YeniGündem

1-15 Haziran 1985 Sayı: 23/200 Lira (KDV Dahil)

UĞUR MUMCU
Sol, sağı vicdan muhasebesine zorlamalıdır

- Polis devletine doğru...
- HÜSAMETTİN CİNDORUK'la sol, sağ ve militarizm
- HALUK ŞAHİN: Gazeteler, patronlar, gazeteciler...
- Toplumdan bir kesit: Tutuklu ve mahkum yakınları

Demokrasilerde SİYASAL ÖZGÜRLÜKLER VE YARGI
II. EKİ BAYİLERDEN İSTEYİN

Daha çok ekonomi yazısı

Türkiye'deki seviyeli birkaç yayın organından biri olan **YeniGündem** dergisinin 1. yılını kutlar, tüm dergi mensuplarını tebrik ederim.

YeniGündem hakkındaki görüşlerim ve istemlerim şunlardır;

a) İlk sayılarda ekonomiye geniş yer vermenize rağmen şimdilerde -iki sayfa gibi- az sayfa yer veriyorsunuz. Ekonominin yaşamın bir parçası haline geldiği, başbakanının devamlı ekonomiyle konuştuğu bir ülkede sizin gibi bir derginin daha geniş yer vermesi gerekmektedir. Özellikle ekonomi eğitimi görmem nedeniyle bu istemimi anlayışla karşılayacağınızı ümit ederim.

b) İkinci dileğim Latif Demirci'nin Fırça bölümünün çoğaltılması ve ayrıca kitap tanıtma bölümünün genişletilmesi.

c) Şimdi ise bir dileğimi değil bir görüşümü belirteceğim. İlk sayılarınızdan beri bazı konulara ayrıcalıklı bir önem veriyorsunuz ve her sayınızda o konuya iki-üç sayfa ayırıyorsunuz. Bu durum şüphesiz sıkıcı ve gereksiz oluyor. Bunun en tipik örneği "sivil toplum" konusundaki yazılarınız.

d) Bazı yazılarınız ise Türkiye gerçeğinden uzak, ayakları yere basmayan yazılar oluyor. Dergideki bu yazıları okuyunca sanki havanda su dövüyormuşsunuz gibi geliyor bana.

Daha güzel günlere ve **YeniGündem**'e umuduyla. □

Nejat KANAT/ANKARA

"Arabesk"e karşı bu tavır niye

Bazı kavramlar var ki, "incir çekirdeğini doldurmuyor" deyişine ne kadar uygun düşerlerse düşsünler, tartışmanın yoğun açlığını kafalarında duyan, bu açlığın dayanılmaz acısıyla (sanki) kıvranıyor izlenimi uyandıran kimselerin çabasıyla -zamanla kulak dolgunluğuna da uğrayıp yayılarak- "önemli" olabilmektedirler.

Dergimiz **YeniGündem**'in de 14. sayıdan başlayarak aracı olduğu (yine demokratik, yine tartışmaya açık bir platform oluşturarak) ve böylece -galiba ilk kez- entelektüel düzeydeki ayak-üstü (ya da masa-başı) ukalalıklarından kurtulma ve aydın kamuoyuna açık bir biçimde ele alınma fırsatına kavuşan "arabesk" de böyle bir konu. "Arabesk kötüdür, insanları zehirliyor, sağlıklı düşünmekten alıkoyucu bir tutum izliyor... vb." diyoruz. Hattâ bazılarımız daha da ileri gidip, ülke sorunuymuşçasına ele alarak, çözümü için oldukça feodal biçimler, "İktidar elimde olsa bütün arabesk sanatçılarını ipe çekerim" önerebiliyor.

Ne var ki, "arabesk" adıyla anılan bu müzik türünün "ne" ve "nasıl" sorularına getirdiği yanıt belli; bu türü tekeline alanlarla birlikte dinleyen de belli. Ayrıca, "arabesk"e düşman tavır gösterenler, bu müziği dinlemediğini (dinletmek istemediğini de) ısrarla belli etmek isteyenlerin kimler olduğu belli. Bu "belli" özelliklerden hareket ederek -sanırım artık- diyebilirim ki: Öyleyse, bu olumsuz tavır niye?

Gerçi, birtakım nedenler (bunlar "neden" bile değil belki de) gösteriliyor. Ama bana göre, gerçekler (gerçek nedenler) hâlâ kendi içimizde gizli. Yani, bir türlü dışa vurulamayan (dışa vurulmasından korku duyulan), bizi kendimizle hesaplaşmaya iten, sonra da topluma yönelik saldırılar olarak kendini gösteren, şu içsel gerçekler. (Hasan Kaçan bir karikatüründe ne de güzel ele almış bunu.)

Kısacası, hiç de gerekli olmayan durumlarda kötülüğü veya iyiliği etkisi altındakileri ilgilendiren, istekle ve memnuniyetle benimsenen konular hakkında düşünce bildirirken, kendi zayıflıklarımızdan başkalarına atıfta bulunarak kurtulmak ya da sadece bizce doğru olan sonuçları diğerlerine de doğru kabul ettirmek için şiddetle savunmak; her şeye olmasını istediğimiz biçimi vererek üste çıkmaya çalışmak değil de, gerçekleri olduğu gibi kabul etmeyi, "iyi" olan şeyler hakkındaki kanıyı yürekten paylaşma cesaretini göstermeyi, bize "kötü" gelenler içinse elimizde akılcı nedenler olmadıkça susmayı bilelim.

Arabesk konusunda "bu kadar" dedikten sonra, dergimizden de bir isteğim (öneri..?) olacak. **Tan, Posta, Bulvar** (şu ara bir de **Sabah**) gibi gazetelerle iyiden iyiye kendisini belli eden "cinsellik" konusuna birkaç sayıda (geniş kapsamlı ele alınmalı) yer veremez miyiz? Kanımca bu konu, insanlarımızı "arabesk"ten daha çok -sorun düzeyinde- ilgilendiren, daha ciddi, önemli ve irdelenmesi gerekli bir konudur. □

Okan Süha YILDIRIM/İSTANBUL

İleri gerilerimizden ayıklanıyoruz

Bu dergi, tam da Türkiye'nin bugünlerde ihtiyacı olan bir dergi. Kutlarım. (Dağıtım sorununu da çözebilirse, ekini de içinde verirse -örneğin Konya'ya eksiz dağıtıldı- çok daha iyi olacak.)

Derginin, "ilerici"lere karşı başlattığı mücadele, günümüzün gündeminde bence de çok yerinde bir iştir. Artık, solun bahçesinden bu en ileri gerilerimizin ayıklanması zamanı geldi, hatta geçiyor bile. Hiçbir zaman köktenci olamayan (belki de olmayan) bu tırnak içinde "radikal"lerimiz kendilerine başka bir yuva bulsunlar bizahmet! Verdikleri zarar yeter cici ilericilerimizin. Sosyal demokratlıklarının da kendinden menkul olduğunu artık bizzat kendileri ispat ettiler, sosyal demokrat (!) kanat ilericilerimiz. Türkiye'de 150 yıldır mel'anetlerini sürdürmüş bulunan bu nazik ve her boydan/soydan "ilerici"lerimizin maskelerini sıyırmalıyız. Ki bundan böyle sola zarar veremesinler. Aydın Köymen devam etmeli yazılarına. Bu yazılar, misyonu olan yazılar. Kutlanması gereken yazılar.

Öte yandan, anladığım kadarıyla, Türkiye'de "aklı başında" bir sağ kesim olduğunu da kanıtlamak gibi bir derdiniz var. Bu, açıkça seziliyor. Bu aklı başında sağın önemli bir özelliği de, dergide yansıdığı kadarıyla ve deyim yerindeyse neo-islamist olması. Bence olumlu bir iletişim çabası. Ancak bir tehlike de sözkonusu olmaya başladı gibime geliyor: "Forum" olacağım diye, derginin temel perspektifini oluşturan görüşün arada kaynayıp gitmesi olasılığı! Ne dersiniz?

Bir de Sadık Özben olgusu! Azmi'yi karalamak kolay: Azmi'ye en çok karşı olmuş, hayatını Azmilik'le (asla Azmiler'le değil) mücadeleye "de" adamış biri olarak diyorum ki, Azmi arada kaynıyor, yazık oluyor Azmi Efendi'ye. Azmi'yi afaroz etmek gerekmiyor beyler, Azmi'yi anlamak gerekiyor. (Ufak bir not Özben'e: "Demokrasinin Fazlası", bmbk bir yazıydı.)

Arabesk ve dil konuları... Hakettikleri hacmi fazlasıyla kaptılar dergide. Kanımca, "Arabesk'i doğuran, biraz da Örobesk'tir" önermesi üzerinde biraz durmak gerekiyor. Bu önermeye, çarpık sanayileşme ve çarpık kentleşme önermesi kadar önem vermek gerekiyor kanısındayım. Dile gelince... Türkçe doğurmaya başladı galiba!.. Öztürkçe, özgür Türkçe, yaşayan Türkçe, gelişen Türkçe vs. (Türk a müziği, Türk b müziği, Türk c müziği ve de Türk z müziği'ni ne kadar andırıyor!) "Öz" Türkçe'nin ve "yaşayan" (-ölü) Türkçe'nin geçersizliği kafamıza dank etti artık da, önemli olan -bence- "özgür" Türkçe (bkz: Sina Akşin) ile gelişen Türkçe'nin ince farkı... Ben gelişen Türkçe'den yanayım. (İkinci bir yazımda salt bu konu üzerinde durmak istiyorum.) Dili de arabeskleştirdik!.. Bir o eksikti! (Dil tartışmalarını da mı yoksa?!)

Ha, bir de feminizm vardı! İki farklı kategorik'i karşılaştırıp çarpıtmak kadar abesle iştigal olamaz. Eski Somut'taki Dördüncü Sayfacılar kadar Sayın Özbudun'un görüş açısı da bence tekboyutlu. Ortada bir tür "sağırlar diyalogu" var. Neden ille de polemiksel bir renkte oluyor bu tartışmalar? Acaba daha bir gösterişli olduğundan mı? Fakat ne horoz var, ne de tavuk! Çünkü kümeste değiliz. Feminizm sorunu kapanmadı da, kapanmaz da. Kapanmamalı da. Bir adım daha ileri gidersek; bu sorun "feminizm" sorunu olarak çoktan kapanmalıydı/fakat "femin" sorunu olarak daha çok ve çok derin deşilmelidir. Hele bizimki gibi bir toplumda...

Hasan Kaçan muhterem, anti-arabeskizm'e (bu da benden!) yüklendiği kadar lütfen arabeskizme de yüklensin. O zaman işte bir şeye yarar köşesi. Latif, sen büyüksün! Hiç eksilmesin çizgin **YeniGündem**'den. □

Çetin SÖZER/KONYA

HALK EKMEK FABRİKASI OLAYI

Sahte muhabir ve bir hatırlatma

Derginizin 22. sayısında yer alan "işçi hakları" sayfasındaki "Hareketçiler Halk Ekmekte" başlıklı yazıda, Kartal Halk Ekmek Fabrikası Basın Halkla İlişkiler Müdürü Hüseyin Çelebi'nin fabrika çalışanlarına kendini "Ulusal Basın Ajansı Muhabiri" olarak tanıtarak, bunu baskı aracı olarak kullandığı açıklanıyor. Yazınızda ismi belirtilen Hüseyin Çelebi'nin Ajansımız'la hiçbir ilgisi olmadığı gibi, Ajansımız'ın gerçek çalışanları da, kendileri gibi emekleri ile yaşam kavgası verenleri "ajansın" ismini kullarak baskı altına almayı düşünmeyecek yapıdadır. Hüseyin Çelebi, daha önce Fatih İlçe Belediye Başkanlığı Basın İşleri Sorumlusu olarak görev yaparken, Ajansımız'a mesleği gereği birkaç kez telefon etmiş, bir kez de "belediyenin bir bültenini" bırakmak için büromuzu ziyaret etmiştir. Bunun dışında kendisi ile Ajansımız arasında hiçbir bağ yoktur. UBA çalışanlarca da kendisiyle "mesleki" bağ dışında hiçbir ilgileri bulunmamaktadır.

Yanıt verilerek "UBA çalışanıyım" diye çalışanlara baskı yapan H.Çelebi'nin ciddiye alınması gibi yorumlanabilecek bu yazı Çelebi'nin söylediklerini ciddiye aldığımızın göstergesi olarak kabul edilmemelidir. Yalnız uzun süreden beri, Ajansımız'ın adını belirli haber kaynaklarımıza vererek, haber isteyen ve bazı konularda yardım isteyen kişilerin varlığını, dürüst ve samimi haber kaynaklarımızdan öğreniyoruz. Hüseyin Çelebi'nin de ajansın ismini, bir gazetenin ismini ve cemiyet başkanının ismini vererek çalışanlara baskı yapmaya çalışması bunun somut örneğidir.

"Hareketçiler" Halk Ekmek'te:

Hisseli Kumpanya'dan harikalar

Şunun Kartal Halk Ekmek Fabrikası ve tüm çalışanlarca bilinmesinde yarar görüyorum:

Ulusal Basın Ajansı, yalnız "doğru haber üretme" savaşımı içindedir. Haberi üretirken de, basın-yayın ilkelerinin yanı sıra, haber kaynaklarının haklarına saygıyı ve çalışanlar olarak çalışanların demokratik istemlerine karşı duyarlı olmayı ilke olarak benimsemektedir. Bu nedenle, Hüseyin Çelebi'nin ajansın adını kullanarak çalışanlara baskı uygulamasının, fabrika çalışanlarınca da ciddiye alınmayacağı inancındayım. Saygılarımla.

Cafer ÖZİLHAN/UBA

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Tanıl Bora: Polis devletine doğru
8 Uğur Mumcu:
"Sağ, vicdan muhasebesine zorlanmalıdır"
10 Hüsamettin Cindoruk'la sol, sağ ve militarizm sorunu üzerine
11 Latif Demirci: Emine

İŞÇİ/SENDİKA

12 Alpaslan Işıklı: Türk sendikacılığında Latin Amerika sambası
13 Türk-İş AAFLI ilişkileri

EKONOMİ

14 Namık Özcan: Bankalar yine kârda!
15 Kürşat İstanbullu: Türkiye-AET ilişkileri

TARTIŞMA

16 Şirin Tekeli: Bireyin konumu, feminizm ve basın
17 Hüseyin Hatemî: İnsanlık sorununun cinsel yönü

ARAŞTIRMA/RÖPORTAJ

18 Tülay Cengiz: Libya: Sıcak gurbet

TOPLUM

20 Osman Balcıgil:
Zeyno beş yıldı

DIŞ POLİTİKA

22 Mısır Büyükelçisi M.Wafaa Hegazy: "Türkiye'den mucize beklemiyoruz"

DÜNYADAN

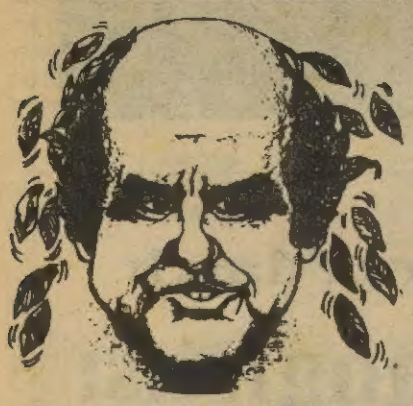

24 Gwyn Morgan: Sosyalistler ilkelerinden taviz vermiyorlar
25 Seyfettin Gürsel: İKP'nin çıkmazı
25 Tanıl Bora: SDP: Muhafazakârların başarısı
26 Ahmet İnsel: Paris mektubu
27 Şebnem Atiyas:
Yunanistan-ABD ilişkileri
28 Yarının Gündemi

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Futbol taraftarları benden uzak dursun
30 Tanıl Bora: Tehlikeli bir lüks
31 Hakan Keni: Tutkulu bir hayvansever

BASIN

32 Haluk Şahin: "Gazeteler, patronlar, gazeteciler..."

KÜLTÜR/SANAT

34 Engin Yılmaz:
Tipik bir erkek romancı: Kemal Tahir

35 Necmi Zekâ: Neruda'nın soluk mürekkebi
36 Kitaplar
38 Değinmeler
40 Gülen Yamaner: "Küçük" bir ayrıntı

Devlet kavramı polisi içerir

MURAT BELGE

Liberal ANAP hükümetinin hazırladığı "Polis Yetkileri" Yasası çeşitli çevrelerde tepkiyle karşılandı ve eleştirildi. Bu yetkilerin verilmesinin Türkiye'yi bir "polis devleti" yapacağı söylendi. Bu sayımızda konuyla ilgili olarak görüşlerine başvurduğumuz kişiler de bu "polis devleti" endişesine katılıyorlar.

Sorunun kaynağı **devlet** kavramına verilen içerikte yatıyor. Türkiye'nin şimdiye kadar geliştirdiği "devlet felsefesi", toplumu **suçlu** gördüğü için, devleti de "polis" devleti haline getirmesi doğaldır. Nitekim, böyle bir sıfat takılmasını gerektiren özellikler, Türkiye tarihinde, sadece bu yeni yasa nedeniyle ortaya çıkmıyor. Bu ülke her zaman polisin ve bütün güvenlik güçlerinin resmen ya da fiilen olağanüstü yetkilerle donatıldığı bir ülke oldu. Okulların "Hayat Bilgisi" kitaplarında yazılanları değil de, Türkiye'nin gerçek bilgilerini kendi kavrayış biçimleri içinde bilen Türk halkı, bu olayı her zaman böyle görmüştür.

Sözünü ettiğim devlet "felsefesi" tarihimiz boyunca egemen olmakla birlikte, yaşadığımız son dönemde kendinden başka bakış açılarını da dıştalayarak, kendini kurumsallaştırdı. Örneğin anayasanın "bireylere karşı devleti korumak" üzere hazırlandığı söylendi ki, böyle bir anlayış, dünya anayasa tarihinde (şüphesiz "demokratik anayasal" gelenekten söz ediyorum) pek rastlanmayan bir şeydir. Kaldı ki, bu anayasadan önce de Türkiye Cumhuriyeti devleti kendini bireylere karşı yeterince kuvvetlendirmişti.

Osmanlı'dan bugüne Türkiye'de devlet, Türkiye'nin ne olması gerektiği konusunda karar tekelini elinde bulundurduğuna inanır. Bir hayli soyutlanmış olduğu toplumun bu kararlara karşı çıkmak bir yana, bunları uzun boylu tartışmaya bile hakkı olduğunu kabul etmez. Toplum ancak bu kararlara uymalıdır. Oysa gene tarih boyunca toplum devletini bir türlü memnun edemedi. Kendisine verilen ideolojiyi istendiği kadar içtenlikle benimsemedi, "bunlar iyidir" denilen değerlere sahip çıkmadı, devlete başkaldırmadı ama tembihleri de tutmadı. Üstelik, toplum içinden devlete muhalefet edenler bile çıktı. Böylece, devletin "bu ne serkeş toplum" diye bakışına her geçen gün haklılık kazandırdı.

Devlet yurttaşından itaat ister. Galiba bunun dışında pek fazla bir şey istemedi şimdiye kadar. Yurttaşı doğrudan kendi çatısı altında tuttuğu yerler ve sürelerde, örneğin okulda vb. ona nasıl itaat edileceğini öğretir. Biçim olarak bunu hep öğrenmişizdir, üstün önünde nasıl durulur, nasıl ayağa kalkılır, biliriz. Ama devlet bütün yurttaşları her an çatısı altında bulunduramadığı için, bu itaat bilgisine rağmen, kendini serbest hisseden yurttaş hemen başıbozukluk etmeye başlar. Bunun için güçlü bir polis örgütü devletin vazgeçilmez parçasıdır. Ve polis örgütü her zaman güçlü olmuştur -donanımı, tekniğiyle değil, ama yurttaş önündeki yetkisiyle.

Öte yandan, polis de son analizde bir yurttaştır. Ciddi bir eğitimden geçmeden polis olur. Değer yargıları toplumunkilerden çok da farklı değildir. Toplumun bütünü kadına nasıl bakıyorsa, paraya ve kısaca hayatın önemli ögelerine nasıl bakıyorsa, onun bakışı da aynıdır. Ayrım, toplumdaki o kalın yetki çizgisine göre durduğu yerden çıkar. Çizginin insanı yetkili kılan kısmına geçmek, onu dönüştürür. Zaten Türkiye'de insanı dönüştüren şey kültür filan değil, yetkidir. Ve yeni "Polis Yetki Yasası"nı hazırlayan hükümet de, polisi belli bir eğitimle, kültürle değil, yeni yetkilerle dönüştürmeyi tasarlıyor.

Japonlar on dokuzuncu yüzyılda Batı dünyasıyla ilişki kurup kurmama sorununu uzun uzun düşündükten ve tartıştıktan sonra, ABD ile bir diplomatik ilişki başlatmaya karar vermişler. Kararı verdikten sonra, kendi dünya görüşleri doğrultusunda Amerika Cumhurbaşkanı'na bir mektup yazmışlar. Mektup, "Majesteleri Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı"na hitaben yazılmış. O dönemin Japonu, "cumhuriyet" kavramını ancak böyle kavrayabiliyordu. Japonlar ideolojilerini sadakatla sürdürdüler ve "güneşin oğlu" olan imparatorlarını başlarından eksik etmeyerek, burjuva demokrasilerinin politik partiler, seçim ve parlamento kurumlarını kendilerine göre uyarladılar. Bu uyarlama, "majeste cumhurbaşkanı" mantığının çok uzağında değildi. Biz ise padişahlığı yok edip cumhuriyet kurduk. Bu bakımdan Japonlara kıyasla epey ileri sayılırız. Ancak, ABD başkanına biz "majesteleri" demeyi bildiğimiz halde, onun konutu olan "White House"un Türkçe karşılığı "Beyaz Saray"dır. Oysa ABD kültüründe başkanın oturduğu yerin "saray" değil de "ev olmasının çok köklü bir anlamı vardır. Mesele devlet başkanının oturacağı yer olunca, evle sarayı biz de karıştırıyoruz demek ki. Bizim de cumhuriyet, demokrasi gibi konularda Japonlara attığımız fark, bu kadarcık bir fark. Bizim kavrayışımıza göre, "devlet" ancak "saray"la birlikte varolursa, o sarayın "bostancıbaşı"sı da kaçınılmaz olur. Onun için herhalde çok şaşmamalı, Türkiye'nin liberal iktidarlarının da bir "polis devleti"ne uygun yasalar çıkarmamasına. Bu devlet "ases"siz, "bostancı"sız, "subaşı"sız olmayı hiçbir zaman düşünmedi ki.

* * *

Son zamanlarda, Amerikan basınında Türkiye üstüne yayınlar sıklaştı. Amerika'da Türkiye hakkında, hele eleştirel türden fazla yayın olmazken, bu gelişme ilginç görünüyor. **Nation** dergisinde Arthur Miller Türkiye ziyaretiyle ilgili anılarını, ABD elçiliğindeki akşam yemeğine özel bir ağırlık vererek anlatmış. **New York Review of Books** dergisinin 28 Mart sayısının mektuplar kısmında da, Robert Brustein, John Hersey, Susan Sontay ve Robert Wilson imzalarıyla, hapiste bulunan tiyatrocu Ali Taygun'la dayanışma duyurusu yayımlandı. Bu gibi yazılar, Özal'ın Türkiye'de politik tutuklu bulunmadığı yolundaki beyanatının, hiç değilse bazı kesimlerde pek inandırıcı olmadığını gösteriyor.□

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 2
Sayı: 23
1-15 Haziran 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Vedat ÇAKMAK, **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDER, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN, **İzmir Temsilcisi:** Tülay CENGİZ, **Teknik Yönetmen:** Bürge İRTEL, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Yiğit EKMEKÇİ, Ahmet GÜNLÜK, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Bülvin EREN, Nuran GÖRGÜNAY, Lütfi KUZU, Abdullah ONAY, Mümtaz SEZGİN, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Çiğdem ÖZKAYA, Aslı YADA, **İstanbul:** Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu, Tel: 520 14 53 - 54 - 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel: 25 36 00 - 25 20 71, **İzmir Bürosu:** 857. Sokak İzmiroğlu İşhanı,kat:3 no: 306 Konak,Tel:14 90 42,**Dizgi ve Teknik Hizmetler:**PERKA A.Ş., **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 200 TL. (KDV dahil) KKTC'de 250 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi 6 aylık 2.400 TL., 1 yıllık 4.800 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 10.500 TL., 1 yıllık 21.000 TL., **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

İzmir'de koli basili suya düştü

NE ŞAKASI?

TÜLAY CENGİZ

İzmir Şirinyer'deki spor tesislerinin yapımına başlandığı günlerde Belediye Fen İşleri yöneticileri bu tesislerin 19 Mayıs'ta tamamlanacağını söylemişler, Merkez Belediye Başkanı Süha Baykal da bunun üzerine basına bir açıklama yaparak tesislerin 19 Mayıs'ta hizmete girece-ğini açıklamıştı. Ancak tesisler belirtilen süre içinde yetiştirilemedi. Bunun üzerine bazı gazete bürolarını arattıran Baykal "Başkan tesisin gecikmesine neden olan yöneticileri denize sokarak cezalandıracak. Gazeteciler için saat 11'de özel araç kaldırıyoruz" diye çağrıda bulundu. 20 Mayıs günü koli basilinin olağanüstü boyutlara ulaştığı İnciraltı'na gidilerek vatandaşların ve basın mensuplarının gözü önünde Belediye Fen İşleri'nin üç yöneticisi paçaları sıvattırılarak, başları öne eğik denize sokuldu. Ertesi gün olay tüm gazetelere yansıdı ve Baykal yoğun eleştirilere uğradı. Baykal'ın gadrine uğrayıp denize girmek zorunda kalan Fen İşleri Müdür Yardımcısı İsmail Öznur "Bu cezayı hakettiklerini söylüyor, ancak bunun ceza değil, bir şaka olduğu"nu ısrarla yeniliyordu. Öznur, "Biz buranın yapılması için kesin söz verdik. Başkan da bitiremezseniz sizi denize atarım" demişti, "bu bizlerin birbirimize olan yakınlığımızdan başka bir şey değildir, olay basında yanlış anlaşıldı. Başkan bize ceza vermedi ki. Şayet ceza olsaydı istifa ederdik." Herkesin gözü önünde denize girmek zorunda kalan Bölüm Şefi Yüksel Türkoğlu ise üzgün bir sesle "Kesinlikle konuşmayacağını, devlet memuru olduğunu" söylüyordu.

En son görüştüğümüz Süha Baykal da bunun bir ceza olmadığını belirtti. Daha sonra San Fransisko belediyesinden bir örnek verdi. "San Fransisko belediyesinin büyük bir okyanus akvaryumu var, bu akvaryum yapılırken belediye başkanı üç yıl önce, şu tarihte akvaryumu yetiştireceğim, içinde balıkları yüzdüreceğim, yüzdüremezsem içinde ben yüzeceğim demiş ve bir aksilik olmuş akvaryum vaktinde yetişmemiş. Bunun üzerine başkan sözünü yerine getirerek akvaryumun içinde yüzdü ve milyonlarca Amerikalı kendisini seyretti. Bu arkadaşlarımız ise tesisleri 19 Mayıs'a kadar yetiştireceğiz, yetiştiremezsek Karşıyaka'ya kadar yüzeceğiz dediler. Onlar kendi kendilerini bağladılar. Ama hastalanırlar diye Karşıyaka'ya kadar yüzdürmedim. Yöneticiler vatandaşa verdikleri sözü tutmalıdırlar. Ayrıca ben bunu zorla yaptırmadım, ben despot filan değilim, tersine müdürler beni çok severler, sevdikleri için de istifa filan etmezler. Yani Burhan Bey iddiaya girse ve kaybetse yerine getirmeyecek mi? Asıl müdürler sözlerini tutmasalardı, gururlarıyla oynanmış olacaktı".

Böylece Baykal göreve başladıkları günden bu yana takıştıkları ANA KENT Belediye Başkanı Burhan Özfatura'ya da cevap veriyordu. Özfatura Amerika'dan döndüğü 23 Mayıs günü gazetecilere yaptığı açıklamada "Bizim kitabımızda öyle sulu şeylere yer yok. Sen devletin memurusun kardeşim istifa et, suya girme. Kimsenin ekmeğiyle oynamak niyetinde değilim, ama verilen söz tutulmadıysa istifa edilir, ama yine o suya girilmezdi" diyordu. □

"Küçük Hareket"çi

Poyraz fetva verdi

Kartal Halk Ekmek'te "Küçük Hareketçi" yeni bir fetva ile iki işçinin işine son verdi. Geçen sayımızda çeşitli uygulamalarını açıkladığımız Kartal Halk Ekmek Genel Müdürü, ANAP'ın hareketçi saflarının "vefakâr" ve "cefakâr" üyesi "Küçük Hareketçi" Kâzım Poyraz, işçilerin Tek-Gıda İş Sendikası'na üye olması üzerine başlattığı baskıyı ve işçi çıkarmayı sürdürüyor.

Poyraz, yakın akrabalarını rütbe-i tenzil ile müdür olarak işe alırken, sendikalaşan işçileri de kanuni hiçbir dayanağı olmadan işten çıkartıyor. Çeşitli günlük gazetelerde de yer alan Metin Küreci'nin işten atılması olayı, Türk-İş Başkanı'nı değil, ama belki de Halit Narin'i bile "Bu kadar da olmaz ki" diye isyan ettirecek türden.

Son olarak baskılar, işçilere saldırıya dönüşmüş; bir süredir varolan gerginlik bu dövüşle birlikte çalışma ortamının iyice bozulmasına yol açmış durumda. İşçilerin kendi aralarındaki tartışma, bir grubun saldırısıyla kesilmiş ve işçiler bir de ek olarak olay çıkarttıkları gerekçesiyle karakola götürülmüşler. Ve tabiî bu arada işyerinde huzuru "sağlamak" için hazır ve nâzır bekleyen "Küçük Hareketçi" karakoldaki iki işçinin iş aktini feshedivermiş. Acaba şimdi fabrikada asayiş berkemâl mi?

Hiç zannetmiyoruz. Dünyanın hiçbir yerinde baskıyla, değil işçiler, hangi kesimden olursa olsun insanlar, haklarını aramaktan alıkonamamıştır. Zaten anayasa ve yasalarla iyice sınırlanmış sendikal haklarını, bu sınırlı ölçülerde kullanmaya çalışan işçileri kan revan içinde bıraktırıp sonra da karakola "Burada olay çıkartıyorlar" diye göndermek, acaba ANAP'ın hangi "liberal" ilkesiyle bağdaşıyor? Yoksa ANAP içinde hâlâ varolduğu savunulan dört eğilimin her birinin ayrı "liberalizmi" mi var? Ve bunları yapanlar "hareketçi liberaller" mi? □

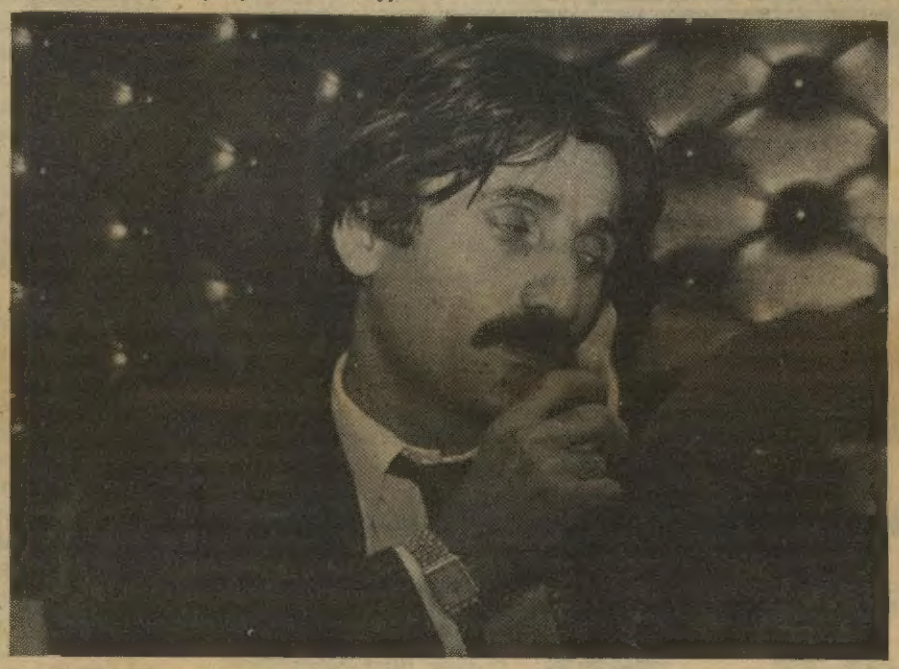

Kâzım Poyraz

Turgut Özal Bursa'daydı

Zenger'in zangırtısı

SERPİL BİLDİRİCİ

Mayıs'ın 16. günü Bursalılar için garipliklerle dolu bir gündü. Şehrin caddelerinde devasa gövdesinden beklenmeyen bir hızla dolaşan otobüsten yükselen bir ses, önce trafiği düzenledi:

— 196 sen sağa yanaş bakayım.

— Skoda, Skoda sen de burnunu içeri sok.

Bursa caddelerinde alışılmamış bu görüntüyü dükkânlarından kafalarını uzatan esnaf, dikiz aynasından ne olduğunu anlamaya çalışan sürücüler kadar, trafik ekipleri de ilgiyle izliyordu. Bir süre sonra, bu çılgın otobüsün neyin nesi olduğunu sormayı akıl eden bir trafik görevlisi, Başbakan'ın seçim aracı Petek'le müşerref olduğunu, teknik danışman Erkal Zenger'in müthiş tekniği sayesinde bütün Bursalılar'la birlikte öğrendi. Zira Petek, Zenger tarafından gerçekleştirilen teknik donanımı ile ses düzenini beraberinde taşıyan harika bir propaganda aracı (!) olmuştu. Bu tanışma töreninden sonra, trafik ekipleri, bir süre sonra Bursa'ya gelecek Başbakan için özene bezene hazırladıkları trafik düzeninin daha fazla alt-üst edilmesini önlemek için gereken tedbiri aldılar ve Petek'e yol açma görevini seve seve üstlendiler.

Bu kez trafik ekibi önde, Petek arkada, Erkal Zenger de otobüsün ön kısmında, elinde mikrofon başladı anons etmeye.

SODEP'in "Gençlik'le Söyleşi"si

İlerici yaşlılar ve genç yaşlılar

OSMAN BALCIGİL

İstanbul Moda Sineması'nda, 18/27 Mayıs 1985 tarihleri arasında, SODEP Kadıköy İlçe Örgütü tarafından gerçekleştirilen "Gençlik Günleri"nin en önemlisi, aşağıda üzerinde duracağımız **iki nedenle**, 19 Mayıs'ta gerçekleştirilen "Gençlerle Söyleşi"ydi.

Basın'ı temsilen Aziz Nesin, İlhan Selçuk ve Latife Tekin'in katıldığı Gençlerle Söyleşi'de, Gençlik Masası'nda, biri **Yarın** dergisinden olmak üzere dört genç ve onların yanı sıra bir de tutuklu annesi bulunuyordu. SODEP'i temsilen Korel Göymen ve İlhan Dilaver'in konuşmacı olarak katıldığı Gençlerle Söyleşi'yi Jülide Gülizar yönetti.

SODEP'in Gençlerle Söyleşi gününde, söz önce gençlere verildi. Gençler konuşmalarında, "gençliğin ekonomik-demokratik sorunları ve bunların Türkiye'nin politik durumuyla ilgisi" üzerinde durdular.

Gençlerle Söyleşi'ye tutuklu ve hükümlü yakınlarını temsilen katılan Didar Şensoy'un konuşması günü önemli yapan **iki nedenden ilki**ydi. Şensoy'un Jülide Gülizar tarafından takdiminin hemen ardından, tutuklu ve mahkûm yakınları yüksek sesle "Genel af" istediklerini belirttiler. SODEP'li yöneticilerin bir kısmını rahatsız eden bu davranış, Söyleşi'yi yöneten Jülide Gülizar tarafından da "Onlar sizi duymuyorlar ki!" sözleriyle kesilmeye çalışıldı.

Salonda bulunan herkesi konuşmasıyla etkileyen Didar Şensoy sözlerine şöyle başladı:

"Ben, burada belki öteki konuşmacılar kadar bilimsel konuşamayacağım. Ben burada, çocuklarımızın duruşmalara nasıl getirildiğini, bizim onlarla hangi şartlar altında görüşmeye çalıştığımızı anlatmaya çalışacağım..."

Konuşması boyunca cezaevi koşullarından, çocuklarıyla görüşmekte çektikleri zorluklardan... söz eden Didar Şensoy, sözlerini "Tüm demokratlardan genel af için çaba göstermelerini bekliyoruz" diyerek noktaladı.

Günü önemli yapan **ikinci nedense** Latife Tekin'in konuşmasıydı. Konuşmasına "Kendimi ilerici yaşlılar'la genç yaşlılar arasında hissediyorum" diyerek başlayan Tekin, önce Gençlik Masası'ndaki konuşmacıları, ardından da İlhan Selçuk ve Aziz Nesin'in gençliğe nasihatlar verir tarzdaki konuşmalarını eleştirdi.

Aziz Nesin'in "Coşkuyu akılla sınırlandırın" ve İlhan Selçuk'un "Gerçekten af, demokrasi, çağdaşlık ve insanın insanca yaşamasını istiyorsanız, şu andaki güçler dengesinde sizi temsil edecek güce tüm gücünüzü yöneltin" tarzındaki sözlerine itiraz eden Tekin'in, "Genç henüz seçimini yapmamış insandır" sözlerini salondaki bazı gençlerden ve SODEP'lilerin oturdukları sıralardan olumsuz tepkiler aldı.

Yer yer hakarete varan sözlerle "Sorumluluktan kaçıyorsun" tarzında bağrışmalar hedef olan Latife Tekin, konuşmasında, "Neden gençlerin politik yapılar dışında örgütlenmelerinin gerektiğine" de değindi.

Tekin'in "Salona girer girmez ilk dikkatimi çeken ismimin yazılı olduğu yerde bir sürahi suyun bulunmasıydı. Düşündüm. Acaba bu bir işaret miydi? Bana, 'Su küçüğün, söz büyüğün' mü denilmeye çalışılıyordu?" tarzındaki esprisi de, salondaki genç ve yaşlılardan olumlu ve olumsuz tepkiler aldı. □

Üstte: Gençlik Masası'ndan iki konuşmacı ve bir mahkûm yakını; Didar Şensoy. Gençler konuşmaları boyunca "Gençliğin ekonomik-demokratik sorunları"ndan söz ettiler, bu sorunların Türkiye'nin politik durumuyla ilgisi üzerinde durdular. Mahkûm yakını Didar Şensoy da tutuklu ve mahkûmların sorunlarına değindi.

Altta: Soldan sağa; İlhan Dilaver, İlhan Selçuk, Aziz Nesin, Latife Tekin, Korel Göymen, Jülide Gülizar. Gençlerle Söyleşi'ye SODEP adına Korel Göymen ve İlhan Dilaver katıldı. Aziz Nesin, İlhan Selçuk ve Latife Tekin basın adına konuştular. Söyleşiyi Jülide Gülizar yönetti.

— Saygıdeğer Bursalılar, biraz sonra Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakanımız Sayın Turgut Özal Bursa'ya gelecek. Sizlere sevgilerini, saygılarını sunacak.

— Sayın Bursalılar, Başbakanımızla birlikte, **Yeni Asır** gazetesinin genç, yetenekli muhabirlerinden, genç gazeteci...

Başbakanın Bursa gezisine katılan kim var kim yok herkesin tüm özellikleriyle "vatandaşlara" tanıtıldığı bu upuzun anonslarla, şehir içinde bir tur atıldıktan sonra, sıra geldi Zafer Mahallesi'ne. Zafer Mahallesi önemliydi. Çünkü birazdan Özal orada, "tapularını hak edenlere, haklarını dağıtacak ve onların yuvalarını yapacak"tı.

Ancak, Zafer Mahalleliler, Başbakanın bu "yuva dağıtma" törenine pek de itibar etmişe benzemiyordu. Özal'ın tapu dağıtacağı meydanda yalnızca küçük vatandaşlar toplanmıştı. Yaş ortalaması 6'nın üzerine çıkmayan bu küçük kalabalık, teknik danışman Erkal Zenger'i yıldırmaya yetmedi. "Olsun, bir memleketin en önemli unsuru çocuklar"dı. Zenger, "10 başbakan eskiterek" edindiği engin tecrübesiyle hemen çocuklara yönelik bir propaganda yöntemi geliştirdi:

— Bakın çocuklar, bu otobüsün önünde gördüğünüz şoför amca, hani o televizyon reklamlarında önüne çıkan tavşanı bile ezmeyen yakışıklı şoför amca. Biraz önce yolda gelirken, önümüze bir inek çıktı. Otobüsün altına girdi, bir-iki debelendikten sonra, kafasını uzatıp "ben de seni reklamlarda gördüm de bir şey zannettim, eş..." dedi. Bakın biz şimdi gidiyoruz. Biraz sonra Başbakanımızı alıp, geri geleceğiz. O zamana kadar daha çoğalın bakayım, tamam mı?

Zenger'i ancak Bursa Emniyet Müdürü üzebildi

Doğrusu, ne Bursa'nın ANAP İl Teşkilatı, ne de Bursalılar Zenger'e beklenen ilgiyi göstermek konusunda iyi bir sınav verememişlerdi. Ama Zenger, bunlardan yıkılacak, üzülecek adam değildi. Nitekim, Bursa Emniyet Müdürü ile karşılaşana kadar hiçbir şey Zenger'i kızdıramadı. Bursa Havaalanı'na Başbakanı almaya gelen Petek, yine ilgisiz kaldı. Ama bu defa sözkonusu olan sadece ilgisizlik değil bir de saygısızlıktı. Önce Petek'in arabasının önüne park etmesine bozulan Uludağ Üniversitesi Rektörü, bir görevli göndererek, otobüsü biraz geri çektirdi. Daha sonra ANAP Bursa İl Başkanı, Zenger'e "Başbakanın her zamanki gibi Petek'e değil, makam otosuna bineceğini, protokolün buna göre düzenlendiğini" söyledi. Bu sırada, Bursa Emniyet Müdürü de havaalanının şeref salonunda Başbakanlarını bekleyen bakanlara Zenger'i şikâyet ediyordu: "Bu adam, herkese başbakan otobüse binecek diyor, lütfen engel olun."

Zenger'in tek umudu kalmıştı; Başbakan. Ama o da uçaktan inip, makam otosuna binince, işler karıştı. Bursa Emniyet Müdürü, Petek'i havaalanından bir türlü çıkaramıyordu. Zenger, otobüsün önce çıkmasının teknik bir zorunluluk olduğunu anlatmaya çalıştıysa da, başarılı olamadı ve Petek ancak makam otolarından sonra konvoyun arkasına takılabildi. Zenger, sinirlenmişti. Bunu, Emniyet Müdürü'nün yanına bırakmaya niyeti yoktu. Nitekim bırakmadı da. Otobüsün şoförüne verdiği bir emirle, Petek ara yollardan dolaşarak makam otosunda hop oturup hop kalkan Emniyet Müdürü'ne rağmen Özal'ın hemen arkasında yerini aldı.

Konvoy, ANAP Bursa İl Merkezi'nin önünde konaklayınca da Zenger'le Emniyet Müdürü hesaplaştı. Emniyet Müdürü, bağırıp çağırdığı adamın Başbakanlık teknik danışmanı olduğunu öğrendi. Zenger onu iki cümleyle mat etmişti, "adamcağız, kuzu gibi olmuştu". Böylece Zenger'in keyfi yerine geldi. Hele hele daha sonra Başbakan Petek'deki geleneksel yerini alınca, konvoya yeniden bir neşe hâkim oldu. Başbakan Petek'in önünde, Zenger'in boşalttığı yeri almış Bursalılar'ı selamlıyordu. Arada bir de gazetecilere dönüp:

"Bakın, bakın, çocuklar bir ülkede çok önemlidir. Çocukları görüyor musunuz? Başbakan'ın yanına yaklaşmaya cesaret gösterebiliyorlar. Bunu, beni seviyorlar, gelip elimi öpüyorlar diye söylemiyorum. Bu, ülkede olumlu yolda gelişmenin, değişmenin işaretidir." □

İzmir barosunun reddi

TÜLAY CENGİZ

Bir süre önce Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı I No'lu Askerî Mahkemesi'ndeki başkanlık görevinden Askerî Yargıtay'a atanan askerî albay Yaşar Yücel, istifa ederek serbest avukatlık için İzmir Barosu'na başvurdu. Baro tarafından yapılan araştırmada, emekli askerî hâkim Yücel'in başvurusu 1136 sayılı Avukatlık Yasası'nın 5/c maddesine uygun bulunmadığı gerekçesiyle 28 Mayıs'da yapılan Yönetim Kurulu Toplantısı'nda rededildi.

1136 sayılı Avukatlık Yasası'nın 5/c maddesi avukatlık mesleğine yaraşmayacak tutum ve davranışların çevresince bilinmiş olması hali, avukatlığa kabul edilmemesini öngörüyor.

Yaşar Yücel üç idam kararının verildiği (birisinin infaz edildiği) Gültepe Davası'na bakan mahkemenin başkanıydı. □

Polis devletine doğru...

"İstikrar ve güçlü devlet"e verilen önem çerçevesinde, son senelerde polis örgütünün de güçlendirilmesi gündemde. 12 Eylül'den hemen sonra polisin güçlendirilmesi çabaları Emniyet Genel Müdürlüğü çerçevesinde kapsamlı bir yasa tasarısının hazırlanmasıyla başlatılmıştı. Bu tasarı, geçtiğimiz ay gündeme gelen Polis Vazife ve Selahiyetleri yasa tasarısındaki gibi polisin yetkilerini değil, yapısını ve kurumlaşmasını güçlendirmeyi hedefliyordu. Varolan yasal çerçeveye göre 9 ayrı merciden emir alan polis, doğrudan İçişleri Bakanlığı Müsteşarı'na bağlanacak ve özerk, bağımsız bir işleyişe sahip olacaktı. Jandarma Genel Komutanlığı'nın örgütlenme modelinden esinlenilerek hazırlanan bu tasarı, zamanın Emniyet Genel Müdürü Hayrettin Tolunay'ın gayretlerine rağmen yasalaşmadı. Polisin, devletin diğer silahlı-silahsız güvenlik kuvvetleri karşısında özerkleşmesi, dönemin merkezî örgütlenme anlayışı içinde pek iltifat görmedi.

Emekli Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Haydar Sükan, polisin jandarma modeline göre örgütlenmesi ve bağımsızlaşması düşüncesinin artık gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünüyor (Cumhuriyet, 10 Nisan ve 6 Mayıs 1985). Yalnızca Haydar Sükan değil, 12 Eylül sonrasında tasarının hazırlanmasında görev alan kadronun da uzun vadeli hedefi, polisin yapısında böyle köklü bir reform yapmak. Bu kadro içinde önemli bir yeri olan Dr. İsmail Metin, polisin özerkleşmesinin "onu siyasal baskılardan koruyacağını ve gerçek anlamda kurumlaşmasını sağlayacağını" belirtiyor. Bu noktada, polisin varolan yapısı içinde özerkleşerek kendi inisiyatifiyle hareket etmesinin, bu örgütün müdahale alanının denetimsizce genişleyeceği kuşkusunu beraberinde getiriyor. Dr. İsmail Metin, bu sakıncanın polisin açık, her an basın ve kamuoyu tarafından eleştirilebilen, şikâyet mekanizmasının etkin biçimde işlediği bir yapı olmasıyla giderilebileceği kanısında.

*Asker-sivil, çeşitli görüşlere sahip kişiler kafalarında bu köklü reform paketini yaşatırken, Mayıs ayının başında başka bir değişiklik gündeme geldi: **Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanun Değişikliği Tasarısı.** Tasarı, büyük ölçüde ANAP Hükümeti'nin sıkıyönetimin kaldırılması ile ilgili olarak izlediği politikanın yeni bir evresini oluşturuyor. Sıkıyönetimin kaldırıldığı yerlerdeki olağanüstü hal uygulamasının, sıkıyönetimden farklı olmadığı eleştirisi meclis kürsüsünden sık sık dile getirildi. Polisin yetkileriyle ilgili tasarı yasalaşırsa, bu kez de bu yasanın olağanüstü hal uygulamasının ikâmesi ve devamı olduğu eleştirisinin gündeme gelmesini bekleyebiliriz. Polisin eskiden men edici nitelikte olan birçok yetkisini tutuklama yetkisine dönüştüren, yargı makamlarının yetkilerini idari makamlara devreden yasa tasarısı, İçişleri Bakanı tarafından "zaten varolan yetkilerin, vali emriyle de kullanılır hale getirilmesi" teziyle savunuluyor. Ayukat ve eski Emniyetçi Muzaffer Özbayrak, bu teze karşılık olarak eskiden Emniyet örgütü mensuplarının sonradan hesap sorulacağı korkusuyla çekinerek yaptıkları birçok hukuk dışı uygulamaları şimdi böyle bir çekinme duymadan sürdüreceklerini söylüyor.*

İçişleri Bakanlığı'ndan TBMM'ye gönderilen tasarıda sanık yerine çoğu kez suçlu tanımının kullanılmış olması, tasarının hazırlanışındaki mantık hakkında ciddi kuşkular doğmasına yol açıyor. 1983'ün Mart ayında İçişleri Bakanlığı'nın "muhtemel suçluların izlenmesine" ilişkin genelgesi ister istemez akla geliyor. Suçun alanının genişlemesi ve suçsuzluğun kanıtlanması gereken bir durum, suçluluğun ise asıl olması, devlet-birey ilişkilerinde yerleşik prensip haline mi geliyor? Yeni tasarı, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması yanında bu temel sorunu da gündeme getiriyor.

Hukuk devleti yerine polis devleti

— Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasa Tasarısı'nı genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Meclise sunulan tasarı ayrıntıda birçok yanlışlıkları içermektedir. Ancak bunların üzerinde durmak sanırım ki çok yararlı değildir. Bu tasarı, hukuk devleti yerine polis devleti kurma yaklaşımının ürünüdür. Polis devleti özlemine cevap verecek bir tasarıdır. Çünkü polise yüklenen görevlerde yargı gücü devre dışına itilmektedir, yargı denetiminden kaçılmak istenmektedir. Oysa hukuk devletinde, uygar toplumlarda, demokratik ülkelerde insan hak ve özgürlüklerinin ana güvencesi yasal denetimdir. Yargıcın denetiminden kaçırarak, işlemleri yargıcın denetiminden kaçırarak polisin ya da idarecinin yetkisine bırakmak, bu güvenceden toplumu, bireyleri yoksun bırakmak anlamına gelir. Bunun yanında, benim algılayabildiğim kadarıyla bu tasarı militarist yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Militarist yönetimler polisi bu tür ve bu denli yetkilerle donatmaya kalkarlar. Ve son derece tehlikeli boyutlara ulaşan yetkilerle donatırlar. Örneğin yasa tasarısında, polisin dur ihtarı vererek yere ve havaya ateş ettikten sonra sanığa ateş edebileceği belirtiliyor. Bu adam öldürme ilminin işidir; bu savaş koşullarında uygulanan bir kuraldır. Bunu vurgulamakta ve bunu ortaya çıkarmakta yarar vardır.

Çağdaş polis yaklaşımlarında polise birbirini denetleyen görevler peşpeşe verilmez. Polise hem istihbarat, hem sorgulamak, hem suçlamak görevi verirseniz bu polis devleti kavramını da aşan, Gestapo imajına yaklaşan bir olay meydana getirir. Ben istihbarat yapacağım, istihbaratı ben değerlendireceğim, ben operasyon yapacağım, operasyonla o olaya el koyacağım, delilleri de ben değerlendireceğim, sonra o adamın sorgulamasını da ben yapacağım. Bu tasarıda, birbirini denetleyecek aşamalardan geçmesi gereken görevler tek bir idari makama verilmiştir. İşte Gestapo bunu yapmıştır! Belki bu örneği kullanmamak lazım ama, kendi gözleyip, kendi karar verip, kendi operasyon yapıp, kendi sorgulayıp, kendi yargılamıştır. Biz çok şükür ki yargılamayı dışarda bırakmışız, bu bakımdan fark atmışız!

Bu tasarıdan bizzat polisin de bem memnun ve mutlu olacağını sanmıyorum. Çünkü polis görevini yaparken arkasında yargı gücünü bulmak ister. Demokratik yaklaşımın ürünü olan kararları uygulamak ister. Kendisine çağa ters, topluma ters görevler yükleyen ve iten bir tasarıyla kolay kolay görev yapamaz. Bu nedenle gerçekten Türk polisinin görevini çok daha iyi başaracağı, çok daha mutlu olacağı, bunun dışında halk-polis kaynaşmasının pekişeceği umuluyorsa bu büyük bir yanılgıdır. Tam aksi bir mekanizma işleyecektir. Genel görüntü bana göre böyle olduğu için de bir umudum var: Bu tasarı geçmez! Bu tasarı önce Millet Meclisi'nden geçmez. Benim bugünkü TBMM konusundaki bazı itirazlarıma rağmen, TBMM üyelerinin, oradaki hukukçuların, idarecilerin, adalet duygusu ve terbiyesi almış insanların gözünden bütün bunlar kaçmayacaktır. Oradan geçse bile Anayasa Mahkemesi'nden geçmeyeceğine inanıyorum. Bu tasarının yürürlüğe giremeyecek kadar yanlış ögelerle dolu olduğuna inanıyorum. Bu da bana umut veriyor!

Hasan Fehmi Güneş: Polise hem istihbarat, hem sorgulamak, hem suçlamak görevi verirseniz bu polis devleti kavramını da aşan, Gestapo imajına yaklaşan bir olay meydana getirir.

— Polisin böyle yetkilerle donatılmadığı takdirde sıkıyönetimin kalkmasından sonra yeterince etkili olamayacağı, boşlukta kalacağı öne sürülüyor...

— Ben bu görüşe katılamıyorum. Bu tür tasarıları yasalaştırarak polisin görevini sürdürmek anlayışı, sıkıyönetim dönemini polisle devam ettirmek anlayışıdır. Sıkıyönetimi ebedi kılma anlayışıdır. Bu hiçbirimizi mutlu etmez. Türk toplumunun beklentisi bu değildir.

— Bir de, İçişleri Bakanı, polisin bu yetkileri zaten fiilen kullandığını, şimdi yapılanın yalnızca bunları hukuken belirginleştirmek olduğunu söyledi...

— Bu da aynısı, polis bu yetkileri kullanıyorsa fiilen sıkıyönetimden aldığı güçle kullanıyor. Sıkıyönetimin getirdiği bazı olağandışı kurallara dayanarak uyguluyor. Kurtulmak istediğimiz kurallar bunlardır. Sıkıyönetimsiz bir sivil toplum amaçlıyoruz, onu amaçlamalıyız. Demokrasi böyle varolabilir. Polisin sıkıyönetimin kurallarına dayanarak yaptığı uygulamaları köklü kılmak demokrasiden vazgeçmekle eşdeğerdir.

— Siz bugün polis-halk ilişkilerinin ne durumda olduğunu düşünüyorsunuz?

— Polisle toplum arasında kaynaşmanın, dayanışmanın bugün tam olduğu söylenemez. Polisle toplum maalesef çok kere birbirine güvenmemektedir. Toplum, polisi sokakta gezerken gördüğünde, işte yasaların cisim haline gelmişi budur demesi, güven duyması gerekir. Bu duygunun çok iyi geliştiğini, çok iyi beslendiğini sanmıyorum. Bu tasarı bunu daha da zayıflatacaktır. Polisin topluma bakışı da çok olumlu değildir. Ben bunun kusurunu poliste görmüyorum, eğitiminde görüyorum. Kişiliğini bulmuş insanları üç-beş ay eğitimden geçirip, onlara üniforma ve silah vererek "sen polis oldun" demekle polis yetiştirilmez. Polisin birçok hukuki ve idari bilgilere sahip olması gerekir. Asıl önemlisi, kişiliğiyle polis olmalıdır. Daha kişiliğinin oluşmadığı çağda alıp, uzun bir eğitimle onu polis yapmak lazım. Bu eğitim yetersizliği nedeniyle polis maalesef "benim toplumla kaynaşmam, ona güvenmem ve güvenilmem lazım" gibi anafikirlere ulaşamamaktadır. Sorgulayacağı ve muhatap olduğu kişilere karşı çok toleranslı davranamamaktadır. Bütün bunlara karşın olumlu bir şey var. Bizim polisimiz moral açısından olumlu yaklaşıldığında, sahip çıkıldığında imkânlarının, vasıtalarının üzerinde verim vermektedir. Çok iyi motive olmakta, çok iyi sonuca gitmektedir. Uygar toplumun polisi, toplumun insanlarına korkutarak değil, severek ve güven vererek otorite sağlayacaktır. Tersi bugün hakimdir. Polisten korkulmaktadır. Korkulmamalı...

— Peki, siz polisin yapısında değişiklik yapılması gerektiğine inanıyor musunuz?

— Yeni düzenleme yapılması gereğine katıldığım nokta vardır. Ama daha değişik bir açıdan bakmak gerekir. Türk toplumu hızla gelişmektedir. Amacımız demokratikleşmek ve uygarlaşmaktır. Önce, demokrasiyle yönetilen bir ülkenin polis modelini çizmeliyiz. Polisin kişiliği ne olmalı? Bunu tespit ettikten sonra polisi ciddi biçimde o yönde eğiten kurumları ve polisin örgütünü oluşturmalıyız. Ve bu polisi yıpratan birtakım eleştirilerden de koruyacak yasal düzenlemeler yapmalıyız. Polisi "karakollarda işkence yapılıyor" suçlamasından koruyacak düzenlemeler getirmeliyiz. Soruşturma, sorgulama yetkisini polisten alıp savcılara verirseniz kimse "polis işkence yapıyor" demez. □

İsmail Metin*:

Polis araç oluyor

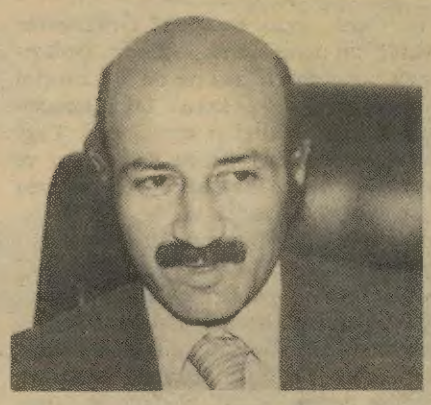

— Sayın İsmail Metin , siz bir hukukçu ve eski Emniyetçi olarak Polis Vazife ve Selahiyetleri ile ilgili son yasa tasarısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Polis Görev ve Yetki Kanunu Tasarısı kamuoyunda değişik açılardan tartışıldı, eleştirildi. Siyasal ve hukuksal yönlerden yapılan eleştirilere büyük ölçüde katılıyorum. Bu konudaki eleştirileri yinelemeden, şu kadarını belirtmekle yetineyim: Tasarıyla, Türk hukuk sistemine küçümsenmeyecek değişiklikler getirilmek, özellikle adli makamlara ait olması gereken karar verme yetkisi ileri makamlara verilmek istenmektedir.

Ben tasarıyı bir başka açıdan değerlendirmek istiyorum: Tasarı Türk polisinin yapısını ve işleyişini düzenleyen kurallara uyumlu mudur? Türk Polis Örgütü bir bütün olarak bu tasarıdan nasıl etkilenir?

Bilindiği üzere, yürürlükteki yasalarımıza göre, polis valinin emrindedir. Vali ilde her bakanlığın siyasi ve yürütme aracıdır. Öte yandan, polis örgütünün merkez kuruluşu olan Emniyet Genel Müdürlüğü siyasal bir makam olan İçişleri Bakanlığı'nın yönetimindedir. Kısaca, yasalarımız polis örgütünü merkez ve taşra kuruluşlarıyla birlikte siyasal makamların, daha doğrusu siyasal iktidarın emrine vermiştir.

Tasarıyla polise verilmek istenen yetkiler, aslında polise değil, doğrudan ya da dolaylı olarak siyasal iktidara, iktidardaki siyasal partinin merkez ve il yöneticilerine verilmiş olacaktır. Tasarıdaki yetkileri polis değil, polis örgütü bünyesi dışındaki kimseler kullanacak, polisi amaçlarına alet edebileceklerdir.

Bu sakıncaları önlemenin uzun vadeli yolu, yetkileri doğrudan polise vermek, ancak, polisi özellikle siyasal baskılardan uzak tutmak, polis etkinliklerinde demokratik ve yargısal denetim yollarını olabildiğince genişletmek ve polisi kurumlaştırmaktan geçer. Fakat tasarı bu yolu açmamakta, tam tersine kapamaktadır.

Polis örgütünün işleyişi, diğer bir deyişle, polisiye hizmetlerin nasıl yapılacağı, yetkilerin kimler tarafından kullanılacağı açıklıkla belli değildir. Tasarı bu bakımdan da bir yenilik getirmemekte, yetkiler genel anlamda polise verilmektedir.

Polise verilen yetkilerin kimler tarafından nasıl kullanılacağının açık ve kesin kurallarla belirlenmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması ve gerektiğinde sorumluların kolayca saptanması bakımından önem taşımaktadır. Tasarı kötüye kullanılmaya elverişli yetkiler getirmekte, bu tür kullanımı önleyici hiçbir hüküm taşımamaktadır. Polis örgütü personeli çok iyi bilirler ki, bir tek polisin yapacağı hata, tüm örgüt üyelerine maledilir ve sonuçtan örgüt olarak polis suçlanır.

*** Dr. İsmail METİN:** Emniyet Genel Müdürlüğü eski Personel Daire Başkanı, halen avukat

Tasarı neler getiriyor?

• Polis gerekli hallerde o ilin valisinin yazılı emriyle kişilerin, Silahlı Kuvvetler ve MİT hariç özel kurum ve kuruluşların telefonlarını dinleyebilecek, haberleşme araçlarını denetleme yetkisi olacak; kişilerin özel kâğıt ve eşyaları aranabilecek.

• Sanık olarak yakalanan kişiler 48 saat, toplu olarak işlenen suçlarda 15 gün gözaltında tutulabilecek. Olağanüstü durumlarda bu süre iki katına çıkarılabilecek.

• Polis, gecikmesinde mahzur bulunan hallerde hakkında kuvvetli delil ve iz bulunanları, kimliğini belge ile ispat edemeyenleri veya gösterdikleri belgenin doğruluğundan şüphe edilenleri gözaltına alabilecek.

• Gerekli ve acil hallerde polis, sanıkların tespiti, yakalanması ve gürültünün önlenmesi için, mülki idare amirinin emriyle konutlara girebilecek; gene mülki idare amirinin emriyle resmî kurum, kuruluş ve tüzel kişiler ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının binalarına girebilecek.

• Yabancı devlet büyüklerinin ziyaretinde veya Türkiye'de düzenlenen her türlü milletlerarası tören ve gösterilerin yapılması sırasında, düzeni bozucu eylemlere girişeceğinden şüphe edilen kişiler, polis tarafından valinin takdir veya tayini üzerine sebep ortadan kalkıncaya kadar gözaltına alınabilecekler.

• Polis, genel terbiye ve ahlâk kurallarına aykırı, utanç verici veya kamu düzeni bakımından hiçbir şekilde tasvip edilmeyen davranışta bulunanları, bu davranışlara benzer şekilde söz, şarkı, müzik veya benzeri surette gösteri yapanları herhangi bir başvuru ve şikâyet olmasa bile engelleyebilecek, davranışlarını yasaklayabilecek, bu kişileri yakalayabilecek.

• Sanık, tanık veya mağdur durumdaki kişilerin ifadelerine yeniden başvurulması gereken durumlarda bu kişilerin bir aya kadar ikametgâhlarından ayrılmamalarını isteyebilecek.

• Tutuklanan polisler için özel cezaevi yapılacak, silah kullanmak zorunda kalan polis tutuksuz olarak yargılanacak.

• Tasarı'nın 14. "Genel Yetki" maddesine göre, bu kanunla ve öteki kanunlarla verilen yetkiler yanında, ayrıca kanun ve nizamlara aykırı olmamak şartıyla mülki idare amirinin tasvibiyle polis, genel güvenlikle ilgili **her türlü** tedbiri alabilecek, tahdit ve yasaklar koyabilecek. □

Muzaffer Özbayrak*:

Polis icra organıdır

— Sayın Muzaffer Özbayrak, Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasa Tasarısı'nın polis-halk ilişkilerini nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?

— Tasarı yasalaştığında ve uygulamaya geçildiğinde, polis-halk ilişkilerini de olumsuz yönde etkileyecektir.

Kuşkusuz her polis, hizmetinin halk tarafından beğenilmesini takdir edilmesini ister. Toplum içinde onurlu bir yeri olmasını, vatandaşın kendisine sevgi ve saygı göstermesini bekler. Polis, halkın korkudan değil, sevgiden kaynaklanan yardımı oranında görevlerinde başarılı olacağını bilir.

Halk, polisten nazik ve kibar davranış, yasalara uygun ve tarafsız uygulama, hak ve özgürlüklerini korumaya, huzur ve güvenliğini sağlamaya yönelik hizmet, hizmetin yerine getirilmesi sırasında, hak ve özgürlüklerine gereksiz müdahalelerden kaçınma bekler.

Tasarı, polis-halk dayanışma ve bütünleşmesini sağlayamayacaktır. Halk polisin her an kendisini gözetim altına alabileceği, istediği zaman konutuna girebileceği, özel belgelerini inceleyebileceği, telefonunu dinleyebileceği, kısaca her şeyi yapabileceği, üstelik suç işlese bile özel olarak korunabileceği kuşku ve endişesini taşıyacaktır.

Öte yandan, polisin bu yetkileri kullanmaktan pek hoşlanacağını sanmıyorum. Polis icra organıdır. Verilen kararı uygulamaya alışıktır. Uygulama sırasında vatandaşın tepkilerine karşı, bana verilen emri yerine getiriyorum diye kendisini savunabilmektedir. Oysa şimdi, böyle bir savunmadan da yoksun kalabilecektir.

*** Muzaffer ÖZBAYRAK:** Eski Polis Koleji Eğitim Amiri ve Polis Eğitim Merkezi öğretim görevlisi. 1981'de Urfa Emniyet Müdürü iken 1402 sayılı yasa uyarınca görevine son verildi, halen avukat.

Almanya ve İngiltere örneği

Polis memurunun şahsında, devlet yurttaşın karşısına dikilir. Fakat yurttaş, polis memurunun anonim ve ondan uzak bir hükümran merciin elindeki disiplin aygıtı olduğunu düşünmemeli, böyle düşünmemesi gerektiği kendisine tekrar tekrar fiilen kanıtlanmalıdır. Polis memurunun görevi, devletin ve toplumun herkese verdiği ve geliştirilmesi ve genişletilmesi için hep beraber çaba gösterdiğimiz hak ve özgürlükleri güvence altına almak ve korumaktır. Polis memurunun, özgürlük alanını korumakla görevli olduğu yurttaşlar gibi bir yurttaş olduğunu kimse unutmamalıdır. Yurttaşların özgürlüğü polisin de özgürlüğüdür. Polisimizin demokratik devletimizde kendisine yaraşır yeri almasını istiyorsak bu anlayışa karşılıklı olarak sahip olmalıyız."

23.10.1973'de, dönemin Federal Almanya İçişleri Bakanı Hans Deitrich Genscher'in 14. Polis Sendikaları Genel Kurulu'ndaki konuşmasından.

Federal Almanya'nın şimdiki Dışişleri Bakanı, Hür Demokrat Partili Genscher tarafından dile getirilen bu liberal-muhafazakar "polis" anlayışı, giderek değişiyor. Alman İçişleri Bakanı Zimmermann, uzun süredir polise geniş yetki veren tasarılarını gerçekleştirmeye çalışırken, iki sene kadar önce bütün Alman yurttaşlarının merkezî bilgi işlem sistemi içinde fişlenmesi tasarısı büyük tepkilere yol açtı. Alman muhafazakar politikacıları, artık polisle yurttaşı yurttaşın ortak paydasında değil, daha çok devlet-yurttaş ilişkisinde bir "taraf" olarak tasarlıyorlar.

İki sene öncesine kadar "biz halkın polisiyiz" diyerek silah taşımayı reddeden İngiliz polis dernekleri de, geçenlerde yaptıkları bir toplantıda yetkilerinin artırılmasını talep ettiler. İngiliz polis örgütü, bu talebine gerekçe olarak "Maden işçileri grevinde yakaladığı bir çok kişiyi mevcut yasalar ve siyasi baskılar gereğince serbest bırakmak zorunda kaldığını ve bunun anarşiye yol açtığını" gösterdi.

İsmail Dokuzoğlu*:

Tasarı anayasaya aykırı

— Sayın Dokuzoğlu, Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasa Tasarısı'nı genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Tasarı hakkında basından öğrendiğim kadarıyla şunu söyleyeyim: Polise idarenin emriyle muhaberatı tetkik etme yetkisinin verilmesi, anayasa hukukumuza aykırıdır ve suistimale çok müsaittir. Hakimin ve idarenin böyle bir yetkiyi kullanmasının usulleri ve saikleri çok farklıdır. Bu, bütün gücümüzle savunduğumuz hürriyetlerimizi, en azından rencide eder.

— Biliyorsunuz polisin yetkilerinin genişletilmesi, devletin güçlendirilmesi ve anarşinin önlenmesi çerçevesinde vazgeçilmez bir gereklilik olarak uzun süredir gündemdeydi...

— Bütün dünya, huzur ve asayişi sağlamakla hürriyetler arasındaki dengeyi kurmaya çalışmaktadır. Bu hassas bir dengedir. Huzur ve asayiş sağlansın diye bazı hürriyetlerden fedakârlık edilemez. Her ülke kendi müesseselerinin yapısı içinde bu hassas dengeyi kurmaya çalışıyor. Asıl büyük sıkıntı Türkiye'de hürriyetlerden değil, devletin nizamını sağlama ihtiyacından doğuyor. Burada da hep şikâyet ettiğimiz ifrat-tefrit durumu doğuyor. Aşırı yetkisizlik doğru değildir, ama hürriyetlerden de fedakârlık etmemek gerekir.

— Tasarıyı eleştirenlere İçişleri Bakanı "bu yetkilerin zaten varolduğunu, tasarının bunları hukukileştirdiğini" söyleyerek karşı çıktı. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?

— Polis teşkilâtı çok uzun süredir sıkıyönetim altında görev yapıyor. Sıkıyönetimin yetkilerini kullanmaya uzun süredir alışmıştır teşkilât. Şimdi bu yetkiler normal zamanda kullanılmayacaktır. Ama bu sefer eski mevzuat zemininde kısıtlı bir yetki de yeterli değildir. Her halükârda, sıkıyönetimin kalkmasından sonra polisin yetkilerinin takviye edilmesine gerek vardır. Ama tekrar söylüyorum, ifrat ile tefritten kaçınmak gerekir.

*** İsmail DOKUZOĞLU:** Eski Emniyet Genel Müdürü, vetolu DYP kurucusu.

TANIL BORA

Uğur Mumcu:

Sağ, vicdan muhasebesine zorlanmalıdır

— Uğur, senin özellikle son günlerde sık sık tekrarladığın temel bir tezin var: "Sağdan demokrasi çıkmaz." Bu tezin teorik bir dayanağı var mı?

— Sağdan demokrat çıkmaz sözüne açıklık getireyim. Bu bir sabit fikir, değişmez bir yargı değil, yaşadığımız olaylardan çıkan bir sonuç. Keşke sağdan demokrat çıksa. Son yılların olaylarına bakıyoruz. 1950 hareketi geniş halk kitleleri tarafından desteklenen bir hareket. Halkın büyük desteği ile iktidara gelen parti, gelir gelmez düşünce yasaklarını ağırlaştırıcı yasaları kabul ediyor. Bu partiye de tek parti yönetiminin eski yöneticileri karşı çıkıyorlar. Türkiye, böyle kendine özgü çelişkileri yaşayan, yaşatan bir ülke. Biz ne istiyoruz? Batı türü bir demokrasi olsun diyoruz. Batı türü demokrasi nedir? Düşünce yasağı, örgütlenme yasağı tanımaz. Biz NATO ülkeleri kadar özgürlük diyoruz, böyle tanımlıyoruz. Türkiye'de sağcı iktidarların hiçbiri NATO ülkeleri kadar özgürlüğü savunmamıştır. Tersine NATO ülkelerindeki özgürlükleri Türkiye'de yaşatmamak için örgütlenmişlerdir. Dayanak noktalarımız bunlar. Çok somut bir örnek: 141 ve 142. maddeler ve 163. madde. Bunların kaldırılmasını istiyorlar mı, istemiyorlar mı? İstemeyen demokrasiden yana olamaz, demokrat olamaz. Özeti bu.

— 1950 öncesiyle 1950-1960 dönemini kâğıt üzerindeki demokratik hak ve özgürlükler ve bunların kullanımı açısından karşılaştırdığımızda, 1950-1960 döneminin bir gerilemeyi ifade ettiğini söyleyebilir misin?

— 50 öncesi ve 50 sonrası ayrımına bir açıklık getirmek gerekir. 50 öncesini ikiye ayıralım. Birincisi Atatürk dönemi, ikincisi İnönü dönemi. Atatürk dönemi kendisine özgü bir tek parti yönetimidir ve bu dönemde demokratik devrimler yapılmıştır. Bunlar gerekli ve zorunlu devrimlerdi. Dikkat ederseniz 1930'dan sonra CHP "devrimcilik" ilkesini altı okun arasına katmıştır. Bu dönemi sonuna kadar savunuyorum. Atatürksüz Atatürkçü yönetimi yaşatmak güçtür. Onun en yakın arkadaşı olsa bile. Tabiî devrin koşullarını da unutmamak gerekir. Bütün dünyada totaliter rejimlerin güçlendiği yıllardı o yıllar. CHP iktidarı da son zamanlarında anti-demokratik bir iktidardı. Tek parti yönetimi olduğu için. Fakat İsmet İnönü bu tedirginliği kendisi de hissettiği için, çok partili hayata kendisi yeşil ışık yakmıştır. Koşullar onu da çok partili hayatı ister hale sokmuştur. İsmet İnönü'nün sanırım demokrasi açısından büyüklüğü buradadır. Kendi eliyle kendi yönetimini değiştirmiştir. Tabiî ki 1946 ruhu dediğimiz ruh, demokratik bir coşku, demokratik bir bilinci simgeler. Fakat teori ve pratik dedik ya. Pratikte 46 ruhunun getirdiği özlemler gerçekleşmemiş. O ruhla iktidara gelen parti, gelir gelmez düşünce ve örgütlenme yasakları koymuştur.

— Düşünce ve örgütlenme yasakları ve daha bir sürü yasak daha önce de yok muydu?

— Yaptırımlar daha hafifti. Çok ağırlaştırıldı. Eskiden 141 ve 142. maddelerde iktidarın şiddet yoluyla devrilmesinin amaçlanması bir koşuldu. 1951'de bu koşul kaldırıldı. Yani öyle bir yaptırım haline getirildi ki, barışçı, demokratik bütün örgütlere bu maddelerle dava açılabilirdi. Nitekim, o tarihten sonra da özellikle sosyalist aydınlar üzerinde baskılar yoğunlaştı.

Pratik olarak

— Demokrasinin senin de sık sık dile getirdiğin gibi Batı'da uygulanan bir şekli var ve kurumları var. Türkiye bu kurumlardan yoksundu ve hâlâ da yoksun. Ama genel ve eşit oya dayalı bir seçim, demokrasinin olmazsa olmaz koşulu. Şimdi, 1950-60 dönemini gözönüne aldığımızda, normal sürelerinde seçimin yapıldığını görüyoruz. 1960'da ise 1961 yılında seçim yapılmayacağına ilişkin hiçbir ciddi gösterge yokken, "ilerici ve sol" olduğu varsayılan bir askerî müdahale yapılıyor. Bu müdahalenin de demokratikliğini sorgulamak gerekmiyor mu?

— Efendim tabiî, demokrasinin koşullarından biri seçimdir. Ama özgür seçimdir. Özgür seçim de nedir? Örgütlenme yasağının olmadığı bir seçimdir. Dolayısıyla bugüne dek Türkiye'de özgür seçim yapıldı denemez. Hukuk fakültesinden okuduğumuz Lugi'yi anımsarım. Lugi milli irade nazariyelerine karşı çıkar ve derdi ki, "böyle bir irade yoktur, seçmen çoğunluğunun iradesi vardır." Milli irade gibi mistik bir kavram ortaya atılıyor ve hangi seçim sistemiyle yapılırsa yapılsın, o seçim sonuçları milli iradenin kesin ve yanılmaz iradesi olarak sunuluyor. Bu yanlış. Bir kere, milli irade seçimden seçime, başka seçim sisteminden seçim sistemine değişir. Barajlı sistemle yaparsanız, başka bir sonuç alırsınız, bazı partileri yasaklarsanız başka bir sonuç alırsınız. Nitekim, 6 Kasım'da belli partilerin seçime girmeleri ve örgütlenmeleri yasaklanmıştır. Üç parti seçime girmiştir. Seçim üç parti arasında yapılmış bir seçimdir. Bence, milli iradeyi bu nedenle yansıtmayan bir seçimdir. 1960 ihtilali, elbette teorik olarak baktığınız zaman, ihtilal olduğu için demokratik değildir. Fakat geçmişe böyle sadece teorik açıdan bakamayız. Böyle olaylar, ihtilaller, darbeler, devrin ve günün koşullarına göre, getirdiği sonuçlarla değerlendirilir. Bugün teorik açıdan baktığımızda, Fransız İhtilali'nin de yapılmaması gerektiğini söyleyebiliriz. Ama Fransız İhtilali insanlığa özgürlükler getirmiştir. Yine İkinci Meşrutiyet ihtilalini bugünkü koşullarla, bugünkü yasalar çerçevesinde düşünürsek yadırgayabiliriz. Ama o günkü koşullar içinde İkinci Meşrutiyet, Türk toplumuna çok yararlı sonuçlar getirmiştir. 27 Mayıs da böyledir.

— Yalnız sonradan bu çerçeve tekrar daraltılmıştır. Demokrasiyi yadsıyan araçlarla demokrasiye ulaşmak mümkün mü? 1961 Anayasası neden yaşatılamamıştı? Tepeden-inme müdahalelerle demokrasinin kurumlaşması, bana şahsen mümkün gözükmüyor.

— Tabiî bu konu da düşünülür. Elbette teorik açıdan bakarsanız mümkün değildir. Ama dünya uygarlık tarihine bakarsanız, ileri adımlar hep bu yollarla atılmıştır. Bu demek değildir ki, her demokratik hareketin, yani kitlelere malolacak, büyük halk yığınlarının çıkarlarını savunacak her hareketin anti-demokratik yollarla gelmesi zorunludur. Biz bunu tayin edemeyiz. İyidir kötüdür diye bugün bir tartışma yapabiliriz. Kötüdür deriz. Elbette kural dışı müdahaleler olmasın ama söz 27 Mayıs'tan açılmışsa, eğer 27 Mayıs'ı yargılayacaksak, 26 Mayıs'la birlikte yargılamak gerekir. 27 Mayıs durup dururken gelmedi. 12 Mart da durup dururken gelmedi, 12 Eylül de... Geçmişe bakarken, ileriye yönelik sonuçlar çıkarmak istiyorsak, bütün çelişkileriyle birlikte değerlendirmemiz gerekir olayı. 27 Mayıs Devrimi, Türk toplumuna çağdaş bir anayasa, tarihindeki en ilerici anayasayı getirmiş, sosyalist partilerin kurulmasına olanak vermiş, bu özgürlük ortamı içinde Türkiye'nin sorunları ilk kez açık seçik tartışılmaya başlanmıştır. Sonuçlarını esas alırsak, 27 Mayıs hareketini ilerici ve yararlı bir hareket olarak görüyorum. Ama bundan sonra ilerici ve yararlı yolu açmak için bu gibi yol ve yöntemlere mi başvurmak gerekir diyorsan, hayır diyorum. Demokratik yolları genişletmek, halkı bilinçlendirmek, halkı bilgilendirmek tek yoldur diyorum.

— İstersen şunu bir açıklığa kavuşturalım. Tarihte bütün ilerici adımların anti-demokratik hareketlerle gerçekleştirildiğini söyledin. Seçim, demokratikliğin çağdaş bir göstergesi. Ama esas olan hiç şüphesiz kitle desteği, kitlelerin çoğunluğunun hareketi desteklemesi, ona katılması. Böyle bir durumda anti-demokratiklik suçlaması mümkün değil. Seçim yapılamıyor ama halk çoğunluğu bir değişimi gerekli görüyor ve gerçekleştiriyor. Senin örneğinden gidelim. 1789 Fransız İhtilâli gerçek bir halk hareketi, büyük bir kitle desteğine sahip. Ve şüphesiz demokratik. Şimdi Türkiye'deki örnekler için bunu söylemek mümkün mü?

— Bu halk desteği kavramını da tanımlayarak bir açıklama getireyim. Halk, hareketi ya anında destekler, ya da hareketten sonra destekler. Bu bakımdan 27 Mayıs'a halkın desteği yoktur demek yanlış. 27 Mayıs'a toplumun bir kesimi destek olmuştur. 12 Mart için aynı şeyleri söyleyemem ama 12 Eylül için de ihtilalden sonra bir halk desteği oldu. Anayasa referandumundan bellidir. Bu bakımdan bir hareket anında değil, ama sonradan halk tarafından desteklenebilir. Bu destek bizim dilediğimiz, özlediğimiz doğrultuda olmayabilir. Ama halkın aritmetik çoğunluğu sonradan bir hareketi destekleyebilir.

— Halkın sonradan desteği... İhtilalden sonra halkın desteği zorunlu bir destek değil mi?

— Öyle ama, hem 27 Mayıs'tan, hem de 12 Eylül'den sonra gizli oyla referandumlar yapıldı. Sonuçlar ortada. Halk istese oy vermezdi değil mi? Önemli olan demokratik yolların tıkanmamasıdır. Bizim bugüne kadar savunduğumuz bu. Demokratik yollar kapanırsa, bu gibi totaliter rejimler veya anti-demokratik müdahalelere yol açılır. Onun için toplumun her kesimine, solcu veya sağcı, düşen görev demokratik yolları genişletmektir. İşte sağcı muhafazakâr partileri ben bu noktada eleştiriyorum. Şöyle oluyor; eğer özgürlükler kendileri için yeterliyse, başkaları için savunmuyorlar.

Sola düşen görev

— Peki, sol... Genel olarak sol, ilericiler. Bunlar yeterince demokratik olabildiler mi? Çift standartlı olmayan bir demokrasi anlayışını yeterince savundular mı?

— Tabiî bu soruya, sol çok hoşgörülü olmuştur, çok tutarlı davranmıştır diye genel bir cevap vermek kolay değil. Tersini söylemek kolay. Türkiye'de sadece demokratik sosyalizmi, bağımsız demokratik sosyalizmi savunanların demokrat ve tutarlı olduklarını söylüyorum. Bu bakımdan, solun kendi içinde çok büyük bir özeleştiri dönemi açması gerektiğine inanıyorum. Bu özeleştirinin şu bakımdan önemi var; Türkiye, kendine özgü devrimci yolu, kendine özgü sosyalist yolu bulmak zorundadır. Solcu, sosyalist, ilerici aydına düşen görev budur.

— Şimdi birtakım örnekler aklıma geliyor. Meselâ, İnönü 27 Mayıs öncesinde parlamento kürsüsünden tepeden bakan bir tavırla "Sizi ben bile kurtaramam" diyor, demokrasinin temel kurallarıyla bağdaşmayan bir çözümü getiriyordu gündeme. Meselâ, sosyalist etiketli solun şefokrasileri. 12 Mart sonrasında, ilerici Nihat Erim'in demokrasinin üzerine şal örtme girişimleri. 12 Mart'ı gerçekleştirenlerden birisinin -ki şu sıralarda Milliyet'te anıları yayımlanıyor- sonradan demokratik sol CHP'den senatör olması. Bütün bunlar ve

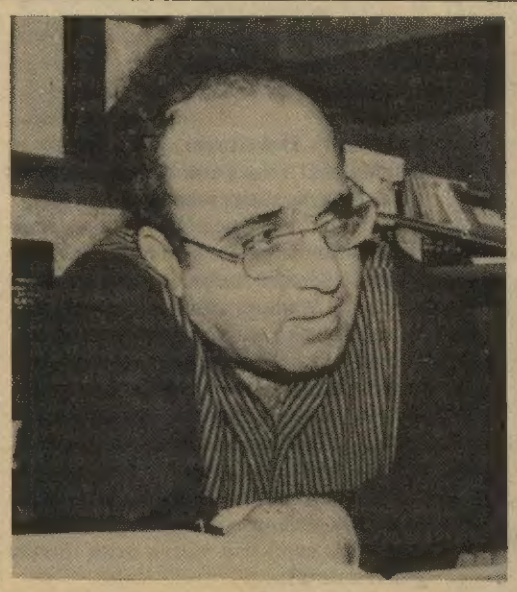

Önemli olan demokratik yolların tıkanmamasıdır. Demokratik yollar kapanırsa totaliter rejimler veya anti-demokratik müdahalelere yol açılır.

daha niceleri solun demokrasi sicilini kirletmiyor mu? Ve bu tutum sağı etkilemedi mi?

— Şimdi şöyle cevaplar vereyim. Bir, gerçekten Türkiye 1960-70 arasında tarihinin en geniş özgürlük ortamını yaşadı. Ama bunun nedeni o günkü iktidarlar değil, o günkü siyasal çerçeveydi, yani 1961 Anayasası'ydı. Yani 27 Mayıs Devrimi'nin getirdiği anayasaydı. Bunun altını kalın çizgilerle çizmek istiyorum. 27 Mayıs Devrimi'nin getirdiği, 1961 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlükler, o dönemde iktidar olanların çabalarıyla ve daha sonra da 12 Mart yönetiminin baskılarıyla ortadan kaldırıldı kısmen. Sonra da tümüyle ortadan kaldırıldı. 12 Mart'tan önce toplumda birtakım arayışlar vardı. İki ana çizgi görünüyordu; birincisi gelmekte olan totaliter rejim, ikincisi ise totaliter bir rejim yerine, 27 Mayıs'a benzer bir çözüm yolu aramak. İki görüş çarpıştı. Bu iki görüşten birincisi egemen oldu. Nihat Erim'in ilerici sayılması aslında başbakan olması nedeniyle değil, CHP milletvekili iken savunduğu sol görüşlerdir. Nihat Erim'e ilerici özelliği veren budur. Nihat Erim, totaliter bir rejimin başbakanı olarak kendi geçmişi ile çelişkiye düşmüştür. Sanıyorum ki burada senin altını çizmek istediğin, o zaman Avcıoğlu'na maledilen tepeden inmeci görüşlerdir. Bunlar, gelmekte olan totaliter rejime karşı, bir ilerici çözüm için arayışlardı. O dönemin özgün koşulları içerisinde bir anlamı vardı bunların. Yani Doğan Avcıoğlu, cuntacı sözü ile tanımlanacak bir insan değildi.

— Az önce gelmekte olan totaliter rejim dedin...

— 12 Mart'ı kastettim.

— Yapılan biçimiyle mi 12 Mart'ı?

— Tabiî, tabiî, yapılan biçimiyle 12 Mart'ı. Yani ya o, ya öbürüydü. O günkü koşulları çok iyi hatırlamak gerekir. Büyük iki güç çarpışmaktaydı.

— Peki o dönemde iki büyük güçten söz ettin. Sağ siyasal örgüt neredeydi? AP neredeydi o zaman?

— AP o zaman iktidardaydı. Fakat AP, 12 Mart'tan sonra 12 Mart'ın hükümetlerine destek olmuş, o hükümetlere bakanlar vermiştir. Dolayısıyla 12 Mart'ın getirdiği yönetim biçiminin tümüyle dışındadır denemez.

— Aynı şekilde CHP de bakan verdi. Hatta başbakanı verdi.

— Tabiî, tabiî. CHP'nin bir kanadı ve Adalet Partisi, 12 Mart hükümetini desteklediler. Bu nedenle, ne birinin ne de ötekinin 12 Mart'a karşı çıkmaya hakları yoktur.

— Peki, şunu nasıl değerlendiriyorsun? Türkiye'de sağ hep seçimle işbaşına gelmiş. Buna karşılık hep seçim dışı yollarla gitmişler. Bu bir tesadüf mü?

— Efendim, seçim tek başına ölçü değildir. Hitler de iktidara seçimle gelmiştir, Mussolini de. Seçim tek başına bir ölçü değildir. Seçildikten sonra ne yaptığı önemlidir. Konuşmamızın başında örnekler verdik. Demokrat Parti büyük halk çoğunluğu ile gelmiştir, geldikten sonra da ilk işi özgürlükleri yok etmek olmuştur. Yani sağ seçimle geliyor da, darbeyle gidiyor görüşünden hareketle, sağ demokrattır diye bir sonuca varmak mümkün değildir.

— Hayır, ben o sonuca varmıyorum. Bu durumu nasıl açıklayabiliriz diyorum.

— Seçim tek başına ölçü değildir. Bir kere seçim Türkiye'de demokratik değil. Seçim mekanizması demokratik değil. Birtakım partilere, "Seçim sana yasak, sen giremezsin" diyor. Onun için anti-demokratiktir seçim, onun için halk iradesini eksiksiz yansıtmıyor. O nedenle, anti-demokratik yollarla yapılmış seçimleri, tek başına demokrasinin güvencesi saymıyorum. Demokrasinin güvencesi, demokratik hak ve özgürlüklerdir.

— Ama seçim kitle desteğinin bir göstergesi. Şimdi seçimi de bir tarafa bırakalım. Sağ kitle desteği ile iktidar oldu, bir de sol diyebileceğimiz CHP işte 73 ve 77'de bu desteği epey sağladı. İktidara epey yaklaştı. Bu açıdan kitle desteğini nereye oturtmanız lazım? Kitle desteği ile demokrasi arasında da seçimle demokrasi arasında kurduğun, olmazsa da olur biçiminde bir ilişkiyi kurabiliyor musun?

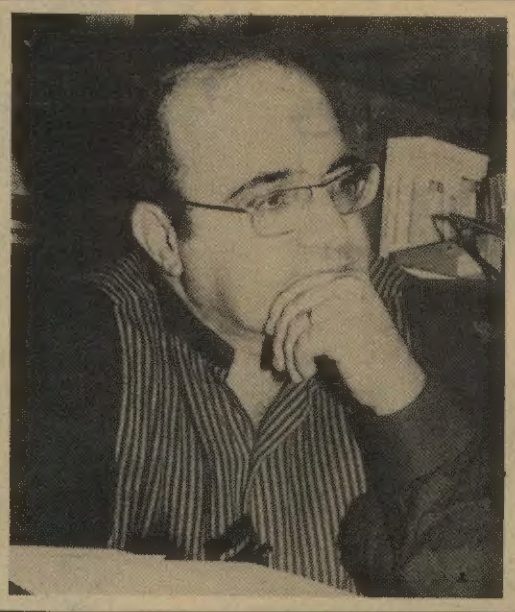

Ben din devleti kurmak isteyenlere çok karşıyım, görüşlerini hiç benimsemiyorum. Ama onların yargılanmalarına da gönlüm hiç razı değil.

— Elbette kitle desteğinin aritmetik ölçüleri seçimle ortaya çıkar. Fakat seçim neye göre yapılır? Hangi sisteme göre yapılır, hangi koşullarda yapılır? Kitle desteği olmadan hiçbir siyasi düşünce ve ideoloji güç kazanamaz. Bu bir gerçektir. Fakat seçim dediğimiz mekanizma hangi yol ve yöntemlerle gerçekleşiyor? Ölçümüz Batı demokrasisi diyoruz, ama Batı'da durum farklı. Bunun somut ölçülerini de getiriyorum; sosyalist partiyi kurabiliyor musun, komünist partiyi kurabiliyor musun, teokratik görüşleri savunan partiyi kurabiliyor musun? Uçları söylüyorum, siyasal yelpazede uç sayılan görüşleri söylüyorum. Bunları kurabiliyorsan Batı türü demokrasi var. Bunları konuşabiliyorsan, özgürce, korkmadan, Batı türü demokrasi var, yoksa yok. O zaman biz ikinci sınıf demokrasiyiz.

Siyasi çizgi

— Böyle bir özgürlükçü ortamı geçmişte sağ partiler savunmadıkları için ve bugün de savunamayacakları kanısında olduğun için sağdan demokrat çıkmaz diyorsun. Türkiye'de sol, özellikle o ilerici çizgi dediğin, İkinci Meşrutiyet'ten başlattığın ve Cumhuriyet'te CHP ile devam ettiğini söylediğin çizgi, bütün bunları senin söylediğin biçimde savundu mu?

— Efendim sol derken kimi kastediyorsunuz? Solun içerisinde 141, 142 kalksın derken, 163 kalsın diyenler var. Ben kendime sol diyorum ve 141, 142 ve 163'e karşı olduğumu her yerde söylüyorum. Ama solun hepsi böyle mi? Değil. Efendim solun yanlışları var mı? Elbette var. Ama Türkiye'de solcu düşünceler genellikle baskı altında olduğu için sol, demokratik hak ve özgürlükleri savunmak zorunda kalmıştır. Ama, "Solun bütün kesimleri hiç hata yapmamış, hiç yanılgıya düşmemiş, hep tutarlı davranmışlardır" dersem yanlış söylemiş olurum. Ben kendi savunduğum görüşün genel çizgileri ile tutarlı olduğunu savunuyorum. Bu noktada şu ünlü eski Marksistler konusuna da gelmek isterim. Siz sormadınız ben söyleyeyim. Şimdi insanlar gelişirler. İnsan gelişirken kendi düşüncelerini de onarır. Yanlışları varsa onları düzeltir. Ancak insan kendi çizgisinde derinleşir, kendi doğrultusunda gelişir. Şunu kabul etmiyorum; yani bir insan Marksisttir, dünyaya böyle bakmaktadır, ondan sonra kafasına tuğla düşmüştür, birden bire Friedmanist modeli savunur. Bu ancak oportünizmle açıklanabilir. Veya bireysel psikoloji ile açıklanabilir. Ama bir insan sosyal demokrattır, Marksist olur, Marksisttir, sosyal demokrasiye geri döner. Bunlar aynı doğrultuda gelişmeleridir, bunları yadırgamam. Bunlar insan doğasının gereğidir. Ama bugün çok görülen örneği ile vermek gerekirse, 1970'de Fikir Kulüpleri Federasyonu üyesi olan birinin 1980'de sağcı bir gazetenin genel yayın müdürü olmasına izin vermem, toplum da buna izin vermemelidir.

— Bunları anlıyorum da...

— Nedir anlaşamadığımız?

— Anlaşamadığımız senin yargın. Şöyle desek, demokrasi Türk toplumunun ve bu toplum içindeki tüm siyasal hareketlerin bir sorunu. Sağdan demokrat çıkmaz, çıkmadı, çıkmıyor derken, soldan da çok fazla demokrat çıkmadığını ve halen de kolay kolay çıkmadığını söylersek daha doğru bir yargı olmaz mı bu?

— Şimdi ikisi ayrı konulardır. Toplumdaki düşünce akımları, siyasi partiler birbirlerini etkilerler. Biz bugün 141, 142 anti-demokratik değildir diyen bir sağcı parti liderini alkışlarsak, sağın demokratikleşmesine yardım mı etmiş oluruz? Yoksa ona köstek mi oluruz? Bütün kargaşadan sendikalar sorumludur diyen DYP Genel Başkanı'nı alkışlarsak, onun demokratlaşmasına yardım mı etmiş oluruz? Bu noktada anlaşamıyoruz galiba. Yani ben sağı bir fotoğraf gibi, fotoğraf nesnelliği içinde çekip, kamuoyuna sunuyorum. Diyorum ki, düşünce yasağı olmaz diyemediniz. Bir de ben şuna bakıyorum, işveren için işleyen özgürlüklerin işçiler için de işlemesini istiyorum. Ben din devleti kurmak isteyenlere çok karşıyım, görüşlerini hiç benimsemiyorum. Ama onların yargılanmasına da gönlüm razı değil. Belli sol görüşleri hiç benimsemiyorum. Ters, bana ters düşüyorlar. Ama onların yargılanmasına da razı değilim. Demokratlık, sanıyorum bu. Ama sağda hiçbir zaman olmadı. İnşallah olur. Yani umut kesilmez ama benim umudum yok.

— Az önce solda demokratik sosyalistlerin başından bu yana tutarlı bir biçimde demokrasiyi savunduğunu söyledin. Kim bunlar, Uğur? Yani geçmişimizden alırsak...

— Geçmişimizden alırsak, Mehmet Ali Aybar'ı örnek verebilirim. Benim görüşlerime göre en tutarlı kavgayı onlar verdiler. Şu anda yok. Böyle düşünceler var ama partisi yok.

— Peki, Yön düşüncesi ve Doğan Avcıoğlu?

— Doğan Avcıoğlu, kendine özgü yolları arayan bir adamdı o çalkantı içinde. İki büyük fırtına vardı. Birincisi, totaliter rejim gelmek üzereydi. İkincisi, 27 Mayıs'a benzer bir çözüm yolu aramak. Doğan Avcıoğlu, bu ikincisini savundu. Doğan Avcıoğlu'na cuntacı etiketinin yapıştırılmasına çok karşıyım. Toplumdaki bir arayışın temsilcilerinden biriydi. Ve cuntayla başlayıp cuntayla biten bir görüşün savunucusu değildi.

— Demokrattı yani?

— Doğan Avcıoğlu kendi çizgisinde demokrat bir insandı. Ama 27 Mayıs'a benzer bir çözüm aradığı için sizin ölçülerinize göre, demokrat değildi.

— Peki, son olarak, Türkiye'de kitlelerin yüzde 70'e yakını sağ partilere oy veriyor. Yüzde 30'u da sosyal demokrat diyebileceğimiz partilere oy veriyor. Dolayısıyla kitle, tercihini demokrasi üretemeyecek bir politik hareket yönünde yapmış oluyor. Nasıl üreteceğiz Türkiye'de demokrasiyi? Ne yapmamız lazım?

— Demokrasiyi savunarak. Sol partide savunarak, sağ partilere "siz demokrat değilsiniz" diyerek, onları kendi kendilerine bir vicdan muhasebesine iterek. Eğer onları söyledikleri her söz için alkışlarsak, o zaman demokrasiye hizmet değil, ihanet etmiş oluruz. Yani şimdi DYP'nin Genel Kongresi'ne gidiyorum. Hüsamettin Cindoruk şüphesiz yetenekli bir insan. Bugün televizyona çıksa, Özal'ı da herhalde teke tek mat edecek. Mücadeleye renk de katacak. Bunları görüyorum. Kendi çizgisinde adamın başarılı olacağını da sanıyorum. ama sola bakış açısı demokrat değil, bunu da görüyorum. Yani bunlar solu suç sınırına sokmakla görevli insanlar. Solu hep suçlayacaklar, solu hep yasaklar içine sokacaklar. Oysa şunu bilmiyorlar, sola gelen yasak bir süre sonra onlara da gelir. Tarihte hep böyle olmuştur. Onlar sol yasaklandığı sürece, sağ iktidarlar tepeden de gelse, tabandan da gelse desteklerler veya iktidarların bizzat kendisidir bunlar. Ama bir süre sonra yasak düzeni kendilerine de gelir. Şunu da unutuyorlar; düzen aslında kendi ana karakterini korur. Belli kişileri cezalandırır. Bunu anlayamadı sağ partiler. Yani liberal düzeni yaşatıyor. Kiminle yaşatıyor? Özal'la. Demirel'i de yasaklıyor. Yani düzen kendi açısından tutarlı. Bunlar duygusal. Düzenin ne olduğunu anlayamamışlar daha. Anlamış olsalar, demokrasiyi, demokratik sosyalistlerle birlikte savunurlar. Ama düzenin ne olduğunu henüz duygularını aşıp anlayamamışlar.

— Teşekkür ederim, Uğur. □

AYDIN KÖYMEN

Cindoruk'la sol, sağ ve militarizm sorunu

— Sayın Cindoruk, partinizin Birinci Büyük Kongresi'ne sunulan çalışma raporunun 69. sayfasında 'Türk Siyasetinde Pragmatizmin Sonu' başlıklı şöyle bir paragraf var: 'Siyasette pragmatizmin geniş nispette geçerliliğini yitirme noktasına gelmiş bulunuyoruz. Bundan böyle, iktidarı sadece hizmet vasıtası görerek halkın içinden çıkacak hükümetleri yaşatmak zor olacaktır. İktidarlar mutlaka bir fikre, bir ideolojiye dayanmak mecburiyetindedirler.' Bize genel başkan olarak partinizin sahip olduğu ideolojinin yapı taşlarını söyleyebilir misiniz? Bir ideolojiniz var mı?

— Rapordaki yaklaşıma katılıyorum, doğrudur. Türk toplumu hızlı bir değişim süreci içindedir. Bu süreç içinde bizim teşhis ettiğimiz çok önemli iki nokta var. Bütün gelişime rağmen, henüz Türkiye'de rejim arayışı sona ermemiştir, bu bir. İkincisi, bu rejim arayışı çerçevesinde ihtilal faktörü adeta bir anayasal kurum haline gelmiştir. On yıllık seçimli devreler, sonunda bir ihtilalle noktalanmaktadır. İhtilal devrevî bir anayasal kurum durumundadır.

İşte bizim ideolojimiz bu teşhisler üzerinde yükselmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, ideolojimizin temel taşı Batı tipi bir demokrasiden yana olmaktır. Batı tipi bir demokrasiyi Türkiye'de kurumlaştırmayı, sürekli işler hale getirmeyi amaçlamaktır.

Ekonomiye de demokrasi bağlamında yaklaşıyoruz. Türkiye'nin yeterli bir ekonomik potansiyele sahip olduğu, gelişmiş bir işgücü potansiyeli bulunduğunu düşünüyoruz. Bu kanıdayız. Öyleyse, ekonomik büyüme neden sürekli hale getirilemiyor? Bunun en önemli nedeninin demokrasinin sürekli olmaması olduğunu düşünüyoruz. Biz siyasette olduğu gibi ekonomide de milli iradenin hâkimiyetinden yanayız. İşte bu yüzden demokrasiyi ekonomik büyümenin altyapısı olarak görüyoruz.

DYP'nin ideolojisi, kavramlarla tanımlarsak, cumhuriyetçi-demokratik sağ bir ideolojidir. Kökleri 1946 yılına dayanır.

1961 ve 1982 anayasalarında egemenliği milletle beraber birtakım kurumların paylaştığı görüşündeyiz. Biz millet egemenliğinin sadece ama sadece siyasi partiler vasıtasıyla gerçekleştirilmesinden yanayız. Bizim ideolojimiz Cumhuriyet'in temel felsefesine uygundur. Türkiye'de 1923 yılında cumhuriyet kurulmuştur. Ama onun siyasi rejimi olan demokrasi halen sağlam temellere oturtulamamıştır. Biz Cumhuriyet'in kurucusu olan Atatürk'ün demokrasiyi amaçladığı inancındayız. Örneğin, Atatürk'ün bir sivili, Celal Bayar'ı başbakan yapmasını buna kanıt olarak gösterebiliriz.

Cumhuriyetçi-demokratik sağ, laiktir. Cumhuriyetçi-demokratik sağ, özgürlükçü demokrasiden yanadır. Cumhuriyetçi-demokratik sağ, ekonomik olanakların ve birikimin toplumu oluşturan fertler arasında daha eşitlikçi bir biçimde dağıtılmasını savunmaktadır. Örneğin, KİT'lere ANAP gibi bakmıyoruz. KİT'leri sosyal içerikli bir ekonomi anlayışının gerçekleştirilmesi için araç olarak görüyoruz.

Bilmiyorum, sizi tatmin edebildim mi?

— Sayın Cindoruk, şu Batı demokrasisini kısaca tanımlar mısınız? Çünkü herkes Batı demokrasisi diyor ama iş tanımlamaya gelince ortaya birbirinden çok farklı tanımlar çıkıyor.

— Bakın, iki nokta üzerinde çok hassas olunması gerektiğini sanıyorum. Bu iki nokta cumhuriyet ve demokrasi. Bu iki kurumun güvence altına alınması koşuluyla, bu güvenceyi sağlayacak yasaklar dışında her türlü düşünce ve örgütlenme özgürlüğünden yanayız. Bizim ölçümüz bu. Şimdi biliyorum, ortada şu sorular var:

Şeriat devleti kurmak isteyenlerin örgütlenmesine izin vermeli miyiz?

Faşist bir rejim kurmak isteyen bir faşist partinin örgütlenmesine izin vermeli miyiz?

Türkiye'de ihtilalci bir komünist partisinin kurulması serbest bırakılmalı mı?

İnancım o ki, maalesef Türkiye'de henüz Batı'nın demokratik geleneği kurumlaşmamıştır. Demokrasi, olmazsa olmaz bir hayat biçimi haline gelmemiştir. Bu nedenle, demokrasiyi korumak ve kollamak bir görev olarak önümüzde durmaktadır. Bu aşamada ben yukardaki soruların cevabını şimdilik hayır olarak veriyorum. Kaldı ki, bazı Batı demokrasilerinde de özel şartlardan dolayı bu tür partilerin kurulması yasaklanmıştır. Mesela, Batı Alman demokrasisinde Nazi partisinin kurulması yasaktır.

Türkiye'nin militarizm diye bir sorunu var. Gerekçesi de çoğunlukla solun anarşi ve terörizm kaynağı olduğu. Sol, bu suçlamanın muhatabı olmaktan kurtulmalıdır.

Bu sınırlamalar dışında Batı demokrasisi dendiği zaman Batı'daki tüm demokratik kurum ve mekanizmaları sonuna kadar savunduğumu belirtmek isterim.

— Peki, ihtilalci olmayan, demokratik kurum ve mekanizmaları kabullenen ve de savunan bir komünist partisi sizin sınırlarınızın içinde mi, değil mi?

— Bildiğiniz gibi Marksizm çok çeşitli biçimlerde yorumlanıyor. Bu çeşitlilik her geçen günle birlikte de artıyor. Biliyorum Avrupa'da demokratik Marksist partiler var, hiç yadırganmıyorlar. Şimdi Türkiye'de bu tür bir partinin kurulabilmesi Marksistlerin siyaset ustalığına kalmıştır. Toplumu demokratik olduklarına inandırabilmelerine kalmıştır. Kendilerini topluma kabul ettirebilmelerine kalmıştır.

Bana sorarsanız, fikir suçu yoktur, olamaz. Bizim istediğimiz, karşımızda çeşitli fikirlerin savunulmasıdır. Türkiye'de siyaset ancak bu şekilde gerçek rayına oturabilir, demokrasi ancak böyle gelişebilir. Ben sadece bir prensip koyuyorum.

Türkiye'nin militarizm diye bir sorunu var. Gerekçesi de çoğunlukla solun anarşi ve terörün kaynağı olduğu. Sol, bu suçlamanın muhatabı olmaktan kurtulmalıdır. Bu, herhalde bir ölçüde solun sorunudur. Gerçekleştirmemiz gereken ilk ve en önemli aşama sivilleşmedir. Sol da bu hedefi öncelikli olarak görmek ve bu hedefe ulaşmanın sorumluluğunu paylaşmak durumundadır.

Biz kendimizi bu aşamanın gönüllü bir unsuru olarak görüyoruz.

— Sayın Cindoruk, bir demokratikleşme programından bahsedebilir misiniz? Böyle bir hazırlığınız var mı?

— Ben genel başkan olalı henüz bir hafta oldu. Ancak şahsen böyle bir hazırlığın içinde olduğumu belirtmek isterim. Bir demokratikleşme programının hemen akla gelebilecek hedeflerini şu şekilde sıralayabilirim: Ceza usulünün demokrasi ile bağdaşmayan unsurlarının ayıklanması, polis vazife ve selahiyetlerinin çerçevesinin demokrasi ile bağdaşır bir hale getirilmesi, toplu sözleşme ve sendika yasalarındaki anti-demokratik hükümlerin ayıklanması, özgür toplu pazarlığın gerçekleştirilmesi, işçilerin işlevsel bir grev hakkına kavuşturulması.

İlk ağızda aklıma bunlar geliyor.

— YÖK yasa ve uygulaması sizce demokrasi ile bağdaşıyor mu?

— Doğrusunu isterseniz, YÖK konusunu ayrıntılarıyla bilmiyorum. Şu anda kulaktan dolma bilgilere sahibim. Bu nedenle konunun ayrıntılarıyla incelenmesini düşünüyorum. Ancak hemen ifade edeyim, YÖK'ün büyük sorunlar yarattığı kanısındayım. İncelemesini önermem de YÖK'ü bir sorun olarak gördüğümün delilidir.

Ben Türkiye'nin öğrenim ve eğitimle sınırlandırılamayacak bir gençlik sorunu olduğu kanısındayım. Eğitim boyutuyla, öğrenim boyutuyla, psikolojik boyutuyla bir gençlik sorunu. Bugün hapishanelerde yirmi bin genç var. Her on yılda bir gençleri hapse sokarak, sonra affederek bu sorun çözümlenemez.

Bu gençler ne olacak? Biz politikacılar olarak bu gençlere nasıl yaklaşacağız?

Zor ama ele alınması gereken sorunlar bunlar.

— Sizin demokrasi ağırlıklı söyleminize geleneksel tabanımız gereken cevabı veriyor mu, verecek mi?

— Kongre bu cevabı vermiştir. Kongrede tabanımız DYP'ye özel sektör montajına karşı çıkmıştır. Kongrede en çok alkışlanan konuşma ve konuşmanın en çok alkış alan yeri Çağlayangil'in konuşması ve konuşmasındaki "militarizme karşıyız" cümlesidir. Delegelerimiz kongrede çok başarılı bir sınav vermişlerdir.

Türkiye'de sağ ilk defa bu kadar ağırlıklı bir biçimde özgürlükçü demokrasiden yana tavır koymuştur.

— Sayın Cindoruk, bir ideoloji partisi olmanız kitle partisi iddianızla çelişmez mi?

— Sanırım çelişmez. Bizim ideolojimizin toparlayıcı ve kavrayıcı boyutları var. Biz hürriyetçiyiz, demokratız ve aynı zamanda da milliyetçi ve muhafazakârız. Laiklik sınırları içinde dine karşı saygılıyız. Müslümanız. Bizim ideolojimiz demokrasi çerçevesi içinde bir Osmanlı-Türk-İslam sentezidir. Bu boyutlar bizi geniş bir kitleye oturtur.

— Solda muteber muhatap olarak kimleri görüyorsunuz?

— SODEP ile kurulmuş olan köprüyü sürdüreceğiz. Demokrasiyi koruma ve geliştirme bilincinde birleşiyoruz.

Türk aydınlarından da bu bilinci bekliyorum. Hürriyetlerin sorumlu bir biçimde kullanılmasıyla hürriyetleri genişletmenin yolunun açılacağına inanıyorum.

— Türkiye'de solun ve sağın demokrasi sicilini kısaca değerlendirir misiniz?

— Ben bu konuda objektifim. Şu andaki sıfatım dolayısıyla, böyle bir değerlendirmeyi yapamam, istediğinizi ertelemenizi rica ediyorum.

— Teşekkür ederim Sayın Cindoruk. □

AYDIN KÖYMEN

Bir arada ayrı ayrı

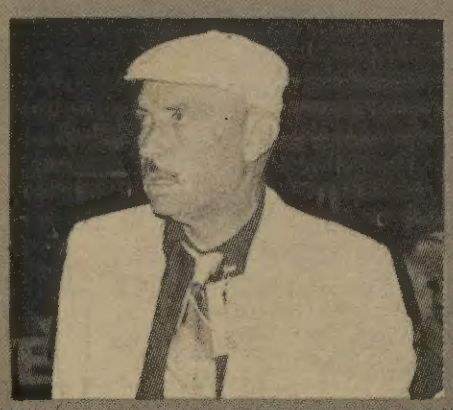

Halil Arık DYP'nin İzmir delegesiydi. Geldi, Yazar'a oy verdi. Yazar kaybetti. Halil Arık bu olayın "Bir bilen"e son hürmet borcu olduğunu düşünüyor: "İki sene sonra Yazar kesinlikle genel başkan ve başbakan." Çağlayangil'in askerin politikaya karışmaması gerektiğini hatırlatması Halil Ağa'ya göre "önemli değil, o her yerde, anayasada da yazan bir atalar sözü." Cindoruk'un demokrasi mücadelesi ile ilgili söyledikleri, daha kararlı ve sert bir politika izleyecek olması da Halil Arık'a bir şey ifade etmiyor: "İnkılâptan sonra bizim eski genel başkanımızın söylediklerinin yüzde sekseni gerçekleşti, daha ne olacak?.." Yazar'a oy veren, vermeyen delege olan, delege olmayan ama hepsi DYP çatısı altında duran bir sürü Halil Arık var. Cindoruk Halil Arık'larla ilişkisini nasıl yürütecek? □

NEDİR BU GÜZELLİKLEER
NEDİR BU
1.

GÜZELLİKLEEER...
2.

PARMAĞINDA YÜZÜKLEER
3.

KOLUNDA BİLEZİKLEER
4.

OY SANA DOLANAYIIM
5.

OOOYOOOY EMİNEEE...
6.

NEDİR BU GÜZELLİKLEEER
ŞAP!
7.

NEDİR BU GÜZELLİKLEEERR...
8.

BENİ KARI MI SANDIN PEZEMENK?..
OYARIM ULAN SENİ...
9.
ATİF DEMİRCİ

Türk sendikacılığında Latin Amerika sambası

ALPASLAN IŞIKLI

Son yıllarda, AAFLI'dan çok söz edilir oldu. Ülkemizin mevcut en büyük sendika konfederasyonu ile bu örgüt, çok yoğun bir ilişki içinde bulunuyorlar. 12 Eylül'den sonra, bazı sendikaların faaaliyetlerinin durdurulduğu ve genel olarak sendikal hak ve özgürlüklerin geniş ölçüde askıya alındığı dönemde de AAFLI'nın faaliyetleri kesintisiz bir biçimde hızlanarak sürmüştür. Özellikle, TRT'nin AAFLI ile ilgili haberlere tanıdığı ağırlık dikkat çekicidir. Türkiye'de sendikal hayatı yalnızca TRT kanalıyla izleyen bir kimse ülkemizde bu örgütün desteği ve ilgisi dışında bir sendikal olay veya sorun bulunmadığı sonucuna varabilir.

Türk-İş ve AAFLI arasındaki ilişkiler, bu iki örgütün aralarında 25 Mayıs 1971'de imzalanan anlaşmadan sonra büyük bir sıçrama kaydetmiştir. Türk-İş'in 13. Genel Kurulu'na sunulan faaliyet raporunda da AAFLI ile ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Rapordan anlaşıldığına göre "19 Aralık 1972 tarih, 7/5253 sayılı ve 12 Aralık 1973 tarih, 7/7372 sayılı Bakanlar Kurulu kararları ile onaylanan" ortak çalışmalar ve teknik yardımlaşmayı içeren "proje, geçmiş yıllarda olduğu gibi, geçen dönemde de kesintisiz sürmüştür." (**Türk-İş Çalışma Raporu**, 21-25 Aralık 1983, s.162). AAFLI desteğinde yürütülen eğitim ve yardım faaliyetleri içinde "kadın işçilerin sorunları" ve "doğum kontrolü" gibi konuların önemli bir yer tuttuğu faaliyet raporundan ve TRT yayınlarından anlaşılmaktadır. Ülkesinde doğum kontrolüne karşı olan Reagan hükümetinin Türkiye'deki uzantıları, bu konuya büyük özen göstermektedirler. Bu amaçla, Türk-İş bünyesinde bir "İşçi Sağlığı ve Aile Planlaması Bürosu" oluşturulmuştur. Kuşkusuz, AAFLI, ülkemizdeki temel işçi sorunlarıyla da ilgilidir. Ancak, bu ilginin sendikal haklardaki kısıtlamalara karşı çıkma doğrultusunda olduğu söylenemez. Nitekim, 1982 yılı Ekim ayında, AAFLI Genel Direktörü Morris Paladino, Türk-İş Genel Başkanı'nı da yanına alarak düzenlediği basın toplantısında şunları ifade etmiştir: "Sendikal haklara sınırlama getirilen ülke yalnız Türkiye değildir. Bazı Asya ülkelerinde de sendikal haklarda bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Bunlara katlanılmalıdır." (Ş. Ketenci, "Türk-İş ve AAFLI", **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1982).

Türkiye'de AAFLI

AAFLI tarafından geçenlerde yayınlanmış bulunan program özetinde gerek Türkiye'de, gerek on sekiz kadar Asya, Pasifik ve Ortadoğu ülkesinde, 1968-1984 yılları arasında gerçekleştirilmiş faaliyetlerin genel bir dökümü verilmiştir. Bu rapordan anlaşıldığına göre, sözü edilen dönemde, AAFLI "eğitim seminerleri"ne ülkemizden yaklaşık 12 bin kişi katılmıştır. Ayrıca, Türk-İş bünyesindeki bir kısım personelin maaşlarının doğrudan AAFLI tarafından ödendiği anlaşılmaktadır. Bu arada, AAFLI Türk-İş'e geniş kapsamlı bir araç-gereç desteği sağlamıştır (**AAFLI Program Summary**, Washington).

Görüldüğü üzere ülkemizin sendikal hayatında böylesine önemli bir ağırlığı olan AAFLI'yı yakından tanımak için pek çok neden bulunmaktadır. AAFLI, Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü (Asian-American Free Labour Institute) sözcüklerinin kısaltılmış şeklidir. AAFLI, Şubat 1968 tarihinde Amerika'nın en üst düzeydeki sendika konfederasyonu olan AFL-CIO'ya bağlı bir vakıf niteliğiyle kurulmuştur. Enstitünün gelirleri, resmî açıklamalara göre, AFL-CIO'nun yanı sıra Amerikan hükümetinin bir organı olan, AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) tarafından karşılanmaktadır.

AAFLI'nın ABD'li yandaşları

Amerika'da temellenmek üzere, dünyanın çeşitli yörelerinde faaliyet gösteren, AAFLI'nın benzeri başka örgütler vardır. Bunlardan AIFLD (Özgür Emeğin Gelişimi Amerikan Enstitüsü) Güney Amerika ülkelerinde faaliyet göstermektedir. AIFLD, 1962'de kurulmuştur. Afrika ülkelerinde faaliyet gösteren benzer nitelikteki örgüt AALC (Afrika-Amerika Çalışma Merkezi)'dir.

Gerek AIFLD'nin gerek AALC'nın, AFL-CIO ve AID'nin dışında, coğrafi faaliyet alanlarında çıkarları bulunan sermayedarlardan ve çokuluslu Amerikan şirketlerinden geniş mali yardım gördükleri bilinmektedir. Bir Amerikan kaynaoluşturulmasında, AIFLD'nin Virginia'daki merkezinde eğitilmiş sendikacılar aktif rol oynamışlardır. CIA'nın, Allende'yi devirmek için AIFLD'yi de kullanmak suretiyle Şili'ye akıttığı meblağın 4 milyon dolar civarında olduğu ileri sürülmektedir. Şili'de hür demokratik rejimin ve Allende'nin devrilmesinden sonra, AIFLD denetimi altında bulunan sendikalar, askerî cunta ile yakın işbirliği içine girmişlerdir. Ne var ki, cunta yönetimi, mevcut sendikalara da tahammül göstermemekte, bir süredir onları da dağıtarak yerlerine tamamen yeni kukla örgütler kurmaya gayret etmektedir (S. Lens, "Le syndicalisme Américain et la CIA: La Cinquième internationale", **Les Temps Modernes**, Mayıs 1967, No: 252; Coldrick and Jones, **a.g.e.**, s.1039).

AAFLI'nın maddi desteğiyle yayınlanan Türk- İş/AAFLI bülteni

Gerçekte, Amerikan hükümetinin bir organı olan AID'nin desteğiyle yaşayan bu tür örgütlerin, gene bir Amerikan resmî kuruluşu olan CIA ile işbirliği içinde bulunmasında şaşılacak bir yön bulunmamalıdır. Bununla birlikte şöyle bir sorunun ortaya atılması, özellikle bizim ülkemiz açısından ayrı bir önem taşımaktadır: Acaba, CIA, AIFLD aracılığıyla Güney Amerika'da yaptıklarının benzerlerini dünyanın başka bölgelerinde, bu arada Türkiye'de AAFLI aracılığıyla, tekrarlama ve yürütme çabası içinde midir? Bu sorunun cevabı, CIA'da uzun yıllar görev yapmış olan Philip Agee, yukarıda değindiğimiz olayları ve benzerlerini anlattığı dilimize de çevrilmiş bulunan ünlü kitabının önsözünde şöyle cevaplamaktadır.

"Son olarak, anlattığım, çoğu Latin Amerika'da gerçekleştirilen çalışmaların Uzakdoğu, Yakındoğu ve Afrika'da yapılanlardan farksız olduklarını da hatırlatır, bugün de aynı tür faaliyetlerin sürdürüldüğünü belirtmek isterim." (Philip Agee, **CIA Günlüğü**, *E Yayınları, Ankara, 1975, c.I, s.9.).*

Esasen, AAFLI ile CIA arasındaki ilişkiler üzerinde, ülkemizde daha önce de başka vesilelerle durulmuştur. Yaklaşık on yıl kadar önce, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin bu ilişkileri sergileyen ve AAFLI Türkiye Direktörü Emanuel Boggs'un bir CIA görevlisi olduğunu belgeleyen bir broşür yayınladığı anımsanacaktır. Öte yandan, gene Agee'nin kitabında, halen AAFLI Genel Direktörü olan Morris Paladinò hakkında şu açıklamalar yer almaktadır:

"Amerikalararası Bölgesi Çalışma Örgütü (ORIT) içindeki baş CIA ajanı, ORIT Eğitim Direktörü, Organizasyon Direktörü ve Genel Sekreter Yardımcısı. 1964'ten itibaren AIFLD Direktör Yardımcısı." (Agee, **a.g.e.**, *c.I, s.837).*

Demek oluyor ki, Güney Amerika ülkelerinde yukarıda değindiğimiz önemli siyasal operasyonların gerçekleştirildiği yıllarda, AIFLD Direktör Yardımcısı vs. sıfatlarla görev yapmış olan Morris Paladino, bir süredir Türkiye'nin de dahil bulunduğu bir bölgede faaliyet gösteren AAFLI'nın genel direktörlüğü görevini yürütmektedir.

Bu noktada dikkate değer bir husus, Avrupa sendikalarıyla ilişkide olan AAFLI veya AIFLD benzeri bir kuruluşun bulunmayışıdır. Ülkemizde AAFLI'nın faaliyetlerine açık bir ortamın oluşmasında, Türk-İş'in uluslararası sendikal ilişkilere Asyalı bir örgüt niteliğiyle katılması, temel bir neden oluşturmaktadır. Gerçekten, Eurovision'dan Avrupa Konseyi'ne kadar pek çok konuda uluslararası ilişkilerde Avrupalı bir ülke olarak katılma çabası içinde olduğumuz halde, Türk-İş, üyesi bulunduğu Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU)'na bir Asya ülkesi örgütü sıfatıyla, Asya ve Pasifik Bölgesel Örgütü (APRO) kanalıyla katılmaktadır.

AAFLI'dan Türk-İş'e destek... Ama niçin?

Ulusal bir sendika örgütü olarak Türk-İş'in AAFLI ile ilişkilerinin mevcut yasalar bakımından da üzerinde durulmaya değer bazı yanları bulunmaktadır. Kanımızca, Amerikan hükümetinin bir organı olan AID'nin açık ve resmî mali desteğiyle yaşayan AAFLI'dan bir Türk sendika örgütünün yardım kabul etmesi, yasal açıdan tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. Gerçekten, 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın 40. maddesi, sendika örgütlerinin devlet bütçesinden veya devletin mali katkısıyla varlık gösteren kuruluşlardan mali yardım görmesini yasaklamıştır. Bu hüküm, sendikaların bağımsızlığı ilkesinin gereğidir. Sendikaların, yalnızca işverenler karşısında değil, devlet karşısında da bağımsız olmaları, demokratik hür sendikacılık anlayışının doğal sonucudur.

Öte yandan, sendikal örgütlerin Türk devletinden yardım kabul etmesini yasaklayan bir ilke ve anlayışın, yabancı bir devletten yardım kabul etmesine cevaz vermesi elbette ki düşünülemez. Üstelik, bu yabancı devletin ülkemizde yatırımları olan, çeşitli ekonomik faaliyetler sürdüren ve dolayısıyla bazı hallerde bizatihi işveren sıfatıyla ve ayrıca sair politik nedenlerle sendikalara muhatap olan veya sendikal hayatla ilgisi bulunan bir süper güç olduğu nazara alınırsa, sendikalar yasasının anılan hükmünün özel bir titizlikle uygulanması gereğini reddetmek büsbütün imkânsızlaşabilir. Ancak, vurgulamak gerekir ki, tartışmalı olan husus, Amerikan sendikacılığının Türk sendikacılığıyla ilişkisi değildir. Tartışmalı olan husus, Türk-İş'in Amerikan devletinin bir organı olan AID'den, şu veya bu yolla para kabul etmesi ve bunun sendikal bağımsızlık ilkesi karşısında taşıdığı anlamdır.□

"Kirli İşler İmparatorluğu"nda bir örgüt:AAFLI

Türk-İş-AAFLI ilişkileri

Kapitalist dünyada işçi sınıfı ABD için stratejik öneme sahiptir. Sol partilerin temel dayanağı olan işçi sınıfının siyasal ve ideolojik hedeflerinden uzaklaştırılması ve işçi hareketinin kontrol altına alınması ABD için son derece önemli faaliyetlerdendir. Dolayısıyla ABD'nin "Kirli İşler İmparatorluğu" CIA'nın, faaliyetlerinin önemli bir bölümünü sendikal hareketler oluşturmaktadır. Bu faaliyetler dünyada Türkiye'nin de dahil olduğu oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır.

Asya-Avrupa Hür Çalışma Enstitüsü (AAFLI) de işte CIA'nın işçi hareketini kontrol altında tutmak, işçileri kapitalist sistemle uyumlu halde tutmak gibi amaçlarla kurdurduğu ve Türk-İş'in de yakın ilişkiler içinde olduğu uluslararası bir örgüttür. Bu örgütün en temel amaçlarından birisi de işçi sınıfını ve sendikal hareketi politika dışında tutmak ve bu yönde çalışmalar yapmak, kendi amaçları doğrultusunda hareket edecek sendika liderleri yetiştirmek ve işçileri amaçlarına uygun olarak eğitmek olarak özetlenebilir.

Türk-İş'in eskiden beri savunduğu ve "partiler üstü politika" olarak özetlenen ilkelerinin AAFLI'nın ilke ve amaçlarıyla paralellik göstermesi bu örgütle Türk-İş arasındaki dayanışmanın bir örneğidir. Bu örgütün Türkiye'deki faaliyet alanları oldukça ilginçtir; bu ilginçlik AAFLI'nın faaliyette bulunduğu ülkelerin dağılımında da görülüyor.

Çalışmalarına önce Asya ülkelerinde başlayan Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü (AAFLI) 1968 yılından beri faaliyet gösteriyor. Enstitü'nün çalışma alanı daha sonra Ortadoğu ülkelerine doğru genişledi. Son birkaç yıldır da Pasifik'te ada devletlerinde faaliyet gösteriyor. "Hür ve demokratik" işçi sendikalarıyla işbirliği yapan AAFLI, mahalli sendikaların daveti üzerine "ortak çalışma"lara başlıyor. "Sendika ilkeleri üzerine seminerler"den sendika liderlerinin "eğitimi"ne; sendika üyeleri için "sosyal projeler"den, uzun dönemli topluluk "kalkınma programları"na kadar oldukça geniş bir alanda faaliyet gösteren AAFLI yalnızca 1983-84 döneminde 12 ülkede 78 bin işçinin katıldığı 2238 seminer düzenledi. Bu "eğitim seminerleri"nden 145'i Türkiye'de düzenlendi ve 5317 Türk-İş üyesi seminerlere katıldı. "İngilizce dil eğitimi" ve "liderlik eğitimi" gibi seminerlerin dışında Türk-İş üyeleri için verilen diğer seminerler şunlar: "İş Kanunu semineri", "Kadın işçiler liderlik semineri", "Özel iş konuları semineri", "Kooperatifler ve toplum kalkınması semineri".

1968-84 döneminde ise toplam 227 bin sendika üyesi AAFLI ile mahalli sendikaların birlikte düzenledikleri seminerlere katılmışlar. Seminerlere katılan Türk-İş üyelerinin sayısı 1981'den itibaren "hızlı" bir artış gösteriyor. 1978 yılında seminerlere katılan Türk-İş üyelerinin sayısı 377 iken bu rakam 1979'da 935'e kadar 1981'de ise 1289'a yükseliyor. 1984 yılına kadar bu sayı yaklaşık olarak aynı kalırken 1984'de 4037'e yükseliyor.

Türkiye ile birlikte Bangladeş, Kıbrıs (KKTC de dahil), Hindistan, Endonezya, G. Kore, Malezya, Filipinler, Portekiz, Güney Pasifik, Sri Lanka, Tayland, Fiji, Pakistan ve Papua Yeni Ginesi'nde mahalli sendikalar ile birlikte faaliyet gösteren AAFLI'nın "eğitim ve araştırma" alanındaki en önemli etkinliği muhtelif yayınların çıkarılması konusunda destek olmak. AAFLI program özetine göre 1983–84 yıllarında "eğitim ve araştırma" alanında Türk-İş'le yaptığı "ortak çalışma"ların bazıları şunlar:

- Türk-İş Araştırma Departmanı'nın yönetici ve personel giderlerinin bir kısmının karşılanması, bu departman tarafından yayınlanan bazı dokümanların tüm finansmanının sağlanması.
- Türk-İş Uluslararası İlişkiler Departmanı'nın Almanya'daki bürosunun ve bu departman yöneticilerinin seyahat masraflarının kısmen karşılanması.
- Türk-İş Basın Merkezi'nin iki elemanının finansmanının kısmen karşılanması.

- Haber ve basın bültenleri ile aylık derginin ve AAFLI Haber Bülteni (Türkçe)'nin basım ve dağıtımı için mali destek, fotokopi makinelerinin sağlanması, teleks kirâlarının ödenmesi.
- Samsun'daki İşçi Eğitim Merkezi için fotokopi makinesi alımı.
- Bir sendika görevlisi için Harvard Sendika Programı'nda burs sağlanması.
- Türk-İş Kadın Bürosu personelinin, büronun faaliyet ve üç aylık bülteninin masraflarının karşılanması.

Üyelik Hizmetleri

AAFLI'nın faaliyet alanlarından biri de mahalli sendikalarla birlikte işçiler için tüketici kooperatifleri ve kredi birlikleri oluşturmak. AAFLI program özetinde belirtildiğine göre bu alanda "özellikle Endonezya, G. Kore, Tayland ve Türkiye'de önemli gelişmeler sağlandı". AAFLI'nın bu konuda Türkiye'de yardım adı altındaki faaliyetlerinden bazıları şunlar:

- İki aylık kooperatif bülteninin basımı.
- Güneydoğu Anadolu bölgesinde işçiler arasında çalışmalar yapan iki uzmanın desteklenmesi.
- Mevsimlik işçi işvereni ve işçi temsilcisi için konferans.
- Tüketici birlikleri konusunda çeşitli seminerler.

Sosyal Yardım ve Destek Projeleri

Bu kapsam altında AAFLI'nın bağlı olduğu AFL-CIO doğrudan yardımlarda bulunuyor. 1983-84 döneminde bu alanda AFL-CIO'nın yaptığı 36.200 dolarlık yardımlardan 7.500 doları Türkiye'ye yönelik.

AAFLI bu programlar dışında ABD sendikalarıyla diğer ülke sendikaları arasında "yakın dostluk bağlarını" geliştirmek amacıyla da bir program oluşturmuş. Bu program kapsamı altında teknik yardımların yanında, AAFLI ile ilişkileri olan sendikaların yöneticilerinin ABD'ye davetleri de yer alıyor.

Özellikle Pasifik'te hızlı bir gelişme içinde olan AAFLI, Fiji'de sürekli bir merkez de kurmuş durumda. Pasifik bölgesindeki 17 devletten 47 temsilci geçen eylül ayında toplanarak işbirliği olanaklarını görüştüler. Bu toplantı AAFLI'nın yanı sıra Fiji İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve İsrail Genel İşçi Federasyonu tarafından da desteklendi. □

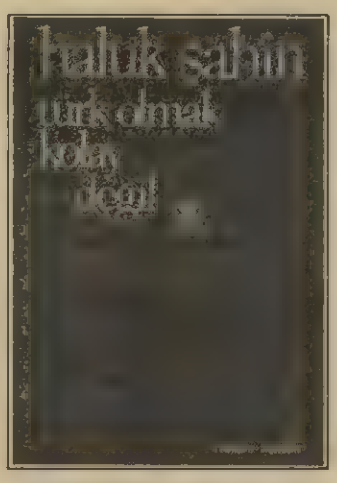

Haluk Şahin
TÜRK OLMAK KOLAY DEĞİL

Güncel politika, dış ilişkiler, toplumsal hayat, çevre sorunları konularında duyarlık ve titizlikle kaleme alınan, karikatürlerini Salih Memecan'ın çizdiği ilginç yazılar.

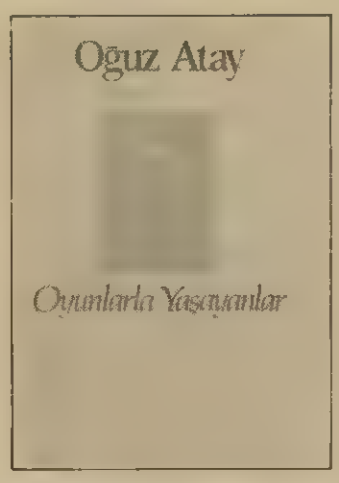

Oğuz Atay
OYUNLARLA YAŞAYANLAR
(Acıklı Güldürü)

Doğu-Batı Kargaşası
Bölük pörçük bilinçler, gerçek ilişkilerin yokluğunun sonucu oynanan oyunlar... Oğuz Atay'ın ince bir alayla dokuyarak kaleme aldığı tek oyunu.

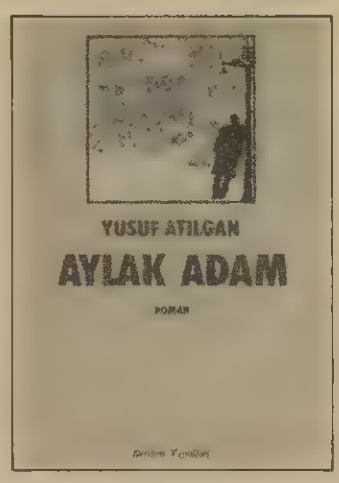

Yusuf Atılgan
AYLAK ADAM

Gerçek sevgiyi arayan, böylece, "korkuluksuz köprüden yürürken yuvarlanmamaya" çalışan Aylak Adam. Bütün değerlerini yitirmiş, dayanacak bir şey arayan, henüz yolunu bulamamış aydın gençliğin tipik örneği. Yusuf Atılgan'ın 1957-1958 Yunus Nadi roman ödülü II.liğini kazanan eseri.

İletişim Yayınları

Bilançolar açıklandı:

Bankalar yine kârda!

NAMIK ÖZCAN

Bankaların çoğu 1984 yılı bilançolarını yayınladılar. Hattâ, geride bıraktığımız ay içerisinde, durumu iyiye giden birkaç bankanın, 1985'in ilk çeyreğini kapsayan bilançoları da basında gözalıcı bir biçimde sergilendi. Ancak bankaların ekonomideki konumu, etkinliği ve birer işletme olarak durumlarına ilişkin tartışma ve yorumlar halen sıcaklığını koruyor. Aslında bu, salt son günlere özgü bir olgu değil. Bankaların durumu 1 Temmuz 1980'den bu yana, özellikle banker ve banka çöküntüsünden sonra hep gündemde.

Kimine göre, Türkiye'de mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki marj dünyanın başka hiçbir yerinde görülmedik derecede yüksek. Bunun temel nedeni verimsiz işletme yapısına rağmen bankaların yüksek kârlarla çalışması. Dolayısıyla, yüksek kredi maliyetlerinin, buna bağlı olarak yatırımlardaki durgunluğun ve sayısı giderek artan iflasların başlıca sorumlularından biri de bankalar.

Kimine göre de, bankaların durumu hiç de sanıldığı gibi parlak değil. Gerçi bilançolarda kâr hanesinin karşısında büyük rakamlar göze çarpıyor. Ama bu rakamlar, kullanılan kaynak miktarına veya iş hacmine bölündüğünde elde edilen kâr oranlarının makul düzeylerde kaldığı görülüyor. Kaldı ki, bilançolarda yer alan kâr miktarlarının, gerçekliği ne kadar yansıttığı da tartışmalıdır. Bazı bankalar itibar kaybına uğramamak uğruna zaman zaman kâr miktarlarını şişirme yoluna başvurmaktan dahi çekinmemektedir. Ayrıca, bilançolar dikkatle incelenecek olursa, bankaların bir bölümünde mevduata ödenen faiz miktarının, kredilerden elde edilen faiz gelirini aştığı farkedilecektir.

Aslında kısmen, uygulanan yüksek faiz politikasının sonucu faiz geliri olarak mevduat sahibinin cebine giren, giderek büyüyen fonlar üzerindeki çekişmenin, kısmen sanayi kesiminde öteden beri gözlenen özkaynak, dış kaynak dengesizliğinin son yıllarda daha da artıyor olmasının; kısmen de kamu kesimi dışında kalan bankaların büyük ölçüde holdinglerle bütünleşmesine duyulan tepkinin ürünü olan bu tartışmanın, bankalar ayrıntılı bir performans analizine tâbi tutulmadan anlamlı bir sonuca ulaşması zor. Ne var ki, "şeffaf bankacılık" ile ilgili tüm tartışmalara rağmen, son iki yıl içinde bazı dergi ve ekonomi bültenlerinde yer alan sınırlı çalışmaların ötesinde bu konuda ayrıntılı bir çalışmadan söz etmek imkânsız. Sınırlı diyorum, çünkü bu tür çalışmaların hareket noktasını oluşturan bilançoların güvenilirliğine duyulan kuşkular oldukça yaygın. Öte yandan, yayınlanan bilançolar konunun uzmanları için bile yer yer anlaşılır olmaktan uzak. Örneğin dikkatle incelendiğinde büyük meblağlara ulaştığı farkedilen "diğer aktifler" konuya aşina muhasebeciler açısından da adeta kapalı bir kutudur. Oysa aktiflerin niteliği bankaların mali güvenilirlik ve sağlamlığını ölçmede en önemli kriterlerden birisidir.

Yanlış anlaşılmamalı. Yayınlanan bilançolardan hareketle yapılan performans analizlerinin sınırlılığı, bu tür çabaların yararsızlığı ve dolayısıyla gereksizliği anlamına gelmiyor. Tam tersine, bankaların konumu ve durumuna ilişkin şeffaflık, bilanço ve kâr-zarar hesaplarının topluma bilgi verme ilkesinden uzak bir biçimde düzenleniyor olması nedeniyle, bir ölçüde de olsa, ancak bu tür çalışmalarla sağlanabiliyor. Ayrıca, sektördeki genel gidişat ve eğilimler hakkında değerlendirme yapmanın bir yolu da yok.

Kâr oranı 1984'te daha yüksek ama...

Bankaların rantabl çalışıp, çalışmadığını belirlemede kullanılan kriterlerin başında, diğer tüm ticari işletmelerde olduğu gibi, **kârlılık** geliyor. **Veriler**, ele alınan yirmi banka arasında üçünün 1983'ü zararla kapatmasına karşılık, 1984'te hepsinin kâr ettiğini gösteriyor. Bu, kârlılık açısından 1984'ün, bir önceki yıla göre daha olumlu geçtiği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim kârın öz kaynağa ve öz kaynak, dış kaynak toplamına oranı şeklinde ifade edilen kârlılığın da dört banka dışında yükseldiği gözleniyor. Kâr oranı düşen dört bankanın ikisi ise yabancı.

Bu arada ihtisas bankacılığına yönelenlerin ve küçüklerin, genellikle büyük bankalara göre daha rantabl oldukları anlaşılıyor. Verimli çalışmanın dışında, bunu başlıca iki faktörün belirlediği söylenebiliyor. Bunlardan ilki büyüklerin aynı zamanda en fazla şube sayısına sahip bankalar oluşudur. Yani personel ve genel giderleri, küçük bankalara göre daha yüksektir. Oysa yapılan hesaplamalar, bir zamanlar en yaygın yöntem olan şube sayısını artırarak mevduat toplamanın son yıllarda etkinliğini giderek yitirdiğini kanıtlamakta. Öteki faktörse, mevduatın bileşimi ile ilgili. Ticari mevduatın banka maliyeti, tasarruf mevduatından daha düşük. Bu yüzden, toplam mevduat içinde ticari mevduatın payının yüksek olduğu bankalar, diğerlerine göre daha kârlı. Son birkaç yıl içinde sayıları hızla artan yabancı bankalarda bu durum çok daha belirgin.

O halde, mevduat faiz oranının bankaların kârlılığını etkilemediğini ileri sürmek mümkün değil. 1984 tasarruf mevduatına ödenen faiz oranının, yani paçal maliyetin sürekli yükseldiği bir yıl oldu. Nitekim eldeki veriler yirmi bankadan, dokuzunda mevduata ödenen faizin, kredilerden elde edilen faiz gelirini aştığını gösteriyor. Oysa ticari mevduatın ağırlıkta olduğu bankalarda kredilerden elde edilen faiz geliri, mevduata ödenenin üç katına kadar çıkabiliyor.

Bankaların azımsanmayacak bir bölümünde faiz gideri, gelirini aştığına göre bankaların kârı nereden geliyor? Bu soruyu bankaların ne kadarı normal bankacılık işlemlerinden kâr ediyor şeklinde de ifade etmek mümkün.

Yapılan hesaplamalardan elde edilen sonuçlara göre beş bankada menkul değer ve iştirak gelirleri toplamı, yıllık kârın üstünde. Başka bir deyişle, incelenen bankaların yüzde 25'inde kâr, normal bankacılık işlemlerinin dışında oluşmuş durumda. Oysa, veriler bankaların tümünde, kredilerin getiri yönünden gerek menkul değerler, gerek iştiraklerden daha verimli olduğunu gösteriyor. Bu, artan kâr oranına karşın, bankaların ciddi bir çıkmaz içinde bulunduğunun ilk göstergesi. Ayrıca, sözkonusu bankaların, aynı zamanda faiz gideri, gelirinden yüksek olanlar arasında yer alması, içine düşülen çıkmazda yükselen faiz oranlarının önemli rol oynadığının kanıtı da sayılabilir.

Bu kanıyı destekleyen bir başka göstergede de kambiyo kârları. Kambiyo kârının, toplam kâra oranı son yıllarda Türk Lirası'nın değer yitirmesine paralel olarak büyüyen kambiyo işlemleri nedeniyle sürekli artıyor. Veriler aynı eğilimin 1984'te de sürdüğünü gösteriyor. Daha da ilginci, yirmi bankadan dokuzunda bu oran % 100'ü aşıyor. Bunlardan üçünde ise oran % 1000'in üstünde. Dikkati çeken bir diğer nokta da bu bankaların hepsinde kâr/ öz kaynak oranının % 4'ün altında oluşu. Parçalar bir araya getirildiğinde ortaya çıkan sonuç şu: Türk Lirası'nın sürekli değer yitirmesi sayesinde şişen kambiyo kârları, menkul değer ve iştirak gelirleri dışarda bırakılacak olursa, bankaların büyük bir bölümü ciddi boyutlara ulaşan zararlarla karşı karşıyadır. O nedenle, bankaların rantabilitesi ile ilgili olarak ulaşılan sonuçlar, bu gerçeklik ile birlikte değerlendirilmedikçe hep eksik kalacaktır.

Tahsili Gecikmiş Alacak/ Toplam Kredi

	1983	1984
Akbank	2.0	2.3
Egebank	5.7	11.8
Eskişehir Bankası	2.4	3.9
İktisat Bankası	6.2	8.8
Pamukbank	12.5	20.9
T.Dış Ticaret Bankası	0.2	0.2
T.Ekonomi Bankası	7.7	5.9
Türk Ticaret Bankası	7.6	5.8
Garanti Bankası	20.8	17.4
İmar Bankası	21.3	57.5
T.İş Bankası	1.8	3.7
T.Tütüncüler Bankası	4.7	9.0
Uluslararası End.Tic.Bank.	9.9	18.8
Yapı ve Kredi Bankası	7.1	10.9
Vakıflar Bankası	6.1	2.6
T.Öğretmenler Bankası	18.9	19.5
T.C.Ziraat Bankası	17.6	21.3
Arap Türk Bankası	1.0	1.4
Osmanlı Bankası	20.0	23.9
American Express Bank	—	0.1

Bankaları değerlendirirken anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için bilançolarda "karşılık ayrılmamış tahsili gecikmiş alacak" miktarını gözönünde bulundurmak zorunlu görünüyor.

Bankaların performansını belirlemede, genel kabul görmüş kriterlerden biri de likidite durumu. Bankaların sahip olduğu likit değerlerin, borçlarına oranı şeklinde ifade edilen likidite, mali açıdan sağlamlığı, yani ödeme gücünü simgeliyor. Borcu, işletilmek üzere tasarruf sahibinden ödünç alınan fonlar, yani mevduat hacmi oluşturuyor. Bu bakımdan, likiditenin tasarruf sahibi açısından bankanın güvenirlik derecesini yansıttığını da söylemek mümkün. Özellikle nakit sıkışıklığın ve iflasların arttığı kriz dönemlerinde. Çünkü normal veya ani mevduat çekilişlerinde, ödeme talebinin yerine getirilemeyişi çoğu kez bankanın iflas ilanı ile aynı anlamı taşıyor. Bu nedenle, likidite durumu gerek tasarruf sahibi gerek para piyasası açısından bankaların performansını ölçmede temel kriterlerden biri sayılıyor.

Yapılan hesaplamalardan on bir bankada 1984 yılında ödeme gücünün bir önceki yıla göre arttığı, ötekilerdeyse gerilediği anlaşılıyor. Bu açıdan bakıldığında, ödeme gücünde genel bir iyileşmeden söz etmek imkânsız. Öte yandan, yabancı bankalarda ödeme gücünün daha yüksek olduğu hemen dikkati çekiyor. Üç yabancı bankadan ikisinde, likit değerler borçlarının üstünde. Geri kalan on yedi banka içinde, aynı başarıyı gösterebilenlerin sayısı ise üçü geçmiyor.

Risk faktörü ne ölçüde dikkate alınıyor?

Bankacılık pratiğinde genel kabul görmüş ilkelere göre kredi/mevduat oranı bankanın büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Buna göre, banka ne kadar büyükse, kredi/mevduat oranı da genellikle o kadar yüksektir. Bu genel kabulün gerisinde, büyük bankaların, küçüklere oranla daha riskli bir portföye sahip olabilecekleri görüşünün yattığı söylenebilir. Oysa bizde adeta bu ilkenin tersi geçerli. Örneğin gerek 1983, gerek 1984 yılına ilişkin verilere göre Egebank, İktisat Bankası, İmar Bankası, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası, kredi/mevduatı oranı bakımından Akbank, İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası ve Ziraat Bankası'nın önünde yer alıyor.

Yine teorik düzeyde, kredilerin getirisi ne kadar yüksekse, bankaların kredi/mevduat oranının da o kadar büyük olacağı kabul edilir. Bu genelleme, banka hangi aktiften daha fazla gelir elde ediyorsa, riski minimize etmek amacıyla, kaynaklarını o aktiflere kaydıracağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz burada bankaların ellerindeki fonları yönetmede rasyonel davrandıkları varsayımından hareket edilmektedir. Ne var ki, Türkiye'de bankaların teorik düzeyde öngörülen bu rasyonellik ilkesine uygun çalıştığını ileri sürmek oldukça güç. Söz gelimi, 1984'te faiz gelirlerinin, kredilere oranı bakımından birinci ve ikinci sırada bulunan Pamukbank ve Osmanlı Bankası, kredi/mevduat oranı yönünden, sondan birinci ve ikinci sırada yer almaktadır ve benzeri bir durum T. Ekonomi Bankası açısından da geçerlidir.

Riskin rasyonel bir biçimde dağıtılması veya başka bir deyişle minimize edilmesi bankanın ödeme gücü ve rantabilitesini belirleyen önemli bir faktör. Kaynakların risk faktörü yeterince gözetilmeksizin kullanılması ödeme gücünde ciddi sarsıntılara yol açabilir. Bu yüzden riskin rasyonel bir biçimde dağıtılması bir bakıma bankaların ne denli ehil ellerde olduğunun göstergesi sayılır. Ehil eller derken, çağdaş bankacılık tekniğinin tüm gerekleriyle oluşunu kastediyorum. Bu açıdan bakıldığında, Türk banka sistemi ile ilgili son yıllara ait veriler bu konuda belki kesin bir yargıya varmak için yeterli değildir. Ama yine aynı verilere bakarak risk faktörüne gereken önemin verildiği de herhalde söylenemez. Aslında holding, banka ilişkilerinin ulaştığı boyutlarla birlikte düşünülürse bu bir bakıma doğal da.

Bankalarda Kârlılık ve Likidite

BANKALAR	Kredi/ Mevduat (%) 1983	1984	Faiz Geliri/ Kredi (%) 1983	1984	Kâr/ Özkaynak (%) 1983	1984	Kâr/Dış Kaynak +Özkaynak (%) 1983	1984	Kambiyo Kârı/ Kâr (%) 1983	1984	Likit Aktif/ TasMev + TicMev 1983	1984
Akbank	51 5	42 5	40 9	42.5	23.6	40.0	1.9	3 6	46 2	76 9	57.1	73.9
Egebank	107.8	74.1	28 6	40.3	59.9	81 5	8.8	10.8	47.1	38.8	97.1	94 9
Eskişehir Bankası	53.3	44.9	31 4	44.0	2.4	14.9	0.6	2,4	113.3	127.8	37 2	56.4
İktisat Bankası	80 4	90.1	25 9	40 4	-13.4	10.7	-3.5	3.8	—	26 7	66.9	191 0
Pamukbank	56.9	31 9	34 5	66.5	4.6	3 3	0 2	0.2	1182.2	1330.6	67.7	68.5
T.Dış Ticaret Bankası	136.3	109 7	30 3	38 7	53.4	138 1	14.0	24.5	33.9	31.3	117.9	74.7
Türkiye Ekonomi Bankası	47.2	26.7	84.9	57.8	15 2	35.1	10.9	20.9	58.3	35.2	306 6	268.0
Türk Ticaret Bankası	63.9	60.1	39.4	38.6	21.9	45.6	1 8	3.0	29.5	33.2	45.1	48.1
Garanti Bankası	41.7	41.1	44 2	30.9	-35.9	3.4	-3.2	0.4	—	794.9	73.7	66.9
T.İmar Bankası	80.9	80 1	31.0	59.5	-3.3	1 6	-0.8	0 4	—	232 1	53 1	33.9
Türkiye İş Bankası	74.0	65 5	38.1	33 8	12 6	23 3	1.2	1.8	122.5	101 0	61 3	57.6
T.Tütüncüler Bankası	97 9	56.0	29 7	45.8	24 3	24 4	7 8	5.9	35.5	63.9	72.7	75 2
Uluslararası E.T.Bankası	106.0	123.3	31 8	39.1	57.5	71.5	7.9	12.3	10.6	45.2	93.5	125.8
Yapı ve Kredi Bankası	43.7	40.8	35.5	39 2	0.5	2.2	0.0	0.3	5755 2	4651 8	57.7	58.5
Vakıflar Bankası	61.3	51.5	36.7	34.5	31.2	38.9	0.9	3.1	150.4	96 5	61 6	63,3
T.Öğretmenler Bankası	36.9	48.7	40.3	32 7	3.3	1.7	0.2	0.1	347.8	1009.0	76.8	56 0
T.C. Ziraat Bankası	75.3	51.6	29.9	31 2	4.4	7.8	0.3	0.4	395.6	731 3	56 1	69 0
Arap Türk Bankası	1272 8	575.1	25.8	25 1	62 7	44.8	47.9	16.7	23 9	25.5	3766.4	824.0
Osmanlı Bankası	58.5	37.8	40.4	64.8	23 2	25 5	1.4	1.3	529.6	550.4	59.2	68.2
American Express Bank	162 4	97 7	32.2	44.3	123 4	73.8	42.0	32.0	24.3	45.6	276.2	157.0

Banka sistemini, ekonominin geri kalan kısmından soyutlamak imkânsız. Izlenen politikalar veya konjonktürün öteki sektörlerde yol açtığı gelişmeler sonuçta bankalara da yansıyor. Özellikle işletmelerin öz kaynak, dış kaynak dengesinin öteden beri çarpık geliştiği Türkiye'de. Bunun en açık kanıtı, batık veya teknik deyimiyle geri dönmeyen krediler.

1980'den beri, iç talep göreli olarak daralıyor. Bu, dışa açılmayı başaramayan firmaların ticari varlığını sürdürme imkânlarını önemli ölçüde zorluyor. Öte yandan, enflasyon hâlâ yenilebilmiş değil ve firmaların zaten yeterli olmaktan uzak öz kaynaklarını kemirmeye devam ediyor. Kuşkusuz, tüm bu etkenler artan kredi maliyetlerine karşın firmaları daha fazla borçlanmaya itiyor. Izlenen politikalarda ciddi bir değişiklik olmadığına göre, sonuç çoğu kez bankalara kredi borcunun geri ödenememesi oluyor.

Gerçi uzun zaman bankaların batık kredi diye bir sorunu olmadığı iddia edildi. Bu arada, bankaların batık kredileri farklı şekillerde tanımladıkları ortaya çıktı ve sorun halen çözülebilmiş değil. Ancak, bilançolarda tahsili gecikmiş alacakların karşısındaki rakamlar sürekli büyüyor. Artış yalnızca mutlak büyüklükleri gösteren rakamlarda kalmıyor. 1981'den bu yana tahsili gecikmiş alacakları, kredilere oranı da sürekli artıyor. Yapılan hesaplamalardan elde edilen sonuçlar bu eğilimin 1984'te de sürdüğünü belgeliyor.

1984'te yirmi bankanın onbeşinde tahsili gecikmiş alacakların kredilere oranı bir önceki yıla göre artmış durumda. Sözkonusu oran bankaların dördünde yüzde 20'yi birinde ise yüzde 50'yi aşıyor. Oysa genel kabul görmüş kriterlere göre geri dönmeyen kredi oranının yüzde 10'u aşması banka açısından ciddi bir tehlike sinyali sayılıyor. Açtığı kredilerin yüzde 20'si geri dönmeyen bankaların nasıl olup da bilançolarında kâr gösterebildikleri, kuşkusuz ilginç bir soru. Çünkü bankaların çoğunda tahsili gecikmiş alacak miktarı, bu alacak miktarı için ayrılan karşılıkların üzerinde. Yani, geri dönmeyen kredilerin önemli bir bölümü için karşılık ayrılmamış. Yeterince karşılık ayrılması halinde bilançolarda görülen kâr miktarlarında bankaların rantabl görünmesini engelleyecek boyutlarda düşüşler olması kaçınılmaz. O nedenle, bankaların, 1984'ü ne denli kârlı kapattıklarını değerlendirirken anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için bilançolarda "karşılık ayrılmamış tahsili gecikmiş alacak" miktarını gözönünde bulundurmak zorunlu görünüyor. □

Türkiye-AET ilişkileri

Sorunun çözümü politik

KÜRŞAT İSTANBULLU

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşundan çok önce, hattâ Avrupa'yı yıllarca bir savaş alanına çevirecek gerginlik kıvılcımları henüz ufukta yeni yeni belirirken, Osmanlı üst sınıfları arasında Batılı üst sınıflara özgü hayat tarzına duyulan özlemden öteye geçmeyen düşlerle başlayan Batılılaşma 1980'li yıllarda artık bir yol ayrımında.

1980'ler, yıllarca Avrupalı olmayı düşleyen bir ülkeye Avrupalı olmak için Batı'nın toplumsal dokusu ardındaki, ekonomik olduğu kadar politik yapıyı da bir kez daha anlamak gerektiğini gösterdi. Batılılaşmak için Batılılaşamayan Türkiye'nin ise belki de hiç anlamak istemediği bu politik yapı ve bu yapıyı yaratan tarihsel süreç, bugün Türkiye'nin önünde "eğer Avrupalı olmak istiyorsan bunu anlamak zorundasın" der gibi duruyor.

Avrupa'nın Türkiye'ye "hayır" deyişinin ardında, topluluğun bugün geldiği noktada, dünyadaki ekonomik daralmanın yarattığı sorunlar yanında, genişlemenin de sorunları bulunuyor. Ancak bu sorunlar, belki Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğinin bazı tedbirlerle ertelenmesine yol açabilir. Fakat öncelikle öne çıkarılan sorunların Türkiye'nin iç politik yapısına ilişkin olduğu düşünülürse bu "hayır"ın ardındaki politik bir yapı değişimi isteği de görülebilir.

Türkiye-AET ortaklığının 20. yılı dolayısıyla İktisadi Kalkınma Vakfı tarafından düzenlenen bir toplantıda yapılan konuşmalarda ifade edildiği gibi, Avrupa Topluluğu varolan yapısıyla Türkiye'yi üyesi olarak görmek istemiyor. Atlantik İttifakı içinde ABD'nin güvenilir müttefiki olan Türkiye'nin de -1980'ler sonrası gelişmeler düşünüldüğünde- topluluk üyesi olmaya fazla da istekli olmadığı düşünülebilir. Bu en azından siyasal kararlarda belirleyici olan güçler açısından böyle. Yani bugün politik iktidar 1970'lerin Süleyman Demirel iktidarından daha uzakta bulunuyor topluluğa. Bu uzaklıkta tercih farklılıkları da gözlenebiliyor. 1970'lerde Türkiye'nin toplulukla yakınlaşmasından fazla memnun olmayan ABD, 1980'ler Türkiyesi için AET karşısında "güvenilir müttefik" konumunda ve İKV toplantısında Mehmet Ali Birand'ın değindiği gibi, Türkiye AET ile ilişkilerini ABD kanalıyla yürütmenin kendisi açısından sorunları azaltacağını düşünüyor. Ancak ABD ile ilişkilerin AET içi avantajlardan yoksun olduğu da en azından büyük bir sanayici kesim tarafından kabul ediliyor.

Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç ve Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sakıp Sabancı'nın Türkiye-AET Ortaklığı'nın 20. Yılı Toplantısı'nda yaptığı konuşmalar; Türkiye'de ekonominin özellikle de sanayi yapısının, AET'ye entegrasyonun öngörülerek düzenlendiğini; önemli bir sanayici kesim tarafından AET'yle ilişkilerin olumlu bir düzeyde geliştirilmesi gerektiğinin düşünüldüğünü gösteriyor.

Ancak eski Maliye bakanlarından Ziya Müezzinoğlu'nun da belirttiği gibi AET'yle Türkiye arasındaki sorunlar ekonomik değil, öncelikle politik. Yani Türkiye öncelikle iç politik yapısında bir değişimi öngörmek zorunda. Çünkü topluluğun demokrasi ve özgürlükler konusunda taviz vermesi yapısı itibarıyla imkânsız. Bu imkânsızlık topluluğun kapitalist yapısına karşın çoğulcu politik yapısında yatıyor. Türkiye'nin politik açıdan AET'ye olan yükümlülüklerine bakıldığı zaman bu daha da iyi anlaşılabilir.

AET ile ilgili Özel İhtisas Komisyonu raporunda bu yükümlülük şöyle açıklanıyor: "Türkiye demokrasiye bağlı ve insan haklarına saygılı olmayı ana ilke olarak benimseyecek. Avrupa'da barışın ve hürriyetlerin muhafazasına ve kuvvetlendirilmesine yardımcı olacak". Bu yükümlülüğün özellikle 1980 sonrası yeni anayasa, Siyasi Partiler, Sendikalar, Grev ve Toplu Sözleşme Kanunu, yeni hazırlanan ve devleti bir polis devletine dönüştürmesinden kuşku duyulan Polis Vazife ve Selâhiyetleri Kanunu ve bunlardan da öte bazı politikacıların politik haklarının kısıtlanması, yani politikanın izne tâbi olması gibi düzenlemelerin ne ölçüde bağdaştığı sorusu herhalde topluluk ve üyesi ülkeler gündeminde çoktan cevaplanmış bir soru. Bugün artık topluluk bu sorunların çözümü doğrultusunda Türkiye'den adımlar atılmasını herhalde bekliyor.

Ekonomik konulardaki açıklığa karşın politik konularda diplomatik bir dilin tercih edildiği İKV toplantısında, AET Komisyonu Genel Sekreteri Emile Noel'in sorunun politik olduğunu, ama bunun da tartışılmasının güçlüğüne değindiği konuşmasında, Noel konumu gereği bu tartışmaya girmemiş olabilir; ama Alman Sosyal Demokrat Ludwig Fellermaier Türkiye-AET arasındaki sorunu açık bir biçimde ifade etti.

"Türkiye, yeni anayasasına ve seçimlere rağmen henüz demokratik bir ülke değildir. Türkiye'nin seçimlere rağmen Avrupa ölçülerinde demokratik bir yapı kazandığını söyleyemiyorum. Türkiye bugünkü yapısıyla topluluk içinde yer alamaz. Parlamento demokratik bir seçimin sonuçlarını yansıtmıyor. Parlamento içinde yer alabilecek kadar oy alan ve toplumda önemli bir kesimi temsil eden partiler bugün parlamento dışında bulunuyor" diyen Fellermaier konuşmasında 1980 sonrası hâlâ bir af çıkarılmamış olmasının ise topluluk açısından "anlaşılmadığını" belirtiyordu. Fellermaier'in bu açık sözlülüğüne karşın konumu gereği bu kadar açık olamayan Noel diplomatik bir nezaketle, "Fellermaier'in açık bir biçimde ifade ettiği gibi Türkiye'den topluluk olarak bazı işaretler bekliyoruz" demekle yetindi.

Bu eleştiriler karşısındaysa hükümetin küskünlüğünü anlamak oldukça güç. Toplantıda hiçbir düzeyde hükümetin temsil edilmemesi acaba Sir Bernard Burrows'un söylediği gibi bir "alınganlık mı?"

Türkiye-AET Ortaklığı'nın Siyasal Yönü konulu bir tebliğ ile toplantıya katılan İngiltere'nin eski Ankara Büyükelçisi Sir Burrows, Türkiye'yi topluluk üyesi olarak görmek istediklerini açıkladığı konuşmasında, bir parantez açmayı da ihmal etmedi. "Ancak Türkiye yapılan eleştiriler karşısında çok alıngan davranıyor; alıngan davranmamalı, eleştirileri dikkate almalı ve kendisini iyi anlatmalı".

Hükümetin tercihi AET'ye karşı ABD ve Japonya'yla geliştirilecek ilişkilerle politik sorunların ertelenebileceği doğrultusunda geliştirildiğine göre, Türkiye'ye yönelik bu eleştiriler "belki" ABD tercihi ile dikkate alınmayabilir. Ancak burada unutulan ve anlaşılmak istenmeyen sorun öncelikle demokrasi ve özgürlükler konusunda. Topluluk kaynaklı eleştiriler, Türkiye'nin topluluğa katılması çerçevesinde önem taşımıyor; bu eleştiriler aynı zamanda 21. yüzyılın eşiğinde toplumun demokratikleşme isteklerinin daha fazla ertelenemeyeceğinin de bir ifadesi. Türkiye yeni bir yüzyıla farklı toplumsal sınıfların politik ve ideolojik tercihlerinin de açıkça tartışılabildiği demokratik bir ortam içinde girmek istiyor.

Bu tercihler hükümetlerin istek ve kararlarına göre ertelenemeyecek kadar önemli. Üstelik Batı bugünkü gelişmişlik düzeyini ve hattâ yüzyıl öncesi Osmanlı üst sınıflarınca "özlenen" hayat tarzını da, sürdürebildiği demokrasiye borçlu.

Batı, toplumsal sınıfların farklı ideolojik ve politik tercihlerinin açıkça tartışılabildiği, örgütlenebildiği demokratik bir ortamda kendisini yeniden üretebilmenin de mekanizmalarını yaratabiliyor. Bugün Türkiye'de hükümetin en azından egemen sınıfların belirli kesimlerince savunulan tercihlerine rağmen, 1980'li yıllar Türkiye'nin önüne Avrupalı olmanın imkânlarını da sunuyor. Bu imkânın değerlendirilmesi öncelikle de çalışan sınıflar açısından büyük önem taşıyor. Çünkü geleceğin birleşmiş bir Avrupasını yaratacak olanların çalışan sınıfların olduğu da artık ufukta görülüyor. □

Cinsellikten yola çıkarak

Bireyin konumu feminizm ve basın

ŞİRİN TEKELİ

YeniGündem'in bir sayfasında bu kadar yüklü bir başlığın nasıl çözümlenebileceğine şaşırabilir, okur. Her biri ayrı yazılarda ele alınmayı hakkedecek kadar "sorunlaşmış" olan bu konuların hepsine birden değinmek istememin nedeni, geçtiğimiz günlerde çok tirajlı bir gündelik gazetede "Sekse niye izin yok?" başlığı altında yayınlanan bir yazı dizisinin, bunların örtüştüğü noktaları gündeme getirmesi. Okurları karanlık birtakım labirentler içinde dolaşma zahmetine sokmamak için baştan, bu dizinin hammadesini sağlayan bir açık oturuma, "Türkiye'de feminizm akımının öncülerinden biri" sıfatıyla davet edilmiş olduğumu belirteyim. Yani bu yazı, her ne kadar, diziyi okuyan herhangi bir okurun gözlemleyebileceği, üzerinde düşünme gereğini duyacağı noktalarda yoğunlaşıyorsa da, içerden bir bakışla yazıldığı da bir gerçek.

Akıllı olduğu kadar cinsel bir yaratık olan insanın nedense aklını geliştirmesine çok önem veririz de cinselliğini hep bastırmaya uğraşırız. Ama bu, cinsellikten konuşulmadığı anlamına gelmez. Tersine, Foucault, **Cinselliğin Tarihi**'nde, Batı'da, 17. yy'dan beri, yani modern burjuva devletinin oluşumu sürecinde cinselliğin nasıl bastırıldığını incelerken ilginç bir saptama yapıyor: "Modern toplumların özgüllüğü cinselliği karanlığa gömmeleri değil, **mahrem**liğini vurgulayarak sürekli cinsellikten sözetmeleridir" (*Histoire de la Sexualité, I, s.49*). Cinselliğin bastırılışı (nedenleri konusunda Marcuse ve Reich'ın tahlillerini hatırlatmakla yetineyim) muazzam bir söylemin gelişmesine yol açmış. Hattâ, günümüzün toplumlarında başlıbaşına cinselliğin sömürüsüyle geçinen bir de basın türemiş durumda. "Mahrem"i açığa vurmakla "sansasyonel"e ulaşma arayışı bu basının önde gelen özelliği. Mahrem olan, sözü edilen kişi ne kadar ünlüyse o kadar ilginçleşiyor, satışı, dolayısıyla tirajı o kadar arttırıyor. Ayrıca kişileri ne kadar, gözle görünür, canlı, yaşayan varlıklar olarak gösterebilirseniz, başkaları için mahremiyetlerine girmek o denli cazipleşiyor. O yüzden bu, cinselliğin sömürüsüyle geçinen basın, bol fotoğraflı, çarpıcı-irkiltici ifadeleri spota çıkaran, dedikoduya geniş yer veren bir üslup geliştirmiş. Bütün bunlarla yapılan "teşhircilik"ten başka bir şey değil aslında. İnsanların yalnız seçtikleri birkaç kişiyle paylaştıkları, başkalarına anlatma gereği duymadıkları özel hayatlarını, tanımadıklarıyla, bir gazetenin yüzbinlerce okuruyla paylaşmalarını sağlamak üzere kurulan bu mekanizma "sözde demokratik", "özde despotik" bir anonimleştirme sürecidir. Bizde de son yıllarda gazetelerin tiraj arttırmalarının adeta ön koşulu oldu bu yaklaşım. Birkaç yıl öncesinin 400-500 bin tirajlı büyük gazetelerini bu tür bir cinsellik sömürüsüyle geride bırakarak 1 milyon duvarına yaklaşan bir gazete, eskiden "ciddi" diye nitelenen kimi gazetelere bile örnek oldu.

Ülkemizin tanınmış bir kadın romancısının kaleminden çıkan "Sekse niye izin yok" adlı dizide, ikisi çok ünlü yıldızlar olmak üzere, isimleri değişik çevrelerde duyulmuş birkaç kadınla yapılan "kadın cinselliği" konulu açık oturumun bant kayıtları esas alınmış, yazı orasına burasına, "şu hanım şöyle güzel, şu şöyle şık, şu da şöyle hanımefendi" türü yorumlar, konudan konuya geçişi sağlayan "dedikodular" ve neden atıldığı anlaşılamayan kahkahalar eklenerek renklendirilmeye çalışılmıştı. Kısacası, dizide mantığına yukarda değindiğim mekanizmaların hemen hepsi vardı. Oturum yöneticisi kim "mahremle" yani kişisel hayatıyla ilgili daha çok ayrıntı veriyorsa ona prim veriyor, fazla "tanıklık etmeyen", "tutuk" konuşmacıları ise tutucu olmakla eleştiriyor, kınıyordu. Bir "mahremiyet" yarışıydı sanki yapılan...

İşin ilginç yanı, bu pek malum yöntemin, Türkiye'de bastırıldığını herkesin bildiği kadın cinselliği ile ilgili "gerçekleri ortaya çıkarmak" için kullanılması ve yapılanın bu alandaki "ilk" ciddi çaba olarak sunulmasıydı. Ancak, böylesine "genç kız kadar bakir" denilen bir konuyu böylesine iddialı biçimde ele alan yazı dizisinde, gerçekleri ortaya çıkarmak için kullanılan yöntemlerin genel kabule göre en geçerlisi olan bilimsel yaklaşıma tamamen sırt çevrilmişti. Bilinçli bir antibilim tavırla, çağımızın büyük filozofları, psikiatrları, sosyologları, antropologları ve hattâ uzmanlaşmış bir bilim dalına dönüşen seksoloji alanında çalışan araştırıcıların (örneğin, Kinsey, Masters ve Johnson) çalışmaları yok sayılmış; bilimin hesabı, girişte, "Türkiye'de bilimsel toplantılarda cinsellik yuvarlak laflarla geçiştirilmiştir" denilerek bir cümlede görülmüş; sonra da dizi boyunca "akademisyenlere" tanıklık etmedikleri için kızılmış, kimi sözler tırnak içinde "bilimsel" (demek ki geçersiz...) nitelenerek küçümsenmişti. İnsan, psikiatrinin babası Freud'un yaşamının büyük bölümünü, çağın filozoflarından Foucault'nun da son on yılını, cinselliğin bastırılışını araştırmaya ayırdıklarını düşününce, doğrusu *içi* sızlıyor. Demek onca emeği boşuna harcamışlar... Türkiye'de olduğu gibi üç beş "kalbur üstü" kadınla konuşup, "tanıklıkları" sayesinde cinsellikle ilgili gerçekleri ortaya çıkarmak mümkünken yıllarca eziyet etmişler kendilerine.

"Günde kaç kez kaç erkekle yatmalı" türü abes sorular bile soruldu, kadınların kendi bedenlerinin sahibi olmalarına değinilmedi.

Ama bilimselin böylesine dışlanması mantıklıydı aslında. Çünkü bu dizide amaçlanan "cinsellikle ilgili gerçeklerin" araştırılması değil, bir gazetecilik olayıydı... Özel olanın teşhiriydi. Bu sözü bu kadar ısrarla kullanmamın nedeni, dizide "teşhir" olgusunun birden çok kez ortaya çıkması. İlk dikkati çeken nokta, açık oturuma davet edilip buna icabet eden kadınların, dizi yöneticisi tarafından önceden "özel yaşamlarından" söz edecekleri konusunda bilgilendirilmemiş olmalarıydı. Bu bilgiye sahip olsalar daveti kabul etmeyebilecekleri düşünüldüğünden olsa gerek. Kimileri edebilir, kimileri de etmeyebilirdi. Ama etmemek haklarıydı. İnsan yaşamının modern toplumlarda bir özel, diğeri kamuya açık iki parçaya ayrılmasının nedenleri, haklılığı, haksızlığı, iyiliği, kötülüğü vb.'yi tartışmanın yeri burası değil, başka bir yazıda ele alınmalı. Ama özellikle Türkiye gibi, "birey"in devlet, toplum ve çeşitli toplumsal kurumlarca alabildiğine kuşatıldığı, neye hakkının olup olmadığının belirsiz kaldığı bir toplumda, onun varolabilmesinin ön koşulu acaba "özel hayatına" saygı duyulması değil mi? Bir yandan bireyin, özel yazışmasına, evrakına, konutuna mahkeme kararı olmadan müdahale edilemeyeceğini tartışıyor, yasalarımızı, anayasalarımızı bu açıdan eleştiriyoruz, bir yandan da, "özel hayatını" tanımadığı insanlar ve bir gazetenin anonim okurları önünde anlatmadığı için kınayabiliyoruz, insanları. Bu ikisi nasıl bağdaşabilir? "Özel hayatını" savunarak açık oturumu terkeden ve "beni buraya hiç gelmemiş kabul edin" ricasında bulunan bir kadın akademisyenin, sözde ricasını kabul etmiş görünüp (adını anmamak), bir yandan da dizinin üçte birini ona ayırarak acımasızca eleştirmek (ayrıca, ardından yapılan dedikodular temasıyla diğer kadınları da bu eleştiriye ortak etmek) hem teşhircilikti hem de bu çelişkinin bir örneği.

"Kişisel olan siyasidir"

Bu noktada kısaca feminizme değinmek istiyorum. Açık oturum yöneticisinin beş kadının özel hayatlarını anlatmaları konusundaki ısrarının ardında, feministlerin ünlü "kişisel (özel) olan siyasidir" sloganının belli bir yorumu yatıyor mu diye çok düşündüm. Çünkü feministler bu sloganı, tek tek kadınların kendi yaşamlarında karşılaştıkları ezilme olgusunun (salt cinsellikle ilgili olarak değil, yaşamın çeşitli yönleriyle ilgili olarak) aslında onların "kişisel" durumlarından kaynaklanmadığını, toplumsal düzenden ve bir cins grubu olarak tüm kadınların paylaştığı bir konumdan ileri geldiğini ifade etmek için kullanmışlardır. Onlara göre kadınlar, tek tek, yalıtılmış durumda ezilmişliklerinin bilincine varamayacakları için de, bu yalıtılmışlığı aşma, sorunların ortaklığını kavrama ve dayanışma yöntemi olarak "5-6 (en fazla 25) kadını biraraya getiren bilinç yükseltme" grupları oluşturmuşlardır. İlk bakışta, sözkonusu açık oturumun, altı kadın arasında kişisel deneylerin aktarılması için kurduğu çerçeve feministlerin küçük grubunu hatırlatabilirdi. Ama aslında onun tam zıddıydı. Çünkü feministlerin bilinç yükseltme gruplarının temelinde **özgür seçim** yatar; isteyen katılır, çalışma tarzını katılanlar kendi aralarında saptarlar, kimse kimseye "konuşma" konusunda baskı yapamaz ve grup içinde konuşulanlar başkalarına aktarılmaz. Zaten, kadınlara yapılan çeşitli baskıları kınayan kadınların birbirlerine baskı uygulamalarını kavramak da çok zor olurdu. Bu açık oturumun kuralı ise yöneticisi tarafından özel yaşamı anlatma olarak belirlenmişti ve bu baskı, yer yer insanların görüşlerini tam olarak ifade etmelerine engel olan bir cendereye dönüştü. Örneğin tek eşli evliliğin kadın cinselliği açısından "irdelendiği" aşamada, oturum yöneticisinin çizdiği ve kimi çevrelerde "feministlere" maledilen basma kalıp "kadın özgürlüğü" modeline katılmadığımı açık seçik koyamamışım ortaya. Bu modele göre kadının cinsel özgürlüğü ancak evlilik dışında gerçekleşebilir ve evlilik ancak kadın cinselliğini bastırabilirdi; "özgür" olmak isteyen tüm kadınlar boşanmaya davet ediliyorlardı adeta. Oysa benim bildiğim kadarıyla, feminizme göre kadının cinsel özgürlüğünün (evlilik içinde ya da dışında) olmazsa olmaz temel ölçütü, cinsel ilişkiyle doğurganlık arasındaki ilişkinin çözülmesi, yani kadınların cinsel hazza, erkekler gibi, çocuk doğurmayla sonuçlanması gerekmeyen bir olay olarak yaklaşabilmeleridir. Bunun da tek yolu, etkin doğum kontrolü yöntemleriyle kadınların kendi bedenlerinin sahibi olmalarıdır. "Günde kaç kez kaç erkekle yatmalı" türü abes soruların bile gündeme getirildiği bir oturumda kadın cinselliğinin bu en canalıcı yönüne hiç değinilmemiş olması hayret uyandırıcıdır. Bunun ötesinde, feminizm, evlilik kurumuna (herhangi bir başka kuruma da olmadığı gibi) şabloncu ve dogmatik biçimde yaklaşmaz; ona temel bazı eleştiriler getirmekle yetinir. Bu eleştirilerin başında, evliliğin kadınlar için yaşamın tek meşru amacı olarak sunulması, böylece salt "zevce ve ana" olmak için yetiştirilen kadınların, çalışma, siyaset, toplumsal etkinlik gibi başka amaçlardan, erkeklerden uzaklaştırılmaları, giderek kişiliklerinin yoksullaşmasına neden olması gelmektedir. Ama, insan özgürlüğüne saygılı bir düşünce olarak feminizm, evliliği, insanların ikili ilişkilerinde aralarından seçim yapabilecekleri, evlenmeden birlikte yaşama, kısa ve uzun süreli beraberlikler, yalnız yaşama vb. çeşitli yaşama biçimlerinden biri olarak görür ve onları mutluluklarını aramakta serbest bırakır, demiş olmak isterdim. Bunları söylemeye hak kazanmak için illa kendi kişisel yaşamından söz etmemin gerektiğini de hiç sanmıyorum. Şüphesiz, feminizmi **temsil** etmediğimin bilinciyle ama yine de bir tür sorumluluk duygusuyla, yaklaşımına, yöntemine, ilkelerine katılmadığım bir oturumun sonuna kadar kalmama rağmen asıl söylemek istediklerimi söyleyemedimse, bunun kabahati benimdir. Ancak, bu bence yazara düşen, bizim basınımızda önemi ne yazık ki, yeterince kavranmamış olan bir sorumluluğu azaltmaz: Kritik konularda görüşünü aldığınız insanlara saygı gereği, yayınlanması düşünülen metnin onlara gösterilmesi ve onaylarının alınması zorunluluğu. Bu, Batı'da gazeteci için, olmazsa olmaz bir etik kuralıdır.

Sonuç olarak

Bu yazıda değinmeye çalıştığım çeşitli sorunlar gelip, aynı noktada düğümleniyor: Bireye, tekil insana, onun seçişlerine ve düşüncelerine duyulacak saygı. Bu saygı yalnız devletçe değil, toplumca ve toplumun basın başta olmak üzere çeşitli kurumlarınca gösterilmediği ve ona haketiği değer verilmediği sürece, bireyin oluşması da, olgunlaşması da beklenemez; çünkü kendi koruması ve savunması mümkün olamaz[1].

1 Bana bu yazıda kendimi savunma hakkını tanıdığı için **YeniGündem** dergisine teşekkür ederim. Ayrıca, sözü edilen açık oturumun yapılış tarzı hakkındaki eleştirilerimi saklı tutarak, bu açık oturum vesilesiyle karşılıklı konuşma olanağını bulduğum tüm kadınları tanımaktan onur duyduğumu belirtmek isterim. □

İnsanlık sorununun cinsel yönü

HÜSEYİN HATEMÎ

Gerçek insanlığın adayları olan bireyler iki cinsten birisine mensup olarak doğarlar: **Kadın ve erkek.** İslam açısından bu iki cinsten birisinin diğerine üstünlüğü yoktur. İnsanlık adaylarının kadın ve erkek cinsinden olan bireyleri biribirine tamamen eşittir. "Gerçek insanlık" derken ırk özellikleri asla hesaba katılmadığı gibi cins özellikleri de hesaba katılmaz. ayrıca; bireylerin adayı olarak doğdukları gerçek insanlığın da **Nietzsche**'nin çaplı fakat ne yazık ki sağlıksız kafasının ürünü olan "Übermensch" anlayışı ile de, bunun gibi bir alay hastalıklı ve bulaşıcı faşist anlayışlar ile de uzaktan yakından ilişkisi yoktur.

Kadın ve erkek cinslerinin karşıtlığı, gerçek insanlığa aday olan insanlık ümidinin en güzel anlamda bileşimini sağlasın diye yaratılmış ve bireysel alandaki bu **"artı"** ve **"eksi"** kutuplar birbirine tamamen eşit kılınmıştır. İnsan soyunun devamı bu iki kutbun birbirine özlemi ve birbirini çekici gücü ile sağlanacaktır. Şu halde tamamen bireysel düzeyde ve her türlü toplumsal ilişkiden soyut olarak ele alındığında, kadın cinselliği de, erkek cinselliği de Allah'ın yaratış kanunlarına uygundur, tabiate uygundur, şu halde doğaldır, böyle olduğu için de iyidir, güzeldir. Hiçbir Tanrı elçisi bu gerçeğe aykırı bir şey söylememiştir. Ne var ki İslam'dan önceki dinlerin sözleri sonradan bulanık kaynaklarla karıştırılmış, cinsellik kirli ve iğrenç bir şey sanılmış, cinsel perhiz ahlâki bir erdem sayılmıştır. Musevi-Hıristiyan dini çerçevesinde ortaya çıkan **"ilk günah"** efsanesi; maalesef insanlık için çok meş'um sonuçlar doğurmuş, cinsel ve toplumsal hastalıklar için elverişli bir ortam hazırlamıştır. Oysa temelde, bireysel ve cinsel alanda: a) Kadın ve erkek cinslerinin karşıtlığının tabiîliği; b) Bu iki cinsin birbirine mutlak eşitliği; c) İki cinsin her birinin özellik ve duygularında en küçük ayıp veya aşağı bir şey olmadığı; d) Aksine, bireysel alanda ayrı özellikler ve dolayısı ile yine bu düzeyde ayrı görevlerle yaratılmış cinslerin kendi özellik ve niteliği yerine karşı-cinse özenmesinin gayrıtabiilik arazı olduğu ve tedavi edilmesi gerektiği kabul edilmedikçe, yanlış bireysel temeller üzerine hiçbir sağlıklı insan toplumu oturtulamaz. İslam her şeyden önce temelden işe başlamış, cinsellikten ve özellikle kadın cinsi ile ilgili olan şeylerden iğrenilmesini öğütleyen yolların yanlış ve hastalıklı birikimlerini, yüzyılların tortularını yıkayıp arıtabilmek için, İslam'ın özlenen insan özelliklerine erişebilmiş kimselerin bilakis karşı cinse doğal sevgi duyan kimseler olacağını belirtmiştir.

Kadın-erkek eşitliği

Bireysel düzeydeki insanlık değeri açısından eşit, cinsel özellikleri açısından karşıt kadın-erkek bireyleri, toplumsal düzeyde en küçük birim olan evlilik-birliği içinde biraraya gelirler. İnsan olarak eşitliklerini ve cins olarak karşıtlıklarını da bu toplumsal düzeye getirirler. Hangi düzeyde olursa olsun, bir kez "bireysel"den "toplumsal"a çıkılınca, bu topluluk içinde görevler ve bu göreve bağlı yetkiler sözkonusu olur. İslam, kadını erkekten daha aşağı gördüğü için değil, bireysel özellikleri dolayısı ile erkeğe bazı görevleri yüklemeyi daha uygun gördüğü için, bir imtiyaz değil bir görev demek olan "evlilik birliği reisliği"ni erkeğe yükler. Ne var ki evlilik birliğinin reisliği erkeğe verilmekle, erkek cinsinin kadın cinsine üstünlüğü tanınmış olmaz. Erkeğin durumu "primus inter pares" olmaktan fazla bir şey değildir ve reislik durumunu kötüye kullanmaması için gerekli tedbirler alınmıştır. Sanıldığının aksine, İslam Aile Hukuku'nda kadın bir "mal" durumuna indirgenmiş değildir. Evlenme sözleşmesinde tam anlamı ile eşit bir "taraf"dır. Bu sözleşmede o'nun isteği o derecede temel unsurdur ki, evlenme sözleşmesinin **"icab"**ını o yapmalı, erkek "kabul" etmelidir. Babasına veya ailenin erkek büyüklerinin sözüne bağımlı değildir. Yine sanıldığının aksine, erkek kadar o'nun da boşanma hakkı vardır. Ne var ki erkeğe boşanma halinde "tazminat" ödeme yükümü yüklendiğinden, **"mübah olan davranışlar arasında Allah ve Resulü'nün (S.A.) en çok hoşlanmadığı şey olan"** boşanmaya erkek karar vermiş ise, bir süre beklemek, soğukkanlı düşünmek, hakeme başvurarak barışma teşebbüsünü yerine getirmek tedbirlerine başvurduktan sonra, iki âdil şahit huzurunda ve tazminat ödeyerek, hâkim önüne gitmeksizin boşanabilir. Üç kez boşanmayı bir elde gerçekleştiremeyeceği için de "hülle"ye gerek kalmaz. Kadına gelince kusur kocada ise boşanması halinde tazminat alacağı, kendisinde ise veya sırf kocasını sevmediği için boşanmak istiyorsa bu tazminat indirileceği veya tamamen ortadan kaldırılacağı için, yargı denetimine gerek vardır. Hâkim önüne gider ve orada boşanır ki, ileride tazminat (mehr) isteme konusunda çözülmesi güç ihtilâfların doğuşu önlenebilsin.

Onyargılar ve kadın dövme

İslam'a bu açıdan yöneltilen eleştirilerin en önemlisi, kocaya karısını dövme hakkının tanınmış olduğu yanlış kanısından doğar. Nitekim bundan birkaç yıl önce Tarabya'da Sait Halim Paşa Yalısı'nda düzenlenen ve "yanlış kanılara yanlış bir tepki" görünümünde olduğu için de yalnız **"lâtif cinse"** tebliğ verme hakkı tanınan bir sempozyumda, İslam'ın bu "insanlık ve çağdışı kuralından" yana-yakıla yakınılmış idi. Bunun böyle olmadığını açıklamaya çalıştım. Gariptir ki daha sonra, dinleyicilerden bir hanımcağızın beni kadınları dövme hakkını savunmakla itham ettiğini duydum. Önyargılar böylesine sağırlıklara da sebep olur. Orada savunduğumu burada aynen tekrarlıyorum: İslam kadını dövme (te'dip) hakkını kocaya tanısa idi, Kur'an-ı Kerim gereğince "en güzel örnek" olan Resûl-i Ekrem (S.A.) de bu yönde hiç değilse bir örnek göstermiş olurdu. Oysa tam aksine "Kadınları yüceltenler yüce ruhlu, yüksek ahlâklı kişilerdir, onları aşağılatanlar ise ancak alçaklardır" buyurur ve "reyhan bitkisinin sapı ile de olsa kadına vurulmasını yasaklar". Veda konuşmasında da en önemli son sözleri, son kutlu buyrukları arasında kadınların ezilmeyip haklarının titizlikle gözetilmesini bir kez daha vurgulamıştır. Bu yazı çerçevesinde ayrıntılara giremiyorum.

Yine Sait Halim Paşa Yalısı Sempozyumu'nda; özellikle **"örtünme"** ile ilgili âyetlere de dayanılarak, İslam'ın kadın ve erkekler için ayrı ahlâkî kurallar getirdiği, **"hypocrisie"** bilimsel deyiminin de kullanılması ihmal edilmeksizin, ileri sürülmüş idi. Oysa kadın ve erkek cinslerine aynı eşit insanlık değerini tanıyan bir dünya görüşünün; çifte ahlâk kuralı kullanmasına imkân yoktur. Bireysel düzeyde değil de toplumsal düzeyde ortaya çıkan farklı düzenlemeler kadının aşağı görülmesinden değil, insanlık adaylarının iki ayrı cinsten olmaları gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Örtünme buyruğu yalnız kadın için değil, erkek için de sözkonusudur. Kadın için örtünmenin daha kapsamlı oluşu, İsa (A.S.)'nın tebliğ ettiği dini maalesef kuşa benzeten ve canına okuyan "Aziz" **Paulus**'un buyurduğu şu acayip gerekçe ile değildir: **"Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir. Çünkü erkek de kadın için değil, fakat kadın erkek için yaratıldı. Bunun için ... kadın, başı üzerinde hâkimiyet alaâmetine mâlik olmalıdır."** (Ahd-i Cedid, Paulus'un korintoslulara Birinci Mektubu, 9-10)

Kadının kapanması

İslam'da ise kadının erkekten daha fazla, fakat hareket serbestisini önlememek, elleri ve yüzünü açıkta bırakmak şartı lie örtünmesinin sebebi, örtüsünün onun **"İkincil cins"** olmasının simgesi oluşundan dolayı değildir. Cins farklılığı dolayısı ile, erkek cinsinin bir özelliği de, "görüş yolu ile çinsel heyecana kapılma"dır.

Sanılanın aksine, İslam Aile Hukuku'nda kadın bir "mal" durumuna indirgenmiş değildir.

Sokakta, işyerinde sürekli uyarılan erkek; bu uyarıları bastırsa da bastırmasa da bundan bireysel ve toplumsal düzeyde içiçe halkalar şeklinde yayılan çeşitli yanlış-tepkiler doğar. İslam'ın kadın ve erkek için ayrı kurallar koyduğu her alanda, bu ayrı düzenlemenin mutlaka bireysel düzeyde kadın-erkek farklılığından doğan bir sebebi vardır. Hukuki düzenlemelerdeki farklılıkların ana temeli; cinsel-bireysel düzeydeki cins farklılığıdır, fakat **"farklılık"** demek eşitsizlik demek değildir. Mesela kadına mirasta ve bazı durumlardan erkekten az pay tanınması, üzerinde düşünülmeksizin ele alınırsa, eşitsizlik gibi görünür. Oysa böyle değildir. Miras hakkı; aile topluluğu içindeki mali külfetleri dengelemeye yarar. İslam adalet anlayışına göre **"ni'met külfete göredir"**. Kadına mali külfte yüklenmediği halde mirastan pay alma hakkı tanınmıştır. Bu durum da bilakis **"dengenin kadın yararına bozulması"** olarak anlaşıldığından, kadına miras hakkı tanımak istemeyen dini-bütün çevrelerde **"aile vakıfları"** yolu ile İslam'ın devrimci kuralları dolanılmıştır. Oysa Resul-i Ekrem (S.A.) **"Evladınız arasında eşitliği bozmayın, bir tarafı üstün tutmak gerekse idi, kızları seçin, onları mirasta gözetin derdim"** buyurmuş idi. Kısaca söylemek gerekirse: İslam toplumlarında kadının gerçek yararına olan ne varsa İslam'ın; kadını sömüren ve ezen ne varsa **karşı-devrim**'indir. Ne var ki bu karşı-devrim, İslam'ın getirdiği ilkelerin ve kadına verdiği üstün değerin tamamen bertaraf edilmesini sağlayamamış, İslam'ın kadına bakış açısı Ortaçağ Hıristiyan Dünyası'nı da etkileyerek orada da -Renaissance sonrasında kökeni unutularak Batı kültürünün ürünü sayılacak olan- kadına değer veren yargılara yol açmıştır. Yazık ki daha sonraki çağların dünyasında değer yargıları iyiden iyiye çarpıtılıp saptırılarak "cinsel özgürlük" ve "feminizm" adına, kadın vücudunun bir "araç", reklam veya zevk aracı gibi görülmesi süreci kendisini gösterecektir. Bu yazının boyutlarını zorlamamak için burada keselim. Bu yazı çerçevesinde tümünü inceleyemeyiz. Merak eden düşünür ve bulabilir. İslam ahlâkında her buyruğun bir tabiî temeli, dayanağı vardır. Zararlı olan ahlâka aykırıdır. Ahlâka aykırı olan yasaklanmıştır. Yasaklanmamış olan zararlı değil demektir. Zararlı olmayan şey ahlâka aykırı değildir ve serbesttir. "Aslolan ibahedir." Yasaklayıcı bir kural olmadıkça insanın özgürlüğü ilkesi vardır. Yoksa tam aksine bir davranışla "İlke, insanın tutsaklığıdır. Meğer ki cevaz veren bir kural bulunsun!" dersek, İslam'dan sapmış oluruz. İslam ahlâkı açısından yanlış olan diğer iki tutum da şunlardır:

a) Yasakları, aşırı sertlikle ve amacını unutarak, üstelik yasaklayıcı kuralın kapsamını genişleterek yorumlar ve uygularsak, kuraldan beklenen yarar yerine, yeni tabiate aykırı davranışlar, yine bireyselden toplumsala yayılan halkalar biçiminde cinsel ve toplumsal hastalıklar doğar. Kadının toplumsal hayattan tamamen çekilmesi, tarihte örnekleri görüldüğü gibi, sağlıksız bir toplum doğmasına neden olur.

b) Yasakların kapsamının genişletilmesine ve kadının **"ikincil cins"** sayılmasına yanlış bir tepki olarak, "zararlı" temeline dayanan "yasak" kurallarını da tümüyle inkâr ederek "cinsel özgürlükçü" olmak da yanlış bir tutumdur. Bu da yine "yayılan halkalar" arazına yol açar. **"Feminizm"**i de yanlış bir tepki haline getirmemelidir. Önemli olan ne **Feminismus**, ne **Virilismus**'dur. Her iki cins de gerçek insanlığa yücelmeyi, bu anlamda **Humanismus**'u amaç edinmelidir. Bu amaca ilerleyen yolda da kadın ve erkek tamamen birbirine eşittir, cinsel-bireysel ve toplumsal düzeyde olduğu gibi. İslam bunu tebliğ ettiği içindir ki, ilk iman edeni bir kadın olmuştur. (Hadice) İlk şehidini de kadınlardan vermiştir. (Şehit eşi ve şehit anası Sümeyye). Başka kültür çevrelerinin kadınları aşağı gören tortu ve enkazı tamamen giderilsin diye; Resul-i Ekrem'in (S.A.) soyu da oğlundan değil kızından yürümüştür. İslam, ön-yargıları yıkmak için daha ne yapabilirdi ki? Anlamak istemeyen olursa, Müslüman sözüne kulağını tıkamak isteyenler varsa, bir de Müslüman olmayan bir Batılıyı söyletelim:

"Bu ıslahat dolayısı ile sonsuz boyutta ilerlemeler sağlantı. Öyle ki, bu ıslahat dolayısı ile Muhammed (S.A.) insanlığın en büyük velinimetleri arasında sayılabilir. Yalnızca kız çocuklarının öldürülmelerinin kesinlikle yasaklanışı bile Muhammed'e (S.A.) çağının tarihinde unutulmaz bir ad sağlamaya yetişirdi." (Genève Üniversitesi Profesörü Edouard Montet, Kur'an Çevirisinin Önsözü, Payot-Paris 1958, C.I, s.12)

Şu noktaya da değinelim ve susalım: Kur'an-ı Kerim, cinselliğin iğrenç sayılması düşüncesini kesinlikle yıkmış, sapıklığı yasaklamış, cinselliği ise toplumsal ve yasal çerçeveler içinde "üstün ahlâki davranışlar" düzeyine yüceltmiştir. Bu ilkeler varken ve herhangi bir Müslümanın bile mahrem hayatından söz edilerek ona "eza" verilmesi en azından ayıp sayılırken, üstelik "İslam bilgini" sıfatı takınılarak, Resûl-i Ekrem'in (S.A.) bireysel hayatının ayrıntılarından söz edilmesi edebe uygun bir davranış mıdır? Peygamber (S.A.); bu konuda gerekli gördüğü öğütleri, esasen kendisi açıkça vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de O'nun verdiği ile yetinmek, tecessüs göstermemek, mahremiyetine girmemek buyrukları varken, üstelik **"bulvar"** düzeyinde bu konuları ele almak? Ne diyelim? Allah şaşırtmasın! □

LİBYA
Sıcak gurbet

TÜLAY CENGİZ

"Arap çöllerinde, tarihte Anadolu'nun yağız delikanlılarının, nasıl kar suyu gibi eriyip, kızgın çöle gömüldüğünü hepimiz biliriz. O tarihlerden bugüne çok şey değişti. Değişmeyen şey, hâlâ Anadolu gençlerinin kızgın Afrika çöllerinde erimesi. Çölü tanımayan, çöle yabansı kalan insanı çölde yaşamaya zorlamak, yüzme bilmeyen insanı okyanusta bırakmaya benzer. Çölün kendine özgü doğa kanunları vardır. Çölde yaşayanlar, bu yasalara uymak zorundadır, aksi halde insanı eritir, yer bitirir bu sıcak topraklar..."

Söze böyle girdi, unutulmuş, çaresiz bırakılmış, bir lokma ekmek, köyünde başını sokabileceği bir dam edinmek için ülkesinden binlerce kilometre öteye gelmiş Tokatlı Hüseyin D.

Bizi Trablus'un beş yıldızlı görkemli otelinde, ulaştırdığımız haber üzerine bulunca, yitirdiği çocuklarına yeniden kavuşmuş bir babanın sevecen, sıcak gözleriyle kucakladı. Artık onu tutmak, durdurmak mümkün değil.

"Bizler Türkiye'deki eş ve çocuklarımızın geçimlerini sağlayabilmek amacıyla Libya'ya geldik. Çölde yaşama zorunda bırakıldık. Bizler de Libya'da çalışan yabancı ve yerli işçilere tanınan ve tanınacak olan tüm haklardan yararlanacak idik. Sözleşmemiz böyleydi. Sahil kenarında oturup, çölde çalışan Libyalı işçilere bir ay çalıştıktan sonra 15 gün izin verilir. Türk şirketleri hariç, çölde şantiyesi olan tüm şirketler, üç ay çalıştıktan sonra işçisini 1 ay zorunlu izne gönderir.

Sözleşmemiz birer yıllıktı. Tam 48 aydır buradayız."

Yasa dışı grevcilik mi?

Alışılmamış hava koşulları, yetersiz beslenme, geri teknoloji ile çalışma sonucu ortaya çıkan aşırı yorgunluğa karşın, eş ve çocuklarına biraz daha rahat yaşama standardı sağlayabilmek için çalıştıklarını söylüyor; şimdi haklarını bile almadan ülkesine dönmeye razı, ama bunun da olası olmadığını yineliyordu Tokatlı işçi Hüseyin:

Hüseyin'in ve öteki 400'e yakın Türk işçisinin çalıştığı Genel Mühendislik şirketi 1 Aralık 1981'den sonra işçi aylıklarını ödememeye başlamış. Gerekçe olarak da ABD'nin Libya'ya uyguladığı ambargo yüzünden, Libya'nın, müteahhitlerin istihkaklarını ödememesini göstermiş. Dil bilmediklerinden ve Araplarla ilişkileri olmadığından durumun ancak 1982 Ağustosu'nda farkına varmışlar. Sonunda çalışsalar bile para alamayacaklarına kesinlikle inanmışlar. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Libya Arap Halk Cemahiriyesi'nin, aylık ve sosyal haklarını garanti etmesine karşın, beş kuruş para alamayınca 20 Nisan 1983'te işi bırakmışlar. Ve yasa dışı grevcilikle suçlanmışlar. (Libya iş kanunu madde 53: İşveren kanun hükümlerine göre işçiye tanınan haklardan veya işçinin kendi özel sözleşmesi ile haklardan birini veya birkaçını ihlal ederse işçi ihbar etmeden işi terkedebilir.)

Şimdi burada, Tokatlı Türk işçisi Hüseyin D'nin sözünü kesip, anlattığı işi bırakma ve grev eyleminden çok kısa bir zaman önce, Genel Mühendislik İnşaat Şirketi'nin Libya'daki Genel Müdürü Emin Erdemoğlu'nun TC Büyükelçiliği'ne yazdığı belgeyi okuyalım:

Tarih 19 Mart 1983
TC Büyükelçiliği'ne Trablus.

"Sizi Tarhuna Sidi Sait Şantiyesi'nde endişe verici yeni bir gelişmeden haberdar etmek istiyorum.

Tarhuna mahkemesi, biri Tarhuna hazinesine intikal etmiş 150.000 Libya Dinarı, diğeri Ecalat Belediyesi'ne verilmiş, çok yakında tekasülünü beklediğimiz 600.000 Libya Dinarlık iki istihkakımız var iken ve çok yakında tahsilleri mümkün iken faaliyeti çok büyük ehemmiyet taşıyan şantiyenin tüm makinelerine şifahi, ihtiyati tedbir kararı ile el koymuş ve faaliyetin durmasına neden olmuştur.

Bu durum, istihkakların tahsilini ve dolayısıyla işçi alacaklarının tediyesini çok kötü etkileyecektir. Oysa bu kararın verilmesine yol açan haciz kararı, büyük ölçüde kendileriyle anlaşmış bulunduğumuz Giryan ve Mizdalı işçilerimize aittir. Ayrıca sözkonusu şartlar altında Tarhuna'da çalışan ve bekleyen işçi kitlesi arasında hadise çıkması ihtimali de vardır.

Durumun ehemmiyet ve vehametinin tarafınızdan aksettirilmesinin sağlayacağı faydalar büyüktür. Bu konuda yardımınızı umar ve saygılarımı sunarım. Genel Müdür Emin Erdemoğlu Belge 1."

19 Mart 1983 tarihli bu mektuptan da anlaşılacağı üzere, 1980 yılında Türk müteahhidi olarak Libya'ya gelen Genel Mühendislik İnşaat Sanayi AŞ, ikinci yılını tamamlamadan derin ekonomik darboğazlara girmiş. Libya'nın çeşitli bölgelerinde inşaat işleri alarak, 1981 yılı sonlarında imalata giren şirket, kendi bünyesinde 600-700 Türk işçisi istihdam etmiş. 1982 Nisanı'nda Libya'daki şirketini ziyaret eden şirket sahibi İlkin Nuri İnce, yönetici personelle düzenlediği toplantılarda, şirketin durumunun çok iyi olduğunu, hattâ işçi alacaklarının 6 aylık bir kısmının kasada bloke edildiğini söylemiş ve işe daha hızlı devam edilmesini istemiş. Bu arada Türkiye'den getirdiği teminat mektupları karşılığında toplam 14 milyon Libya Dinarı tutan işçinin yüzde 20 avansını çekerek, yurt dışına transfer etmiş ve dışarıdan küçük bir makine parkı getirmiş.

1982 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Genel Mühendislik şirketinin şantiyelerinde, malzeme ve yiyecek sıkıntısı başgöstermiş, üretim tamamen durmuş. Şirket sahibi İnce, Libya'dan teleks ve telgraflarla çağrılmasına karşın gelmemiş ve Libya'ya yeni bir genel müdür göndermiş.

Bundan sonrasını; Genel Mühendislik İnşaat ve Ticaret Sanayi AŞ'de çalışan mühendis ve işçiler adına TC Cumhurbaşkanı, Başbakan ve devlet bakanlarına gönderilmiş, bir fotokopisi de bizzat Başbakan Özal'a ulaştırılması sözü alınarak Trablus'da bize teslim edilmiş açık mektuptan okuyalım:

"...1983 Haziranı'nda Libya'daki Türk işçilerinin durumlarını incelemek üzere Türkiye'den bir heyet gönderilmiş ve gelen heyet Türk işçisinin buradaki insanlık dışı yaşayışını görerek hayretler içinde kalmış ve bu durumu en kısa zamanda Türkiye'ye rapor edeceğini ifade ederek Libya'dan ayrılmışlardır. 1983 yılının Temmuz ayında Genel Mühendislik AŞ'ye teminat mektubu veren Pamukbank konsorsiyum heyeti Türkiye'den gelerek resmî makamlarla görüşmeler yapmış ve banka olarak olaya derhal müdahale edeceklerini, soruna çözüm getireceklerini, aksi takdirde yanacak teminat mektuplarından Türkiye'nin ve kendilerinin zarar göreceklerini söylemişler ve işçilerden sabırla beklemelerini istemişlerdir.

Bu arada şirketin iki bölgedeki işyeri tasfiye edilmiş ve işçiler ilgili bölgelerden çıkarttırılarak diğer bölgelerdeki şantiyelerde, üstüste depolarda yatırılmaya başlanmıştır. İşveren hâlâ, 'Bekleyin sorunu çözeceğiz, çalışın halledeceğiz' gibi vaadlerle işçiyi oyalamakta, bir sene alın teri ile çalışıp kazanan emekçinin parasını, bir buçuk senedir bekletmekte, parasını isteyip vatanına, ailesinin yanına dönmek isteyen işçiyi de grevci ve anarşist olarak suçlamaktadır. Sizlerden istediğimiz, vatanına dönmek için 20 aydır sabırsızlıkla bekleyen Türk işçilerinin sorunlarına acil çözüm bulunmasıdır."

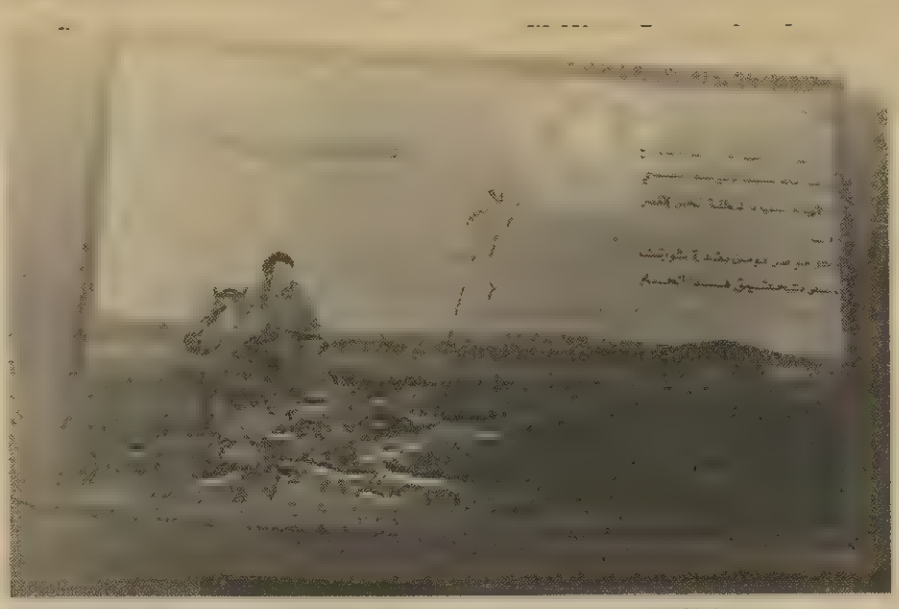

Libya'nın tüm kurum ve kuruluşlarının duvarlarını Muammer Kaddafi'nin yukarıdaki gibi tabloları süslüyor.

Gurbetteki Türk işçilerinin sorunlarını Şubat ayı başlarında Türkiye'ye döndüğümüzde Başbakan Sayın Turgut Özal'a ilettik. Kendisine, Libya'daki Türk işçilerinin sorunlarıyla ilgili evraklar, belgeler, mektuplar getirdiğimizi, 70 bini aşkın Türk işçisinin vatanına dönmek için kendisinden yardım beklediğini söylediğimizde Sayın Özal bizi şöyle cevaplamıştı:

"Kolay bir mesele değil. Libya ile münasebetlerimizi suhuletle, iyi bir şekilde götürmek istiyorum. Hem müteahhitlerin, hem de işçilerin hataları var, kabahatli olan müteahhitler de var tabiî. Çok kötü örnek oluyorlar. Üstelik oradaki işçilerimiz arasında örgüt faaliyetlerinde olanlar da var. Türkiye'nin eski anarşik olaylarından, 12 Eylül'den sonra kaçanların, Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren anarşistlerden bazılarının Libya'da olduğunu sanıyorum. Bu işçi meselesi konusunda ilgili bakan arkadaşlarım çalışmalar yapıyor. Sizin getirdiğiniz evrakları Libya işleri ile ilgili Devlet Bakanı Kâzım Oksay'a ileteceğim. Kendisinin bu konuya ilgi göstereceğine inanıyorum."

Libya'daki günler birbirini kovaladı. Çöldeki değişik şantiyelerden bizimle görüşmeye gelen, sorunlarla yüklü, öbek öbek Türk işçileriyle otelde, lobide, odamızda, sokakta, alışverişte, her yerde, her ortamda, ama hep Libya yetkililerinin gözü önünde görüştük. Hepsinin derdi aynı, değişik ve çok uzak yerlerden gelmelerine karşın anlattıkları olaylar birbirleriyle hiç çelişmedi.

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Türkiye'den gelen heyetler, bakanlar ve şirket yetkililerince yasadışı grevcilikle suçlanan işçiler için aylar umutsuzlukla geçerken, Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda "Yurtdışında çaresiz kalan yurttaşlarımız, en yakın konsolosluğumuza ya da elçiliğimize başvursunlar" şeklinde anonslar duymaya başlamışlar.

Ve Trablus'taki Türk elçiliğine sığınmak istemişler. Büyükelçi Mustafa Aşula işçilere, "Şimdi gidin, durumunuzu biliyorum. Size TC adına şeref sözü veriyorum. 10 gün içinde sizi Türkiye'ye göndereceğim" demiş.

Zaman ilerliyor

Aradan bir ay geçmiş, hiçbir sonuç çıkmamış. Yeniden elçiyle konuşmaya gittiklerinde elçiliğin kapıları yüzlerine kapatılıp içeri bile alınmamışlar. Ve 22 Kasım 1983 günü topluca yeniden elçiliğe sığınmışlar. Tek istediklerini bağıra bağıra söylemişler. "Biz tüm alacaklarımızdan vazgeçtik. Çaresiziz. Türkiye'ye gitmek, aile ve çocuklarımıza kavuşmak istiyoruz, artık yeter" demişler.

22-23-24 Kasım günleri, dondurucu çöl soğuğuna karşın, geceyi elçiliğin bahçesinde, açık havada geçirmek zorunda bırakılmışlar. Ötesini Kiryan şantiyesi işçilerinin ağzından dinleyelim (Rahim Bozkurt, Seyfi Polat, Mehmet Doğan):

"Elçiliğimizin çevresinde oturan Arap ve Türkler bize ekmek verdi. Onlar bizi elçiliğe almayınca biz de elçilik bahçesinde, günlerce oturmaktan vazgeçmedik. Bunun üzerine elçi Mustafa Aşula, Libya polisini demir çubuklarla üstümüze saldı. 60 derecelik kaynar sıcak su getirtti. Bu kaynar suların üstümüze boşaltılmasına 'N'apıyorsunuz, haşlanırlar' diye Libyalı bir polis engel oldu. Bizi püskürttüler. Elçi '15 ölü verseler de ne yapıp yapıp orayı dağıtın' demiş. Hemen hemen hepimiz Libya kolluk kuvvetlerince dayaktan geçirildik. Bir kişinin kolu kırıldı. Altı kişi çeşitli yerlerinden yaralandı ve hastanede bakıma alındı..."

Gidişin öncesi

Biz, Türk Libya Dostluk ve Kardeşlik Derneği'nin çağrılısı olarak Libya'ya varmadan 7 ay önce, Başbakan Özal ve zamanın Devlet Bakanı İsmail Özdağlar, Libya'daki Türk işçileri ve müteahhitlerinin sorunlarına çözüm getirmek için bu ülkeye gelmiş. Ancak bu gidişin bir de öncesi var.

Libya'daki inşaat şirketlerinden Te-Fa, ücretlerini ödemediği işçilerinin tümüne mahkemeyi gösterir. Yirmi aydır çalışan işçiler 15 ay bekledikten sonra mahkemeyi kazanırlar. Ancak alacaklarını yine tahsil edemezler. Gerginlik artar. 28 Mayıs 1984'te, yani Özal ve Özdağlar Libya'ya gitmeden kısa bir zaman önce ortalık karışık. Te-Fa Şirketi Bölge Müdürü İrfan Aktar, Garaj Amiri Sabahattin Özarpak, Kademe Şefi Demirdağ Turna ve Yönetim Kurulu Üyesi Şemsettin Uras Libya polisiyle birlikte merkez garaja gelirler.

Te-Fa işçilerine haber salınır. "Merkez garajın kapısında toplanın, sizinle konu-

şacağız'' denir. Belki birikmiş aylıklarımızı alırız umuduyla merkez garaja varan 190 işçisine Libya polisince yaylım ateşi açılır. Ebubekir Ayyıldız'ın yerde kalır ölüsü. Şahin Keskin, Mustafa Türlü yaralanıp sakat kalırlar, öteki işçilerin hepsi de polis tarafından toplanıp Zanzur Cezaevi'ne atılır. Biz anlatan onca işçisinin yalancısıyız. Zanzur'da 8 gün işkenceye alınırlar. Alınmayan tek şey ifadeleridir...''

...

Dudullu'dan Süleyman Yıldız bir yıldır mektup gönderemediği eşine iyi olduğu yolunda bir-iki satır yazmamız ricasıyla bize adresini verirken ''Ölü de verdik, yaralı da; bizi esas üzen, bize bu mezalimi layık görenlere Türk Hükümeti tarafından hiçbir soru sorulmamasıdır'' diyordu hırsla.

Bir başka işçi üzüntüyle içgeçirerek olayın Türk kamuoyuna yansıması üzerine **Tercüman** gazetesinin ''Te-Fa 1 Mayıs'ı kutladı, bir işçi öldü'' diye başlık attığını anlatıyor, ''hiçbirimiz buraya militanlık yapmaya ya da zevk için çalışmaya gelmedik'' diye söyleniyordu. Te-Fa işçileri Türkiye'ye bizim aracılığımızla bir de mesaj gönderdiler:

''Te-Fa'nın sahibi Zeki Saracoğlu'ndan, işçi maaşlarının neden ödenmediği, Libya'dan ödemeli giden ve İstanbul'dan senet ve taahhüt alan arkadaşlarımıza, zamanı geldiği halde neden ödeme yapılmadığı, bizlerin sorunlarına neden eğilinmediğini soracak bir makam yok mudur? Salt kendi çıkarlarını düşünen ve işçinin ne İstanbul'da, ne Libya'da parasını ödemeyen bir şirketin TC Hükümeti tarafından cezasının verilmesini, bizlerin haklarının artık savunulmasının zamanının geldiğini, Türk kamuoyuna anlatılmasını istiyoruz. Bizlerin sorunlarıyla ilgilenip çözüm yolu bulursanız, onbinlerce insanı sevindireceksiniz.''

Bab-El Bahar Otel'de

Üç kişinin biraraya gelmesinin yasak olduğu bu ülkede her nasılsa bizi buluyor insanlarımız. Dört yıldır Libya devleti sınırlarından yasal yollardan girmesine izin verilmiş tek Türk mevkutesi olan **Tercüman**'ı 10 gün gecikmeyle okuma şansına sahip Türk işçisi bir Türk gazetecisinin geldiğini bir yerlerden duymuş olmalı ki, grup grup akıyorlar kaldığımız Bab-El Bahar Otel'e:

''Şirketimiz 1985 yılında olmamıza karşın, şu anda yalnızca 1983 maaşlarını ödemiştir. Ancak 1983 maaşlarını alamayan, hatta 1984 yılında şirketimize katılan 12-13 aydır evine hiç para gönderemeyen arkadaşlar var.''

Gerçekten de işçiler sorunlarını kimseye anlatamamışlar. Öyle ki işçi temsilcileriyle görüşen zamanın Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın, ''İşçilerle organizma halinde çalışan yıkıcı mihrakları temizlemeye çalışıyoruz, bu arada masum insanlarımız ölüyor'' demesine de hiçbir anlam verememişler. İşçilerden biri şöyle sürdürüyor konuşmayı:

''Bakanın deyimi ile Libya'da 80-85 bin Türk işçisi çalışıyor. Bunların 30-35 bini kesin dönüş yaptı. Geriye kalanlar ise Türkiye'de 12 Eylül öncesi anarşik ortamı yaratacak düzeyde kişiler. Bu sözleri bakanın TC Büyükelçiliği'nde, işverenlere söylediğini bize anlattılar. Sayın Bakan, bu endişesinde galiba haklıydı. Libya'da bir Türk şirketinde çalışan bir işçi, bir yıl ücreti ödenmediği, 7-8 ay bekletildiği, bu süre içerisinde Türkiye'ye para gönderemediği için, eğer yuvası dağılmamış, çocukları yetersiz beslenmeden dolayı ölmemişse, 1 milyonun üzerinde borç yapmış olacağından, Libya'daki kazancı bunu ancak karşılayacaktır. Dönüşünde parasız ve işsiz kalması cabası. Evet, çöllerde çekilen ıstırap dolu yıllardan bunalıma düşen insanlar gerçekten 30-35 bini buluyor. Bunların dışında süresiz rehin kalanlar da var. Nasıl oluyor demeyin, oluyor işte...''

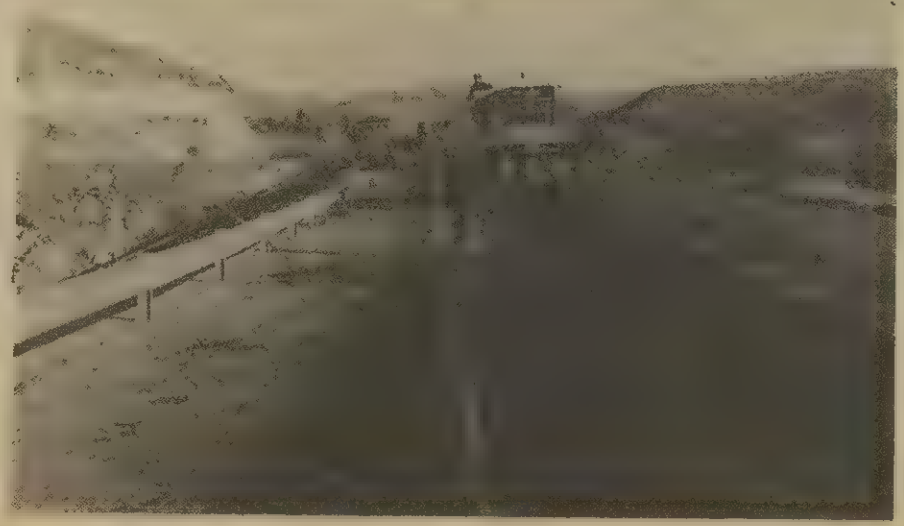

Üstte solda: Türk işçileri Celal, Rahim, Muhammet ve Seyfi Bab-el Bahar Oteli'nin lobisinde arkadaşımız Tülay Cengiz'le. Üstte sağda: Te-fa A.Ş. işçileri, müdürleri Ayhan Alkanlar'la birlikte. Altta: Türk işçileri iş başında.

İşçiler, hallerini Başbakan Özal Libya'ya geldiğinde yazılı ve sözlü olarak iletmişler. Özal kaldığı otelin salonunda işçilere yönelik bir konuşma yapmış: ''10 güne kadar size uçak gönderiyorum. Burada bir heyet kuruldu. Sorunlarınızı halledip, sizi 10 güne kadar Türkiye'ye aldıracağım'' demiş...

Ancak o günden sonra ne heyeti bulabilmişler, ne de uçak gelmiş. Türkiye Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri Vahap Bahadıroğlu da işçilere, ''Şirketiniz, Libya'ya olan borçlarını ödemeden, sizi buradan Allah bile kurtaramaz'' deyince içlerinde kalan küçücük umut kırpıntıları da tükenmiş.

''Anlıyorsunuz ya'' diyor Bursa'nın Soğanlı köyünden Muzaffer Çakır, ''şirket Libya'dan kredi almış, avans almış, paraları ne yaptığı belli değil. İşçi ücretlerini ödememiş, Libya'ya borçlu çıkmış, şirketin borçlarına karşılık işçiler rehin verilmiş.''

İşçiler Ramazan Bayramı'na 10 gün kala bir toplu girişimde daha bulunmuşlar, çıkmışlar Büyükelçi Mustafa Aşula'nın huzuruna. Ötesini Muzaffer Çakır'ın ağzından dinleyelim:

''Beni sözcü seçmişti arkadaşlar. 'Biz bu ülkede rehin miyiz?' dedim. Elçi de, 'Sizin şirketinizde anarşist var mı? Türk Hükümeti, Ömer Muhtar Caddesi'ne afiş ve pankart asan anarşistler için uçak gönderecek' dedi.''

Muzaffer Çakır'ın ve öteki işçilerin isyan edesi gelmiş, bağırmış Soğanlıköy'den Muzaffer, ''Madem vatanımıza kavuşmak için anarşist olmak lazım, öyleyse birer pankart da bizlere verin, Ömer Muhtar'da biz de gösteri yapalım'' diye...

Ama gelen cevap sözcününkinden daha okkalıymış: Libya kolluk kuvvetleri aracılığıyla dövülerek dağıtılmışlar, bir işçinin kolu kırılmış, altı işçi de yaralanmış.

Halen Trablus'da bir şantiyede taşaron olarak çalışan Kayserili E.A. kendisinin aslında kaçak işçi olduğunu söylüyor; ''Eğer ismim-resmim çıkarsa ben mahvolurum. Ömrüm boyunca ülkemi, ailemi göremem. Beni içeri atarlar'' diye hayıflanırken, Türkiye'ye, ''Sırma''sına para gönderiyor bizimle. Pek tabiî Libya Dinarı. Onu biz harcayacağız. Ülkemize dönünce karşılığını Türk parası olarak Kayseri'ye Sırma'ya postalayacağız. Malum, Libya Dinarı dünyanın hiçbir ülkesinde geçmiyor. Salt bu topraklar üzerinde tüketilebiliyor.

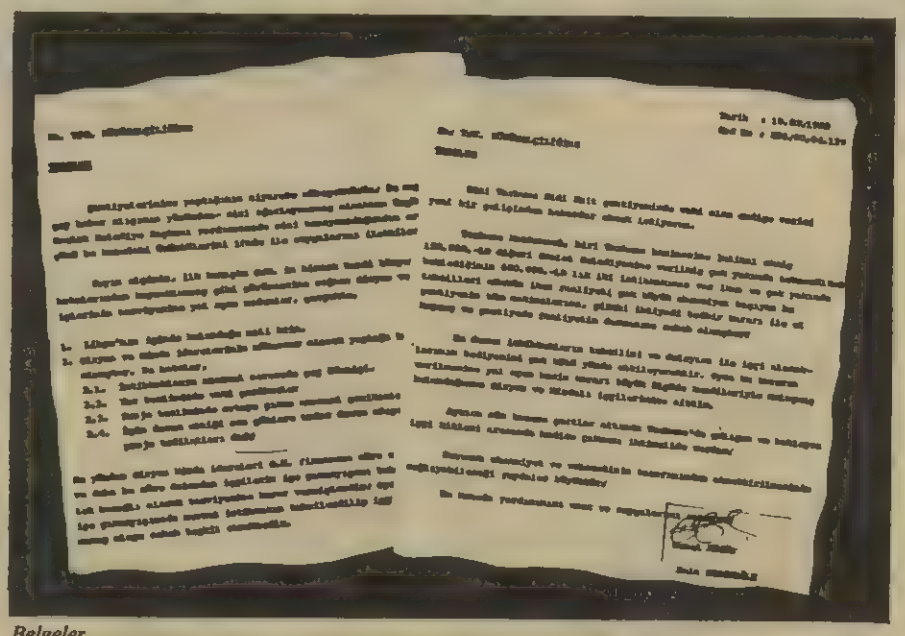

Belgeler

Yine işçilerden Celal Koç, 1200 dolar tutarında hamiline çeki yazıp Türk parası karşılığı 577 bin lirayı karısı Hacer'e göndermemizi isterken, belki de içinden hiç tanımadığı, bilmediği bir vatandaşına güvenmesine neden olan şansına lanet ediyordu.

Çaresizliğin yazgılarına boyun eğer hale getirdiği bu işçilere bir nebze olsun katkıda bulunmak ve umut vermek için ayrılacağımız günlere yakın bize Türkiye'deki adreslerini vermelerini istedik.

Bakışlarındaki sevinci görmek bir yaşama değerdi...

Türk hükümeti ne yaptı?

Adını vermesinin büyük sakıncalar doğuracağını söyleyen bir başka işçiden ayrıntılarını dinlediğimiz, ancak tüm Türklerin dilinde olan içler acısı bir olayla röportajımızı sonlamak istiyoruz:

''1983'ün altıncı ayı idi. Libya'dan bir arkadaşımız çıkışlı olarak Türkiye'ye gidiyor. Yanına bazı elektronik eşyalar alıyor. Buradan götürse Türkiye'den daha ucuz olacak. Trablus Havaalanı'nda polis yurtdışına çıkartmasına izin vermiyor. Ve hakaret ediyor. Oğlan kızıyor. Elindeki küçük elektronik radyoyu yere çalıyor. Vay sen misin atan, bunun üzerine polis öfkeleniyor. Bunu Libya'ya bir hakaret sayıyor. 'Sen bunu benim kafama mı attın?' diyor, silahını doğrultup bu arkadaşımızı takır takır tarıyor. Arkadaşının gözleri önünde katledildiğini gören yanındaki Türk işçisi ise, kaptığı bir keserle Libyalı polise saldırıyor. O da yaralanıyor. İkinci işçinini sonunu hiç bilmiyoruz. Büyük bir ihtimalle Zanzur Cezaevi'nde Halk Mahkemesi'ne çıkacağı günü bekliyor. O arkadaşımıza da kaybolmuş gözüyle bakıyoruz. Öbürü mü?.. Gümüşhane'nin Bayburt kazasından olduğunu öğrendim. İsmini ben bilmiyorum, ama bilenler çok. Büyükelçi Aşula gitti. Hiçbir şey yapamadı. Türk Hükümeti ne yaptı bu durum karşısında? Kocaman bir hiç. Belki Türkiye'nin haberi bile olmamıştır. Peki işçinin Bayburt'taki ailesi, bebeleri... Bizi konuşturdukça dertlerimiz çığ gibi büyür. Ben Almanya'da da uzun yıllar kaldım. Ama rahatlıkla söyleyebilirim ki, bu ülkede daha çok arkadaşımız öldü. Trablus Havaalanı'ndaki cinayete eğilmeyen Büyükelçi Mustafa Aşula buraya neden gönderildi? Ne yapıyor, biz de bilmiyoruz...'' □

Dayılarından biri hapsolduğunda Zeyno iki buçuk aylıktı. Dayısı içerden Zeyno'yla annesini böyle düşündü.

Beş yıl dile kolaydı;

Zeyno, beş yıldı

OSMAN BALCIGİL

Onları, Sağmalcılar'ın, Metris'in ve öteki cezaevlerinin önünde birbirlerine sokulurken bulduk. Sayıları ikiyüzbin kadardı. Hepsi acılı, hepsi ürkek, hepsi yorgundu. Aralarında yeni yürümeye başlamış olanlar da ölmeye yüztutmuş olanlar da vardı.

Bazıları yeni tanışmış, hemen kaynaşmışlardı. Bazılarıysa beş yıldır tanıyorlardı birbirlerini. Alabildiğine dosttular.

Söylemesi, yazması kolay, yaşaması zor bir beş yıldı bu.

Beş yıl dile kolaydı.

...

Beş yıl nasıl bir şeydir?

— Beş yıl nasıl bir şeydir bilir misin? Beş yıl işte Zeyno'dur meselâ.

...

Beş yıl aradan sonra, oğluna ilk kez geçtiğimiz "Anneler Günü"nde dokunabilen Şükriye Hanım torununu göstererek, "Oğlum içeriye düştüğünde Zeyno, 2,5 aylıktı, şimdi beş yaşında" diyerek tarif etti beş yılı.

Zeyno beş yıldı.

...

Bir ana havayı kokluyordu. "Acaba neden?" diye düşündüğümüzü görenler, "Oğlunun kokusunu duymaya çalışıyor" dediler. "Biz görüşemeyeceğimizi bildiğimiz, görüş günü olmadığını bildiğimiz halde, üçer beşer toplanıp oğullarımızın kokusunu almaya çook geldik buralara" dediler. Yüzümüzdeki şaşkın ifadeyi görmüş olsa gerek, ötelerden bir ana, içini çekerek, "Bizi anlamak zor" dedi. Sonra birbirlerinden devralarak sözü, dediler ki:

— Biz ayrı bir toplumuz.

— Dertlerimiz, tasalarımız ayrı.

— Akrabalarımız, komşularımız, "Renkli televizyon alsak mı almasak mı?", "Kızımıza talip var mı, yok mu?", "Oğlumuzun maaşı ne kadar?" diye konuşurken, biz, "Canlarımızın sağlığı nasıl?" "Ne kadar ceza alacaklar?", "Dava ne zamana kalır?", "Af çıkar mı?"yı düşünüyoruz.

— Toplumla uyuşamıyoruz. "Mahkemede şu oldu, görüşte bu oldu..." biz birbirimize bıkmaksızın, usanmaksızın, hep aynı şeyleri anlatabiliyoruz. Birbirimizin dertlerini tekrar tekrar dinleyebiliyoruz. Can kulağıyla. Ötekiler bizi hikâye anlatıyormuşuz gibi dinliyorlar.

— Kızkardeşim meselâ... Beni masal dinler gibi dinliyor. Olmayacak yerde kesiyor, olmayacak bir şey söylüyor...

— Bir de bize "Sizi üzmemek için oğlunuzu-kızınızı sormuyoruz" diyorlar. Meselâ beni üzen de bu. Ben, bana oğlum sorulsun istiyorum. Buradaki bütün anneler de öyle. Ama kimse bunu anlamıyor.

Herkesi susturduktan sonra, "Bakın" diyor başörtüsünü biraz öne çekerek Melahat Hanım. "Birçok akrabam, komşum ve onların da çocukları var. Ama ben hiçbir çocuğu Pınar kadar sevmedim."

Akça-pakça, sakin mi sakin bir kadın Melahat Hanım. Tam da büyükanne olması gerektiği bir yaşta anlatıyor Pınar'ı neden çok sevdiğini. Hiç kimse "Neden?" diye sormadığı halde:

— Sultanahmet'te yatıyorlardı bizimkiler o zaman. Kapıda bekleşiyorduk. Pınar az ötemde, elinde küçücük bir mendille kendi kendine oynuyordu. Karagözlü, karasaçlı, üç yaşında bir kız çocuğuydu. Yaklaştım, başını okşadım. Bana "Sen buraya neden geldin?" dedi. "Oğlum içerde" dedim. "Senin oğlun babamın evinde mi?" dedi. "Evet" dedim. Sarmaş dolaş olduk. İkimizin de birer parçamız içerdey-

Annelerin beş yıl boyunca inip çıkmadıkları merdiven, çalmadıkları kapı kalmadı. Her kapıda anlatmaya çalıştılar, "Yanlışınız var, Türkiye'yi bu duruma bizim çocuklarımız getirmedi" diye.

di. Aramızda yarım yüzyılık bir yaş farkı olsa la, o beni, ben onu anladım.

Melahat Hanım'ın bu sözlerinden sonra, ızunca bir süre kimse konuşmuyor. Ne Metris'in, ne Sağmalcılar'ın ne de öteki cezaevlerinin önündeki ikiyüzbine yakın insandan çıt ıkmıyor.

Hepsinin yüzüne, "kendi dışlarındaki insanların kendilerini anlamalarının neden zor olduğu"nu Melahat Hanım'ın çok iyi anlattığını belirtir bir ifade yerleşiyor.

...

Sonra içlerinden biri, durup dururken şunları söylüyor:

— Dün akşam çoluk çocuk eski günlerdeki gibi kahkahadan kırılıyorduk. Ama birden, bizim beyin yüzü karıştı. "Ne olurdu" dedi "o da yanımızda olsaydı". Biz beş yıldır doya doya bir gülemiyoruz, bir eğlenemiyoruz. Aklımız fikrimiz hep içerde. Bizim neşelerimiz, hep bir saniyelik.

Yine içlerinden biri -orta yaşlı bir kadın- yine durup dururken:

— Benim kardeşim var içerde. Annem yetmiş dört yaşında. Kardeşimin girdiği gün başladı kurban parası biriktirmeye. "Çıkınca kurban kesicem" demişti. Beş yıl oldu, hâlâ devam ediyor kurban parası biriktirmeye.

Bir başka ana da durup dururken:

— Bir bayram günü oğlumla sarmaş dolaş olduk. "Ana yahu" dedi, "sen ne kadar ufalmışsın böyle". "Öyle oğul" dedim. "Beklemek ufaltıyor insanı" dedim. Bakın, ben oğlumu görünce hiç ağlamam. Ne mahkemede, ne görüşte ağlarım. Ama evde, aklıma oğlumun "Ana yahu, sen ne kadar ufalmışsın" deyişi gelince tutamıyorum kendimi, Pıtır pıtır damlalar dökülüveriyor yanaklarıma.

...

Bir ara, sonradan adının Didar olduğunu öğreneceğimiz hanıma, "bekleme"nin nasıl bir duygu olduğunu soruyoruz. "Çok güzel bir şeymiş" diyor. Ve şöyle devam ediyor sözüne:

— Dört yıl bekledik biz. Sonra dava karara bağlandı. İdam aldı bizimki. O zaman anladık ki, beklemek iyi bir şeymiş. Şimdi dava temyizde. Karar çıksın istemiyoruz hiç. "Ya bozulmazsa" diye düşünüyor, bekleyelim istiyoruz.

— Çocukları büyüyor, çocukları sünnet oluyor. Kardeşleri evleniyor, kardeşleri çoluğa çocuğa karışıyor oğullarımızın, kızlarımızın. Zaman geçiyor. Oğullarımızın, kızlarımızın arkadaşlarının düğünlerine gidiyoruz bazen. Kâh kendi oğlumuz kızımız evleniyormuş gibi geliyor, seviniyoruz; kâh bizimkiler de dışarda olsalar böyle evleneceklerdi diyor, üzülüyoruz. Bekliyoruz kavuşacağımız günleri. Çocuklarımızın evlenecekleri, çoluğa çocuğa karışacakları günleri bekliyoruz.

— Benim anneannem geçen yıl 114 yaşındayken öldü. Annemse şimdi 74 yaşında. Küçük bir kardeşim var hapiste. Anneannem her duruşma, görüş dönüşünde "Yavrumu yanına katıp getirirsin diye bekledim kızım" derdi. "Bir yıkasam, paklasam, bir güzel karnını doyursam, bir koklasam doya doya ölmeden" diye diye öldü. Son nefesini verene kadar bekledi kardeşimi. Şimdi de biz bekliyoruz.

...

"Çocuklarımız kinle yoğruluyor" diyor, hep beraber avukatın bürosuna dönerken yolda bir anne. Gencecik. Beş yıl önce Sultanahmet Cezaevi'nde altını temizlediği oğluyla şimdi otobüste, yanyana oturuyorlar. Oğlan cin gibi, fıldır fıldır gözlerle bakıyor etrafa. O da Zeyno gibi beş yaşında.

— Bir gün ne dedi biliyor musunuz? Geçen bayram görüş için beklerken paralarını gösterdi, "Şu paralarımla çatapat alsam, şurayı havaya uçursam, babamı kurtarsam" dedi.

...

Bir başka gün, anneler, sırayla, babaları, amcaları, dayıları teyzeleri içerde olan küçükleri anlatıyorlar:

— Bizim küçük, eve gelip giden misafirlere, ellerini iki yanına sarkıtıp "Tuncay abim kafeste duruyor" diyor. Bir kere onu Gülhane Parkı'na aslanlara götürmüştük.

— Televizyonda seyretmiş bizimki de, "Bir Galaktika alıp cezaevini yıkıcam, dayılarımı alıp uzaya götürecem" diyor.

— Üzeyir'e bir gün sordum "Ne çiziyorsun oğlum?" diye. Ne cevap verse beğenirsiniz? "Siz benim duygularımı anlayamazsınız" dedi.

...

Anaları hayata bağlayan "af" umudu. Beş yıldır uğraşıyorlar "af" için. Bugün de "af" için bir araya geldiler. Yine dilekçeler yazılacak, yine düşülecek yollara, yine kapılar çalınacak ve anlatılmaya çalışılacak: "Yanlışınız var, Türkiye'yi bu duruma bizim çocuklarımız getirmedi" diye.

Bir ara laf arasında, bir annenin hastaneye yatmaktan vazgeçip, tedavi parasını yol parası yapmaya karar verdiğini duymuştuk. Hastaneye yatmak hem zaman kaybıymış onun için, hem de. yol ve başka şeyler için para lazımmış. Tedavi parasını oğlunu kurtarmak için harcayacakmış.

Çekine çekine "Ya maddi durumlar?" diye soruyoruz.

— Kimimizin iyi, kimimizin kötü.

— Kötü olanlar için her şey çok kötü.

Avukatı gösterip "O anlatsın" diyor içlerinden biri. "Onda 'hikâye' çok" diyor bir başkası. Avukat gülümsüyor. İki idamın infazında bulunmuş, artık sakalları beyaz çıkıyor. Tutuklu yakınlarıyla, abi, kardeş, oğul, baba gibi. Önündeki masa defterini karıştırıyor. Defterin içinden bir yüz liralık çıkartıyor. Ve anlatıyor:

— Bir gün hapisanenin kapısında yakaladı beni. İhtiyardı. Kamburu çıkmıştı. Torunu içerdeydi. Dava sürüyordu. Elime sıkıştırdı bunu. "Olmaz ana" dedim. "Şimdi sırası değil" dedim, anlatamadım. Sonra öğrendim ki, Metris'ten Okmeydanı'na yürüyerek gitmiş.

Hüzün basıyor Avukat'ın bürosunu.

Melahat Hanım tutamıyor kendisini. Sonradan anlıyoruz ki, gözlerinden dökülen yaşlar anlatılan "hikâye" için değil, anlatacağı "hikâye" için:

— Sağmalcılar'ın önünde, kucağında çocuğuyla bir taze gördük. Elindeki pusulaya iki tane on liralığı itinayla iliştirmişti. Her halinde cebinde üçüncü bir on liralığın olmadığı belliydi. Zaten olsaydı onu da iliştirirdi ya. Neyse. Pusulayla para gittikten sonra yanına yaklaştık. Zor zahmet "Çocuğa süt parası" filan diye biraz bir şey verdik. Aslında biliyorduk ki, kızcağızın yol parası bile yoktu.

...

SODEP İstanbul İl Merkezi'nin merdivenlerini "Belki de bir faydası olur" diye tırmanırken, "Hiç yazı bilmezdim yazıyı öğrendim" diyor yaşlı bir ana. "Şimdi sade kendi oğluma değil, koğuştaki bütün oğullarıma yazıyorum" diye ekliyor.

Analar, bu kez, SODEP'in merdivenlerini tırmanıyorlar nefes nefese. Daha önce Cumhurbaşkanlığı'nın, Millet Meclisi'nin, Adalet Bakanlığı'nın merdivenlerini tırmanmışlardı.

Üçüncü katta, az önce oğlu için yazı yazmayı öğrendiğini söyleyenden daha gençce bir ana "İyi yönleri de oldu bu beş yılın" diyor ve ekliyor:

— İnsanları sevmeyi öğrendik. Birlikte bir şeyler yapmayı öğrendik. Şiir yazmayı öğrendik...

Önlerden Didar Hanım, bir yandan merdivenleri tırmanırken, bir yandan da çantasını karıştırıyor bu sözler üstüne. Bir kağıt bulup çıkartıyor ve "Doğru" diyor, "şiir yazmasını da öğrendik. Hepimiz şairiz şimdi."

Didar Hanım yüksek sesle okumamızı istediği, "yılbaşı hediyesi" başlıklı şiirinde şöyle sesleniyor oğluna:

"Her şeyin en güzeli yaraşır sana
Hasretlerin de."

Avukat takılıyor Didar Hanım'a "Şairsin sen şair. Onun için de analar adına sen konuşacaksın SODEP'in gününde." Didar Hanım itiraz ediyorsa da, herkes ısrar ediyor.

...

Didar Hanım ısrarları kıramıyor. Tüm tutuklu ve mahkûm yakınları adına o konuşuyor SODEP'in "Gençlik Günleri"nde, bir sinema dolusu insanın karşısında. Diyor ki:

"Bize, 'Sizin çocuklarınız zemzem suyuyla yıkanmadı' diyorlar. Peki, bu ülkeyi bu duruma bizim on altı, on yedi, yirmi yaşlarındaki çocuklarımız mı getirdi?" □

Didar Hanım "Hepimiz şairiz şimdi" diyor ve bir şiir çıkartıyor çantasından. Şiirin bir bölümü şöyle:
"Her şeyin en güzeli yaraşır sana Hasretlerin de."

Anneler, babalar, SODEP'in "Gençlik Günleri"nde yüksek sesle "Genel Af" istediler.

Aradan zaman geçti. Beş yıl. Bir gün dayısına Zeyno'nun bir vesikalık fotoğrafı geldi, dışardan. Dayısı Zeyno'nun vesikalık fotoğrafına bakarak bu resmi yaptı.

Mısır Büyükelçisi Hegazy:

Türkiye'den mucize beklemiyoruz

Ankara Mayıs ayı ortalarında çok önemli bir konuğu ağırladı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in 1952 Devrimi'nden bu yana Türkiye'yi ilk ziyaret eden Mısır lideri oluşu tek başına büyük önem taşıyordu. Başkan Nasır'ın -pek de haksız sayılamayacak gerekçelerle- Türkiye ile diplomatik ilişkiyi 1954 ve 1961'de iki kez kesmesi yüzünden son otuz yılda engebeli ve mesafeli seyreden iki ülke arasındaki ilişkiler, bu ziyaretle yeni bir döneme giriyor. Mısır'ın Nasır'dan bu yana geçirdiği değişim ve Mübarek'in ziyaretinde görüşülen başlıca konulara ilişkin olarak Mısır Büyükelçisi Muhammed Wafaa Hegazy ile yaptığımız mülakatı sunuyoruz.

— Sayın Büyükelçi, Türk-Mısır ilişkileri üzerinde durmadan önce, Mısır'ın yakın geçmişine eğilebilir miyiz? 1952 Devrimi'nin Mısır'da ne türden bir değişim yarattığını anlatır mısınız?

— 1952 Devrimi'nin önemini anlayabilmek için, Mısır toplumunun devrimden evvelki ve, diyelim, on sene sonraki özelliklerini karşılaştırmak yerinde olur. Mısır toplumu 19. yüzyıl öncesinde toprak sahipleri, hanedan ve saray çevresinden oluşan seçkin bir zümrenin varlığına göre biçimlenmişti. Bu biçimlenmeye 19. yüzyılın sonlarına doğru çok mühim bir unsur eklendi: İngiliz işgali. Bu doğrudan işgal, ülkede milliyetçilik akımını kuvvetlendirdi. Milliyetçiler işgale mukavemet ettiler. Ne var ki, İngilizler kısa sürede oluşturdukları siyasi partiler aracılığıyla çıkarlarını korumanın yolunu buldular. İşgale direnişin zirvesi Ahmed Arâbî Paşa idi. Ancak Arâbî Paşa'nın direnişi de İngiliz-Saray ittifakı karşısında başarılı olamadı (1882); yakalandı, Hidiv'in işbirlikçileri tarafından yargılandı ve Seylan'a sürüldü. Kolaylıkla görüldüğü üzere, 19. yüzyılın sonlarında yani milliyetçi mücadelenin sürdürüldüğü yıllarda Mısır'ın siyasi yapısını İngiliz işgali, saray ve işbirlikçileri ile bu düzeni destekleyen siyasi partiler belirliyordu. Giderek gelişen milliyetçi akımı Wafd Partisi temsil ediyordu. İktisadi yapının başlıca özelliği ise, büyük toprak sahipleri ile büyük burjuvazinin mevcut tüm ekonomik faaliyetlere egemen olmasıydı. Sanayi çok sınırlıydı ve hayli geriydi.

— Toprak sahiplerinin çoğu Türk asıllıydı, değil mi?

— Buna cevap vermek için gene geriye gitmemiz lazım. Hem Memlûkler hem de Yavuz'un fetih harekâtından sonra Mısır'a gelen Türkler, geçen müddet zarfında, Mısır toplumunun entegre bir parçası oldular. Mısır o dönemde Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğu ve bu yüzden de Beylerbeyi dahil yüksek mevkilerdeki memurların büyük çoğunluğu merkezden tayin edildikleri halde, bu böyleydi. Çünkü, 16. yüzyılda dahi Mısır'da, İstanbul'un gönderdiği memurlardan ayrı olarak, hiçbir resmî makam işgal etmeksizin halktan insanlar olarak yaşayan çok sayıda Türk vardı. Türkler çalıştılar, toprak sahibi oldular ve Mısırlılar'la evlenme yoluyla halkla kaynaştılar. Bu nedenle, aradan geçen asırlardan sonra bu insanlara sadece Türk ya da sadece Mısırlı demek doğru olmaz kanaatindeyim.

— Katılıyorum efendim. Tekrar 1952 öncesine dönelim mi?

— Milliyetçi akımı Wafd Partisi temsil ediyordu demiştik. Lakin Wafd, saflarındaki çeşitli unsurlar arasında beliren ihtilafların yanı sıra, İngiliz işgali ve sarayın aralıksız siyasi ve iktisadi baskısı nedeniyle zayıf düşmüştü. Ama İngiliz işgaline son verilmesi, parlamentonun kurulması ve bir anayasanın ilan edilmesi o dönemde dile getirilen en belli başlı taleplerdi. Bu mücadele devam etti. Bildiğiniz gibi, 1923'te meclis kuruldu, anayasa ilan edildi ve İngiliz işgaline son verilmesine dair müzakerelerde bir hayli mesafe katedildi. Son iki dönemde gerçekleşen bu reformlar demokratik bir idareyi, görünüşte, kurmuştu. Ama, İngilizler hâlâ Mısır'daydı ve anayasa krala meclisi istediği an feshetmek dahil, çok geniş yetkiler tanımaktaydı.

— Bu dönemde Mısır dışındaki siyasi şartlar nasıl gelişti?

— Tüm bunlara ek olarak, 1948'den itibaren **Filistin Meselesi** ortaya çıktı. Filistin halkının vatanından kovulması, İsrail'in yaratılmasıyla somutlaşan yeni bir müdahalenin bölgeye sokulması anlamına geliyordu. Bu önemli dış unsur hemen hükmünü icra etmeye başladı. İsrail kendi başına kurulmadı. Meşhur 1917 Balfour Bildirgesi'yle başlayan bir sürecin, yani İngiliz işgalinin desteklediği koloniyalizmin bir ürünü olarak geldi. Ve İsrail, bölgede en büyük devlet olarak Mısır'ı karşısında buldu. Hülasa, yukarıda izah ettiğim ülke içindeki unsurlara bir dış unsur olarak İsrail eklendi. Yeni bir siyasi kuvvetin yüzeye çıkması ve Mısır'ın siyasi ve toplumsal yapısını dönüştürmesi gerekiyordu. Değişim ihtiyacı hissediliyordu. İşte, **Hür Subaylar**'ın önayak olduğu 1952 Devrimi böyle bir atmosferde, 19. yüzyıldan beri gelişen bir sürecin mahsûlü olarak doğdu.

— Gerçekleştirilen belli başlı değişiklikler nelerdi?

— Mısır toplumuna devrimden on ya da on beş yıl sonra baktığımızda değişimin ciddi boyutlara vardığı hemen gözlemlenebiliyordu. Öngörülen tüm hedeflere ulaşıldığını iddia etmiyorum ama, ana hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştirildiği söylenebilir. Saray ve çevresinin hâkimiyetine son verildi; saraya ve İngiliz işgaline dolaylı destek veren mevcut siyasi dergiler kapatıldı; günümüzde de uygulanan başlıca demokratik ilkeleri içeren bir anayasa kabul edildi. Siyasi hayat liberalleştirildi, Mısır vatandaşları arasındaki hukuki eşitsizlikler giderildi.

— Nasır tek-parti sistemini neden tercih etti?

— Sözünü ettiğim değişim bir gecede olamazdı. Bu hamleyi gerçekleştirebilmek için merkezi bir güç ve siyasi zeminin de bu yönde hazırlanması gerekir. Bu müşkülü bilhassa Türkler'in anlaması kolaydır. Kemalist hareketin ilk yıllarındaki çalışmaları hatırlamanız yeter. Ülkenizin çok-partili hayata geçmesi, sanırım, yirmi seneden fazla bir zaman aldı. Mısır'a gelince... Devrimin ilk meselesi -çok-partili hayattan daha acil bir sorundu bu- büyük toprak sahipliği idi. Çünkü, büyük toprak sahiplerinin ülkede yaratılan her şeyi alması yoksul halkın acılarını derinleştiriyordu. Bu mesele bir tek toprak reformu yasasını geçirmekle halledilecek gibi değildi. İktisadi zorlukların yanı sıra, Mısır köylüsünün yüzyıllardır edindiği alışkanlıkları, ülkenin zenginliği ve kendisinin varlık nedeni diye gördüğü, toprağın efendisi saydığı, toplumların bütün kararların sahibi bu yarı ilahlara bağlılığını değiştirmek, en azından sarsmak lazımdı. Azami dikkat isteyen bir işti bu. Kaldı ki, Mısır'daki yabancı varlığına karşı savaşmak için toplumda birlik ruhu gerekiyordu. Toplumdaki hoşnutsuzluğu seferber edebilmek amacıyla, mevcut fikir ayrılıklarını bir yana bırakma, en azından bir süre erteleme mecburiyeti kendisini hissettiriyordu. Ben, başkan Nasır'ın o tarihlerde yaptığı çeşitli konuşmalarda sık sık "şimdi ayrılıkların zamanı değildir." dediğini çok canlı hatırlıyorum. Bu durumda, tüm siyasi gruplaşmaların mantar gibi yerden bitmesine müsade edilemezdi. Sonunda **Kurtuluş Cephesi** oluşturuldu. Ve bu cephe, 1954 Ekimi'nde Kanal'ı boşaltmak anlaşmasını imzalayarak İngiltere'nin -bazı uzmanlar hariç- Süveyş'ten çekilmesini sağladı.

— Yine de, 1956 Ekimi'nde geri gelmeye teşebbüs ettiler...

— Doğru. Kanal'ın boşaltılmasıyla tehlike giderilmedi ki. Aynı dönemde, İsrail ortada hiçbir makul sebep mevcut değilken, sınırda bir dizi provokatif harekât başlattı. O kadar ki, üç büyük ani baskında bir tabur askeri katledip, geri çekildiler.

— Evet. Livia Rokach "İsrail'in Kutsal Terörü" adlı kitabında, bu operasyonların İsrail hükümetinde yol açtığı hararetli tartışmaları aktarıyor. Zamanın başbakanı Moşe Şaret, Mısır sınırındaki baskınların düpedüz birer askerî harekât olduğunu vurgulayarak, Ben Gurion ve taraftarlarına şiddetle muhalefet ediyor. Pek etkili olamıyor tabiî.

— Evet. İsrail'in bu mütecaiz tavrı, tehlikeyi ciddiye almamız gerektiğini ve Mısır ordusunun silah ve teçhizat açısından güçlendirilmesi ihtiyacını meydana çıkardı. Silah satın alabilmek için önce Batılı ülkelere başvurduk. Olumlu cevap alamadığımız gibi, hükümetimiz üzerinde siyasi, iktisadi ve askerî baskı yapıldı. Ve biz de, Ruslar'a müracaat etmek durumunda kaldık.

Beri yandan, Mısır'ın geri kalmışlığını giderebilmek için ekilebilen arazinin genişletilmesi, tarım ürünlerinin çeşitlendirilmesi, sulama sorununun çözüme kavuşturulması ve yeni sınai yatırımlara yönelinmesi gerekiyordu. Assuvan Barajı bu kaygılarla gündeme geldi. ABD dahil Avrupa'daki pek çok ülke, bu barajın teklif edilmesinden tüm fizibilite çalışmalarına, teknik ve uzmanlık araştırmalarına kadar her safhasına katıldılar. Her şeyi kotardılar. İş inşaatın başlatılmasına gelip dayandığında Dünya Bankası tamamiyle siyasi bir kararla, krediyi vermekten vazgeçti. Büyük bir şoktu, bu. Barajdan vazgeçemezdik; mutlaka yeni bir finansman kaynağı bulmalıydık. Süveyş Kanalı'nı millileştirmeye karar verdik. Kanal, bizim ülkemizdeydi ama gelirinden hiç hisse alamıyorduk. Egemenlik hakkımıza aykırıydı bu. Verdiğim örneklerle içte ve dışta yüzyüze geldiğimiz tehlikeleri anlatabildiğimi umarım. Böylesine hayati ve acil meselelerin üstesinden gelmeye çabaladığımız bir durumda, bize "Neden tek-parti sistemini tercih ettiniz?" şeklinde bir soru yöneltilmesi pek haklı olamaz.

— Sorunda herhangi bir peşin hüküm gizli değildi. İzahatınız için teşekkür ederim.

— Pekâlâ. Süveyş'e dönelim. Kanal'ı millileştirdik. Tazminatını da son kuruşuna kadar ödedik. Allaha şükür İngiliz, Fransız ve İsrail üçlü saldırısını bertaraf edebildik. Assuvan Barajı'nı yapabildik. Toprak dağılımı daha adilâne bir durumda. Ekili toprak alanı genişledi. Tüm bu unsurlara bağlı olarak toplum yapısı da değişime uğradı. Sanayi alanında ise, yabancı ülkelerle ortak çalışmalar neticesinde pek çok fabrika kuruldu. Nasır'ın 1970 ölümüne kadar yukarıda değindiğim işlerin yanı sıra, binden fazla fabrika kuruldu. Çelik, kimyevi ürünler vb. endüstri dalları gelişti. 1970'lere gelindiğinde sınai ürünlerin milli gelirdeki payı yüzde kırkı aşmıştı. Halbuki, 1952 öncesinde bu pay yüzde dört ilâ altı idi, sanırım. Assuvan ve Süveyş tecrübeleri ise, üzerimizde derin izler bıraktı ve bizleri siyasetimizi yeniden biçimlendirmeye yöneltti.

Bütün bunları anlatmaktan maksadım, Mısır'ın yakın tarihindeki üç devlet başkanının yönetim devrelerini aslında bütünlük arzeden bir süreç olduğunu vurgulamaktır. Nasır devrinde çok-partili de-

1929 doğumlu olan M. Wafaa Hegazy, 1949'da Harp Akademisi'nden mezun oldu; Edebiyat Fakültesi'nin gazetecilik bölümünü 1960'ta tamamladı. 1958'de girdiği Mısır Dışişleri Bakanlığı'nın çeşitli yüksek kademelerinde görev yaptıktan sonra, Moskova Büyükelçiliği'ne konsolos olarak tayin edildi (1967-1972). 1973-1979 döneminde Bengaldeş'e büyükelçi olarak gitti. İki yıl Dışişleri Bakanlığı'nın Basın Dairesi'ne başkanlık etti. 1981'de Ankara'ya büyükelçi tayin edildi. Ankara'daki görev süresi yaz aylarında tamamlanacak olan M. Wafaa Hegozy, "Türkiye'nin Batılılaşması"nı inceleyen bir kitap hazırlıyor.

Hegazy: *"Türkiye'de kendimi asla yabancı bir ülkedeymişim gibi hissetmedim. Tatillerde Kahire'ye döndüğümde, sanki evime gelmemiştim de, Mısır içinde bir şehirden bir başkasına gitmiştim."*

mokrasiye geçemedik, ama Sadat döneminde geçtik, ve Mübarek ile birlikte yeni gelişmeler oldu. Gelişmeleri mümkün kılan, Nasır devrinde başlatılan çalışmalardı. Kısacası, Mısır bir evrim geçiriyor.

— Peki, Mısır yönetimini Camp David Andlaşması'nı imzalamaya benzeri endişelerin sevkettiği söylenebilir mi? İşgal altındaki toprakları geri alabilmenin ötesinde, sınırların güvenliği meselesini halletiktekten sonra, ülke içinde kalkınmaya ağırlık vermek kaygısı mı etkili oldu?

— İki dönemin şartları arasında pek bir benzerlik olmadığını düşünüyorum. Mısır'ı Camp David'i imzalamaya yönelten iki ana etmen vardı: İsrail'i işgal ettikleri topraklardan söküp atmak ve Filistinliler'e self-determinasyon hakkının tanınmasını sağlamak. Zaten İsrail 1967 Savaşı'nda işgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmedikçe ve FKÖ'nün temsil ettiği Filistinliler'in self-determinasyon hakkı tanınmadıkça, Ortadoğu'da hakkaniyete dayalı dolayısıyla da kalıcı bir barışı gerçekleştirmek imkânsızdır. Biz Camp David'i imzalarken bölgede yeni bir müzakere dönemi açılacağını umduk. Ne yazık ki, İsrail eski siyasetini sürdürmekte devam etti. Lübnan'ı işgal ettiğinde bu siyasetin daha büyük kayıplara yol açtığını gördüğü halde...

— İyi ama, şu anda İsrail'i barışa meylettirecek ya da zorlayacak herhangi bir güç görüyor musunuz? Her şey lehlerine çalışırken niçin barışa razı olsunlar?

— Uluslararası kamuoyunun ve büyük devletlerin İsrail'i aklın yoluna davet etmesi gerekiyor. Tabiî bunun hiçbir garantisi yok.

— Hüsnü Mübarek'in Washington ziyareti bu açıdan yararlı oldu mu?

— Evet. Hüsnü Mübarek bu inancımızı Amerikan yöneticilerine etraflıca anlatma fırsatı buldu. Bu önemli. Çünkü ABD, İsrail'in uluslararası örgütlerde alınan kararlara riayet etmesini sağlayacak güce ve araçlara sahiptir. Bu açıdan da ortak bir Ürdün-Filistin heyetinin Ortadoğu barış görüşmelerine katılmasının yararlı olacağına inanıyoruz.

— ABD'nin İsrail üzerinde baskı yapmaya niyetlendiğine dair ciddi emareler var mı?

— Barış, adaletten başka bir şey üzerine kurulamaz. Biliyorum, İsrail'in "barış"tan anladığı tamamen farklı bir şey. Güvenlik deyip duruyorlar...

— Ama bu, yaklaşık kırk yıldır tekrarladıkları koca bir yalan...

— Evet, doğru. Bu İsrail'in büyük bir buluşuydu; böylece barış çabalarına sekte vurabildiler. Yine de İsrail Araplar'ın haklı görüşlerini kabul etmedikçe bölgede barış gerçekleşemez ve İsrail de güvenliğe kavuşamaz. Sadece bölgede husumeti ve kargaşayı arttırmış olur. Şu anda İsrail ile ilişkilerimizde pek bir sorunumuz yok. Ama bölgede öylesine provokatif bir siyaset takip ediyorlar ki, kimsede onlarla barış yapmak isteyecek hal bırakmıyorlar. Durmaksızın daha mutadil davranmalarını telkin etmeye çabalıyoruz. Ortadoğu meselesinin doğal taraflarının haklarını tanımayan hiçbir hal tarzı olamaz. ABD kanalıyla dolaylı ve dolaysız temaslarımızda hep bunu anlatmaya gayret ediyoruz.

— Bu çabalarınızla bağlantılı olarak, Mübarek'in ülkemizi ziyaretinden bahseder misiniz? Mübarek niçin geldi? Görüşmelerde başlıca hangi konular ele alındı?

Türkiye dış görünümüyle bir Batılı ülke intibaını vermekle beraber, bu görünümünün altında çok derinlere işlemiş Doğulu özelliklere sahip. Memleketinize ilk geldiğimde bu nokta kafamda bir fikir olarak vardı. Zamanla bir inanca dönüştü.

Mübarek'in çok memnun ayrıldığı söyleniyor -bu memnuniyeti nereden kaynaklanıyor?

— Hüsnü Mübarek'in ziyareti her yönden büyük bir başarıydı. Kendisine gösterilen sıcak hüsn ü kabul, kardeşce sevgi iki ülkenin ilişkilerinde yepyeni bir dönemin başladığını gösteriyor. Mübarek'in ziyareti son yirmi yılda sarfedilen yoğun gayretlerin taçlanışı olarak gerçekleşti. Ve her iki taraf da, ilişkilerin olabildiğince inkişaf edilmesi konusunda son derece istekli. Son beş yılda ilişkilerimiz -ticari ve kültürel alanda- hayli yoğunlaşmıştı zaten. Zannederim, dışişleri bakanları dahil, bakan düzeyinde yaklaşık on karşılıklı ziyaret yapıldı. Böylece Mübarek'in gelişi öncesinde olumlu bir zemin yaratıldı. Tüm ziyaret öylesine dostane bir hava içerisinde geçti ki, böyle bir ziyaret keşke daha önce yapılsaydı diyerek esef ettik. Türkiye'deki görev süremin sonlarına yaklaştığım şu günlerde, böyle bir mutlu bir hadisenin gerçekleştiğini görmekten benim ve ailemin duyduğu memnuniyeti ifade edecek kelime bulamıyorum. Bir büyükelçi için, görev döneminin böylesine önemli ve tarihi bir ziyaretle noktalandığını görmekten daha büyük bahtiyarlık olamaz.

Yaratılan dostane hava bir yana, ortak bir banka ile çeşitli sınai tesisler kurulması, iki ülke arasındaki ticareti teşvik edecek deniz taşımacılığının ve karşılıklı uçak seferlerinin başlatılmasına yönelik ortak çalışmalar hızlandırıldı. Ve ben, geçmişte yapılanlardan farklı gelişmeler bekliyorum. Öğrenci, profesör ya da sanatçı değişiminden farklı şeyler. Çünkü, tüm bunların ilerisine geçmemizi sağlayacak maddi şartlar asırlardır mevcut... Dinimiz, müziğimiz, adetlerimiz, alışkanlıklarımız, özlemlerimiz ve mühimi hissiyatımız çok benzeşiyor. Yalnızca dil farkından söz edilebilir. Ancak bu da, olsa olsa, fertlerinin anlaşmalarını ilk ağızda engelliyebilir ki, bu da geçicidir. Ama iki milletin birbirlerinin duygularını anlamasına mani olamaz. Türkiye dış görünümüyle bir Batılı ülke intibaını vermekle beraber, bu görünümün altında çok derinlere işlemiş Doğulu özelliklere sahip. Memleketinize ilk geldiğimde bu nokta kafamda bir fikir olarak vardı. Aradan geçen dört sene zarfında gözlemlerim bunu bir inanca dönüştürdü. Şunu gönül rahatlığıyla söylemek istiyorum: Türkiye'de kendimi asla yabancı bir ülkedeymişim gibi hissetmedim. Kâtiyen bir iltifat değil bu. Tatillerde Kahire'ye avdet ettiğimde, hiç de uzun bir aralıktan sonra evime dönmüşüm gibi gelmedi. Sanki Mısır'da bir şehirden öbürüne gitmiştim.

İki devlet başkanının görüşmelerine gelince... Birbirlerini sevdiler ve pek çok konuda anlaştılar. Başlıca Filistin sorunu ve İran-Irak Savaşı üzerinde duruldu. Bölgenin iki büyük ülkesi arasında doğan anlayış havasının getirdiği yenilik sadece ikili ilişkilere münhasır değil. Kısa ve uzun vadede öbür devletlerin Ortadoğu haritasına bakarak siyasi hesaplarını yaparken mutlaka gözönüne almak mecburiyetini hissedecekleri bir beraberliği sergileyebilir. Mübarek'in ziyaretinin başarıyla sonuçlanması bu açıdan değerlendirilmelidir. Ayrıca çok yakın bir gelecekte Evren'i ülkemizde ağırlamak ve Türk halkını ne kadar çok sevdiğimizi ona göstermek istiyoruz.

— Efendim, Mübarek'in Filistinliler'in temsiliyle ilgili teklifi üzerine bir sorum var. Bildiğim kadarıyla Hüsnü Mübarek ABD ile Filistinliler'in bir masa etrafında bir araya gelip, meseleyi müzakere etmelerini öneriyor. FKÖ ise, uluslararası bir konferans toplanmasını tercih ediyor. Dolayısıyla, Mübarek'in teklifi ne Amerikalılar ne de FKÖ tarafından olumlu karşılanmadı. Bu durumda, Mısır Devlet Başkanı uzun vadede ne gibi bir sonuç olmayı umuyor?

— Ben Mısır Büyükelçisi'yim. Başkalarının teklifleri üzerine konuşmam doğru olmaz. Arap-İsrail anlaşmazlığı, netice itibarıyla, ancak ve ancak meseleye doğrudan taraf olanların iştirakiyle halledilebilir. Özetle Filistinliler'in meşru temsilcileri olan FKÖ aracılığıyla katılmadıkları her formül abesle iştigal olur. Formüller zaman içinde değişebilir. Ama bu ana ilkelerin terkedilmesi düşünülemez. FKÖ başkalarının icadı değildir. Filistin halkının özgür iradesiyle oluşturduğu bir örgüttür ve bu halkın sesidir. Amman'daki son toplantıda işgal altındaki Filistinliler'in dahi FKÖ'ye ne büyük bir destek verdiklerini hatırlarsınız umarım.

— Evet hatırlıyorum.

— FKÖ'nün temsil yetkisi inkâr edilemez. Formüller üzerinde ise konuşulabilir. Bizim düşündüğümüz, ilk adım olarak, Filistin-Ürdün ortak heyetinin ABD'yle -çünkü, ABD'nin barış sürecindeki ağırlığı ve sorumluluğuna karşı çıkmak mümkün değil- müzakerelere başlaması ve formüllerin üzerinde çalışıldıktan sonra bu görüşmelere öbür tarafların da katılmasının sağlanmasıdır.

— Mübarek'in Paris, Londra ve Roma'daki temaslarında, Avrupalı hükümetler nasıl bir tavır takındılar?

— Biz görüşümüzü etraflıca izah ettiğimiz zaman kimse karşı çıkmıyor.

— Çünkü çok mantıklı.

— Evet. Ve, sürece ilişkin bir iki ufak önerinin dışında -ki, bunlar her zaman tartışmaya açıktır- görüşümüzü temelde onaylıyor ve destekliyorlar. Amerikalılar bile görüşümüzü esas itibariyle destekliyorlar.

— Peki, Türkiye'nin bu noktada ne ölçüde etkili olabileceğini düşünüyorsunuz? Kimi zaman biz, Batılı dostlarımıza kendi sorunlarımızı anlatmakta bile güçlük çekebiliyoruz.

— Biz Türkiye'den mucizeler yaratmasını beklemiyoruz. Ama Evren'in yaptığı konuşma hükümetinizin bize tam destek verdiğini gösteriyor. Bunu takdirle karşıladık. Türkiye'nin son yıllarda Batılı müttefikleriyle arasında bazı sorunlar çıkmış olabilir. Ne olursa olsun, Türkiye Nato ve Avrupa Konseyi'nin üyesidir. Bu forumlarda bizimle paylaştığı görüşleri dile getirmesi doğrudan bizim anlatmamızdan mutlaka daha tesirli olur. İki kültür arasında bir geçişi simgeleyen bir ülkenin bu istikamette temaslarda bulunması, uzun vadede, Ortadoğu'daki oluşumu etkileyecektir. Ben umutluyum. Çünkü ümitsizliğe düşmek, bize bir yarar getirmeyeceği gibi başkalarının menfaatlerine hizmet edecektir.

— Son bir soru olarak, Müslüman Kardeşler hakkındaki görüşlerinizi öğrenebilir miyim? Batı basınında Müslüman Kardeşler'in Mısır'da büyük bir etkinliğe sahip olduklarına, devletin her kademesine sızdıklarına dair yazılar sıkça yayınlanıyor.

— Müslüman Kardeşler Mısır'ın siyasi hayatındaki güçlerden biri. Dini kullanarak siyaset yapıyorlar ancak, din ile siyaset arasında bir seçim yapmadıkları takdirde, bence bir açmaz içindeler. Çünkü halkın nezdinde inandırıcılıklarını yitirebilirler. Yine de, Müslüman Kardeşler'in etkinliğini ne küçümsemek ne de büyütmek doğru olmaz.

— Çok teşekkür ederim, efendim. □

JÜLİDE ERGÜDER

GWYN MORGAN:* Sosyalistler ilkelerinden taviz vermiyorlar

Avrupa toplumlarının son yirmi yılda geçirdikleri sosyolojik evrimin ve ekonomik konjonktürün ortaya çıkardığı yeni koşullar bu ülkelerin sol partileri için tam bir meydan okuma oluşturdu. Geleneksel işçi sınıfının nitelik değiştirmeye başlaması, çalışanlar kesiminde yeni grupların gelişmesi ve iktisadi krizle birlikte Refah Devleti'nin temellerinin sarsılmaya başlaması, politik konjonktürün değişmesinde başlıca rolü oynadılar. Bu yeni konjonktür hem sosyal-demokrat, hem de komünist partileri etkilerken, bu sonuncular ayrıca mevcut sosyalist ülkelerin pratiğinden de etkilendiler. Yeni koşullara uyum sağlamakta geciken Avrupa solu bir bütün olarak, eşzamanlı olmasa da, gerileme dönemine girmişti. Bugün yeni fikirlere açık, programlarını yeni koşullara uyarlamaya çalışan sosyal-demokrat partilerin yeniden güçlenmeye başladıkları görülüyor. Halen AET'nin Ankara temsilciliğini yapan ve İngiliz İşçi Partisi'nin eski bir üyesi olan Gwyn Morgan sosyal-demokrat partilerin sözünü ettiğimiz meydan okumaya karşı oluşturdukları çözümleri irdeliyor.

— Sayın Morgan, Avrupa sosyalist partilerinin, özellikle Güney Avrupa sosyalist partilerinin iktisadi ve siyasi politikalarında son yıllarda hızlı bir sağa kayış olduğu yolunda bir yorum var. Buna katılıyor musunuz?

— Hayır buna katılmıyorum, çünkü sosyalist partilerin sosyalist geleneğe özgü politikaları terkettikleri kanısında değilim. Bu tür yorumu getirenlerin hareket noktası özellikle Fransız ve İspanyol sosyalist partilerin iktisadi programlarındaki değişime dayanmakta. Ne var ki piyasa mekanizmalarına gereken önemin verilmesi sosyalist partiler için yeni bir şey değildir. Avrupa'da demokratik sosyalizm geleneği ile komünist partiler arasındaki temel ayrılıklardan biri de bu noktadadır. Sosyalistler kapitalist piyasayı veri kabul etmişler, ancak buna devletin çeşitli düzeylerde müdahalelerde bulunabileceğini belirtmişlerdir. Sosyalistler arasındaki tartışma ve anlaşmazlık bu müdahalenin biçimi ve derecesi üzerinedir, müdahale hiç olmasın veya piyasa mekanizmaları tamamen ortadan kaldırılsın diyen taraf yoktur.

— Buna katılıyorum, ancak iktisadi düzeydeki uygulamaların sonucunda sosyal refah devletinin savaş sonrasında kurumlaşmış yapısı da büyük darbe yememiş midir?

— Her ülkenin kendine özgü koşullarında o ülkedeki sosyalist uygulamanın bazı bölümlerinin sosyal refah devleti konsensusuna aykırı sonuçlar vermesi doğaldır. Zira artık İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki koşullar ortadan kalkmıştır. Değişen koşullara sosyalist partiler de kendi politikalarını uydurmak zorundadırlar. Ancak bu demek değildir ki bu partiler sosyal refah devletini ilke olarak reddetmektedirler. Ortada sadece değişen koşullara geleneksel politikaların uydurulması durumu vardır. İngiltere'de Clement Attlee hükümeti 1945 sonrasında sosyal refah devletini oluştururken varolan koşullar Harold Wilson iktidara geldiği zaman tamamen değişmişti. Yeni koşulların bir İşçi Partisi hükümetini nasıl zorladığını ben İşçi Partisi içinde ve Wilson hükümeti için çalışırken çok yakından gördüm. Ben 12 sene kadar İngiliz İşçi Partisi içinde çalıştım ve şunu anladım ki, hiçbir partinin iktidara geldikten sonra kendi ilkelerinin tümünü hayata geçirebilmesi mümkün değildir. İktisadi gerçekler ve uluslararası siyasi konjonktür sosyalist uygulamanın sınırlarını önemli ölçüde kısıtlayacaktır. Ancak buna bakarak sosyalist partiler ilkelerinden taviz veriyorlar diye bir yorum getirilmesi bence haksızlık olur.

— Avrupa sosyalizmi iktisadi krizin üstesinden gelebilecek ve değişen koşullarda sosyalist partilerin iktidar olmalarını sağlayacak bir alternatif ekonomik strateji oluşturabilmiş midir? Örneğin, İngiliz solu içinde böyle bir alternatifi oluşturma amacına yönelik önemli bir tartışma sürmekte. Ancak öte yandan Fransa'da sosyalist iktidarın ilk dönemlerde uygulanmasına çalışılan iktisadi programın uğradığı başarısızlık örneği de var.

— Şunu hemen belirtmeliyim ki, ben aktif politikadan uzunca bir süredir uzakta kaldım. Bu yüzden şu anda İngiliz İşçi Partisi'nin siyasi programını ve iktisadi politika açısından yapılması düşünülen değişiklikleri tüm detayları ile bilmemekteyim. Genel düzeyde izlediğim tartışmalardan çıkardığım sonuç şu: Sosyalist partiler geleneksel politikalarının özüne sahip çıkıp, aynı zamanda değişen koşullara özgü gerçekçi politikalar üretme şansına sahipler. Fransız sosyalistlerinin başarısızlığı kendi seçmen kitlelerini tatmin edememelerinden kaynaklanmaktaydı. Fransız sosyalistleri her demokratik ülkede olması lazım geleni yapmış ve politikalarını halktan gelen sinyaller doğrultusunda değiştirmiştir. İngiltere'de yapılan bir kamuoyu yoklaması da İşçi Partisi'nin muhafazakârlardan önde gittiğini göstermektedir. Demek ki, İngiliz halkı da İşçi Partisi'nin önerdiği programı desteklemeye başlamıştır. Yani İngilizler sosyal refah devleti uygulamasında bazı düzeltmelerin yapılmasını istemekte, ancak bunun tamamen yıkılmasını kabul etmemektedirler.

— Herhangi bir Avrupa ülkesinde bir sosyalist hükümetin başarılı olabilmesi için tüm Avrupa sosyalistlerinin ortak bir iktisadi programa sahip olmaları gerektiği yolunda bir yorum da var ne dersiniz?

— Avrupa sosyalist partilerinin ortak bir iktisadi programa sahip olabilmeleri mümkün değildir. Ben yıllarca Sosyalist Enternasyonal'in Finans Komitesi'nde başkanlık yaptım ve gördüm ki, her ülkenin kendine özgü farklı koşulları olmasından dolayı ortak bir program oluşturulması imkânsızdır. Ancak sosyalist partilerin iktisadi programlarını koordine etmeye çalışmaları gerekmektedir. Örneğin kuvvetli bir dolara karşı alınacak tedbirlerin koordine edilmesi kaçınılmazdır. Yani her sosyalist hükümetin kendi iktisadi programının özelliklerini bozmayacak türde bir koordinasyon en iyi çözümdür.

— E.P.Thompson Avrupa'nın ve dahası dünyanın tek kurtuluş umudunun birleşmiş sosyalist Avrupa'da yattığını söylemekte. İktisadi düzeyde bile bir ortak davranış öngöremediğinize göre, İngiliz solu içinde oldukça önemli bir yeri olan Thompson'un bu önerisini nasıl yorumluyorsunuz?

— Thompson'un ortaya koyduğu hedef gerçekten çok saçmadır. Demokratik bir düzen içinde kalınıp da bunun gerçekleştirilmesi imkânı yoktur. Avrupa'nın birleştiğini kabul edelim. Bir ülkede sosyalistler hükümetten düşerlerse Thompson'un ütopyasının sonu gelir. Bu sonucu önlemenin tek yolu demokratik seçim mekanizmasını ortadan kaldırmaktır. Tabiî bir de böyle bir öneri getirilirken her sosyalist parti içinde varolan şiddetli milliyetçi duygular da gözönüne alınmalıdır. Ben İşçi Partisi içindeki kendi deneyimimden biliyorum, birçok arkadaşımda benim utanç duyduğum şovenist duygular vardır. Sosyalist Avrupa hedefi gündemde olmasa bile bu tür düşünceler kendine sosyalist diyen bir kişiye yakışmaz.

— Son bir soru daha: Marksist tarihçi E.J.Hobsbawm İngiliz İşçi Partisi'nin geleneksel politikalarını sürdürebilmesi için nesnel koşulların ortadan kalktığını, örneğin ağır endüstri sektöründe çalışan işçi sendikalarının önemlerini yitirdiklerini, dolayısıyla partinin bir geleceği olabilmesi için toplum içindeki yeni güçleri mobilize edebilmesi gerektiğini belirtmekte. Raymond Williams da feminist akımlar, ekoloji hareketi gibi toplumun dinamik kesimlerinin bir siyasi platformda bir araya getirilmemesi durumunda solun geleceğinin olmadığını söylemekte. Siz bu yoruma katılıyor musunuz?

— Buna kesinlikle katılıyorum ve destekliyorum. Ancak bizim İngiltere'de yaşadığımız tatsız bir olay var biliyorsunuz. Yeni siyasi akımlara sahip çıkma iddiasında olan Troçkist "Militant Tendency" grubu, onları İşçi Partisi'ne sızma politikası doğrultusunda kullanmıştır. Bunun olmaması şartıyla yeni düşüncelerin parti içinde temsil edilmesini yürekten destekliyorum. Herhangi bir grup parti içine dahil olduğu zaman, partinin siyasi platformunun ana çerçevesini kabul etmiş demektir, amaçların gizlenip partinin içinden değiştirilmesi olayı kabul edilemez.

— İşçi Partisi üst yönetimince aşırı olarak görülen bazı grupların, yerel yönetimler düzeyinde oldukça önemli işler başardıklarını kabul etmez misiniz? Önümüzde Londra örneği var. Belediye Başkanı Ken Livingston, ki sağ gazeteler ona Kızıl Ken adını takmışlardı, oldukça radikal politikalar izlemesine rağmen, bankerler, iş çevreleri ve birtakım Lordlardan bile destek almış durumda. Hobsbawm ve Williams'ın önerileri kabul edildiği takdirde Ken Livingston'un izlediği strateji ileriye yönelik bir yol gösterici olabilir mi?

— Ken Livingston radikal politikalar izlemektedir, ama aşırı görüşlü değildir. Şüphesiz bazı konularda örneğin Ortadoğu sorununa yaklaşımında oldukça keskin görüşler ileri sürmektedir. Ancak büyük bir açıklıkla öne sürdüğü ve uyguladığı görüşlerin büyük çoğunluğu İngiliz halkından destek görmektedir. Şahsen ben Livingston'un gelecekte İşçi Partisi içinde çok önemli bir rol oynayacağını düşünmekteyim.□

Arkadaşımız Serdar Turgut Gwyn Morgan'la

* AET Ankara Enformasyon Bürosu Temsilcisi, İngiliz İşçi Partisi Üyesi, Sosyalist Enternasyonal Finans Komitesi Eski Başkanı. Bu görüşmede ileri sürülen fikirler, başkanı olduğu AET Enformasyon Bürosu'nun değil, Gwyn Morgan'ın kişisel görüşleridir.

SERDAR TURGUT

İKP'nin çıkmazı

SEYFETTİN GÜRSEL

Üç büyük Avrupa ülkesinde Mayıs ayında yapılan kısmi seçimlerin sonuçları Avrupa'da siyasal manzaranın 2-3 yıl içinde değişme olasılığının çok yüksek olduğunu gösterdi. Almanya Kuzey-Vestfalya eyalet seçimlerinin değerlendirilmesi ayrı bir yazıda yapıldığından, bu yazıda daha çok İtalya belediye seçimleri ile İngiltere Galler bölgesi belediye seçimleri üzerinde durmak istiyorum.

İtalyan Komünist Partisi, tarihî ve karizmatik lideri Berlinguer'den yoksun olarak katıldığı bu seçimlerde yüzde 4 oranında oy kaybetti. Geçen yıl yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aldığı yüzde 34'lük oy oranıyla tarihî zirvesine ulaşan Komünist Partisi, bu seçimlerde aldığı sonuçla 1970'lerdeki oy düzeyine indi. Böylece en büyük parti ünvanını da Hıristiyan Demokrat Parti'ye kaptırmış oldu.

Bu oy kaybının temel nedeni komünistlerin içinde bulundukları stratejik çıkmazda aranmalıdır. Parti uzun yıllar Gramsci'nin tezlerinden esinlenerek oluşturduğu "tarihî uzlaşma" stratejisini benimsemişti. Bu stratejinin iki öncülü vardı: Leninist devrim modelinden vazgeçmek ve sosyalist düzenin, her aşamada toplumun çoğunluğunun onayını sağlayarak uzun bir tarihî süreç sonucunda gerçekleşeceğini kabullenmek. Komünist Parti tek başına gerekli çoğunluk desteğine sahip olmadığından ve öngörülebilir bir gelecekte de sahip olamayacağından, Hıristiyan Demokrat Parti'yle temel konularda uzlaşmak zorunluluğu stratejinin politik

İKP Genel Sekreteri Alessandro Natto

ögesi durumundaydı. Doğal olarak "tarihî uzlaşma" stratejisinin politik gerçekleşebilirliği, Hıristiyan Demokratların da uzlaşmaya yanaşmalarına bağlıydı. Bu uzlaşmaya en yakın Hıristiyan Demokrat lider Aldo Moro'nun Kızıl Tugay örgütü tarafından öldürülmesi, geleceği zaten oldukça şüpheli bir stratejiyi noktaladı. 1980'de komünistler strateji değiştirerek "solun birliği"ni benimsediler. Bu değişiklikte Fransa'da sosyalistlerle komünistlerin bekâretinden henüz bir şey yitirmemiş olan işbirliğinin de etkisi oldu. Ama İtalya'da durum oldukça farklıydı: Güçlü bir komünist parti karşısında zayıf bir sosyalist parti. Bu eşitsizlik nedeniyle Sosyalist Parti'nin birliğe yanaşmayacağı belliydi. Nitekim, Betino Craxi Hıristiyan Demokratlar'la koalisyonu tercih etti. Üstelik başbakan oldu ve partisi yavaş, ama istikrarlı bir şekilde oylarını artırmayı sürdürüyor.

Beklendiği gibi seçim yenilgisi İKP'de strateji tartışmalarını yeniden gündeme getirdi. Berlinguer'in halefi Alessandro Natto seçimden sonra yaptığı açıklamada, "Yakın gelecekte demokratik alternatifin (İKP'nin jargonunda solun birliği stratejisinin özgün ismi) siyasal çözüm bakımından somut olanaklara ve içeriğe sahip olmadığı anlaşılıyor" derken, yeni strateji arayışlarını da başlatmış oluyordu. İKP'nin FKP gibi Sovyet çizgisine ve Ortodoksluğa geri dönüş yapması olanaksız olduğuna göre geriye ne kalıyor? Seçim propagandasında yapıldığı gibi feministler, çevreciler ve homoseksüeller gibi "aykırı" hareketlerin sloganlarına sahiplenmenin yapmacıklığı ve sonuçsuzluğu (oy bakımından) açıkça ortaya çıktıktan sonra, "tarihî uzlaşma" stratejisine geri dönüş tek alternatif olarak görülüyor. Partinin Berlinguerci kanadının görüşleri de bu yönde. Ama bu kez uzlaşma için gerekli partönerden yoksun kalmayı uzun bir süre göze almak şartıyla. Kısacası, istemediği halde yalnız kalmaya mahkûm bir parti olarak.

Böyle bir geriye dönüş çözümden çok çaresizliğin ifadesi olacaktır. Yazının başında stratejik çıkmazdan söz ederken bu durumu kastediyordum. Bu çıkmaz İKP'ye oy kaybettirmeye devam edecek mi? Bir başka deyişle İKP'nin de, İspanyol ve Fransız Komünist Partileri gibi tarihî gerileme sürecine girmiş olduğu düşünülebilir mi? Bu soruların cevabını alabilmek için en azından genel seçimleri beklemek gerekiyor. Bununla birlikte, Avrupa solunda komünist gerilemenin bıraktığı boşluğun önemli bir kısmını yeniden canlanma belirtileri gösteren sosyal demokrasinin dolduracağı tahmin edilebilir. Kanımca Galler belediye seçimleri de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Toplam 45 belediye meclisi için yapılan seçimlerde İşçi partisi'nden ayrılanların kurmuş olduğu Sosyal Demokrat Parti ile Liberal Parti ittifakı geçen yıl yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerine oranla oylarını hissedilir ölçüde artırdılar. Bu artış hem Muhafazakâr, hem de İşçi Parti'li seçmenlerin bir kısmının yön değiştirmesi sayesinde gerçekleşti. Sonuçta Muhafazakâr Parti 9 mecliste, İşçi Partisi de 5 mecliste çoğunluklarını yitirdiler. Bu sonuç iki bakımdan önemli: Birincisi, Büyük Britanya'nın tek dereceli çoğunluk sisteminin iki partili bir rejimi kaçınılmaz kıldığı tezini çürütmesi bakımından. İkincisi ise, solun geleneksel diyebileceğimiz ideolojisini ve politikalarını benimseyen İşçi Partisi'nin Sosyal Demokratlar'a mevki kaptırması bakımından.

Bu seçimlerde ortaya çıkan eğilimler 2-3 yıl içinde pekişirse, Thatcher'sız ve Khol'suz, muhafazakâr politikalardan arınmış, sosyal demokrat iktidarların egemen olduğu bir Avrupa'nın 1988'de gerçekleşmesi yüksek bir olasılıktır. □

SPD: Muhafazakârların başarısı

TANIL BORA

Federal Almanya'da 12 Mayıs'ta yapılan Kuzey Ren-Vestfalya eyalet seçimleri bir minyatür genel seçim havasında geçti. Seçim kampanyasında, Almanya'da alışılagelenin aksine, eyalete özgü sorunlar ikinci planda kaldı; Reagan'ın Nazi mezarlarını ziyaretine varıncaya kadar, ülkenin genel gündemi ne ise eyalet seçiminin de gündemi oydu. Ülke genelinde iktidarı elinde bulunduran muhafazakâr koalisyonun ana partisi CDU'nun (Hıristiyan Demokrat Birlik) 1980'den beri bu eyalette muhalefette olması ve eyalet başbakanlığı için aday gösterdikleri Worms'un şansının baştan itibaren düşük görünmesi, bu atmosferi bozmadı. Seçimi SPD % 52.3 gibi eyalet tarihinde görülmemiş bir çoğunlukla kazandı. CDU, % 36.1 ile eyalet tarihindeki en düşük oyunu aldı.

Şimdi, Hıristiyan Sosyal Birlik (CSU) için Bavyera neyse, SPD için de Kuzey Ren-Vestfalya o. Faşizan eğilimleriyle tanınan Strauss'un partisi yalnızca Bavyera'da seçimlere giriyor ve "kalesinden" aldığı oylar ve bu eyaletteki uygulamalarıyla ülke politikasında söz sahibi oluyor. İşte, SPD'nin Kuzey Ren-Vestfalya örgütü ve eyalet başbakanı Rau da SPD'nin rotasının çizilmesinde o kadar etkili olacak. Bunu Hıristiyan Demokratlar da farkediyor ve Kuzey Ren-Vestfalya'yı "Sosyal Demokrasinin iktidar deneyi" olarak görüyorlar. Hattâ bazı muhafazakâr politikacılar, SPD'nin yıpranarak ülke genelinde iktidar alternatifi olmaktan çıkması bakımından, bu eyalette Sosyal Demokrat iktidarın kemikleşmesini hoşnutlukla karşılıyorlar! Johannes Rau ise, "eyaletini" Kohl'un ekonomik politikasının zararlarından esirgemekte oldukça iddialı. Almanya'nın en endüstri yoğun bölgesi olan Ruhr havzasının yer aldığı bu eyaletin ekonomisi, yüzyılı aşkın süredir iki ürüne bağımlı bir yapıya sahip: kömür ve çelik. Bu iki ürünün "gelenekselleşerek", dünya ekonomisindeki krizden ve yeni teknolojilerin hâkim hale gelmesinden fazlasıyla etkilendiği biliniyor. Rau, geçen yıl eyalet bütçesinden 1 milyar DM sübvansiyon aktararak, bu krizin İngiltere'deki gibi maden ocaklarının kapanmasına yol açmasını önlemeyi başardı. Bu, hiç kuşkusuz Kohl'un sosyal harcamaları ve üretimi artırıcı desteklemeleri ikinci plana iten monetarist ekonomi politikasına açık ve "somut" bir meydan okumaydı.

Rau, başarılı politikası ve güçlü kişiliğiyle, SPD'nin Münih'teki son kongresinde 1987 genel seçimleri için Federal şansölye adayı olarak "düşünülmeye" başlandı. Rau'nun tercih edilmesi, aynı zamanda Avrupa'nın en eski Sosyal Demokrat Partisi için ciddi bir teorik-siyasal tercih anlamına gelecek. Partinin, ekonomik büyümenin sürekliliği üzerine bina edilmiş bulunan 1953 Godesberg Programı şimdilerde yeniden yazılıyor. Programın ekonomik bölümünün yazımı, iki kanadın çatışmasına vesile oluyor: Ekolojik Sosyalistler ile Teknokratik-Ekonomist kanat. Ekolojik Sosyalistler Yeşiller'de özgün siyasal ifadesini bulan yeni toplumsal muhalefet hareketlerinin (barış hareketi, feminist hareket, anti-nükleer ve çevreci hareket vs.) dikkate alınması ve büyümeye dayalı ekonomik politikaların terkedilmesi gerektiğini savunuyorlar. Rau'nun en hararetli temsilcisi olduğu Teknokratik-Ekonomist kanat ise yeni teknolojilere ağırlık vererek ve uluslararası rekabete dayanıklı olmaya özen göstererek, klasik bölüşümcü sosyal politikalara işlerlik kazandırmanın tek çözüm olduğunu düşünüyor. Dolayısıyla Rau, Yeşiller'le ne ülke genelinde, ne eyalet düzeyinde kesinlikle ittifak yapılmaması gerektiği kanısında; yeni toplumsal muhalefet hareketleri ona göre krizin doğurduğu geçici ve gerici bir nitelik taşıyorlar. Rau, "Rau'yu isteyen Rau'yu seçmek zorunda!" sloganıyla, Yeşiller'le ve diğer toplumsal muhalefet hareketleriyle ittifak arayışlarına kesinlikle iltifat etmediğini bir kez daha göstermiş oldu. Üstelik Yeşiller'in temsilci sokamadığı eyalet meclisinde tek başına iktidar olarak. Yeşiller'in ünlü isimlerinden Trampert "Rau'nun Sosyal Demokratların kendilerine güvenlerini geri getirdiğini" teslim ediyor. Rau, Sosyal Demokratların tek başına çoğunluk olmaya "oynayan" büyük kitle-partisi olması gerektiği kanısında; bunun tüm vecibelerini kararlılıkla yerine getiriyor. Buna son örnek, geçen seçimde Hıristiyan Demokratlar'ın elinde önemli bir karşı propaganda malzemesi olan "Alternatif Okullar" tartışmasını bitirmek için, bir gazeteye göre "Kohl'dan daha muhafazakâr olan" bir öğretmeni Eğitim Bakanlığı'na getirmesi. Rau, güçlü ve **devleti yöneten** Sosyal Demokrasi imajını canlandırmaya çalışırken Hoechst, Mannesmann, Krupp gibi endüstri devlerinin de güvenine sahip. Kuzey Ren-Vestfalya'daki sendikalar ise zaten Rau'yu kendilerine "başkan" biliyorlar...

Saarland eyaletinde iki ay önce yapılan seçimlerde, Yeşiller'in tezlerine önem veren Oskar Lafontaine, SPD'yi tarihinde ilk kez bu eyalette iktidara getirince Ekolojik Sosyalist kanat epey puan toplamıştı. Partinin tarihî başkanı Willy Brandt da, yeni toplumsal muhalefet hareketleriyle ve Yeşiller'le ittifak işini ciddi ciddi düşünmeye başlamıştı. Kuzey Ren-Vestfalya'da Rau ibreyi tersine döndürdü. SPD gücünü ülke çapında giderek daha fazla duyururken, Brandt da "Rau'nun şansölye olmak için bütün özelliklere sahip olduğunu" söylemeye başladı. □

Brandt'a göre Rau, şansölye olmak için bütün özelliklere sahip.

Paris Mektubu:

Gri önlüklü sosyalizm

AHMET İNSEL

Geçenlerde, Paris'te, ara sokaklardan birinde yürürken, az daha şaşkınlıktan dilimi yutacaktım. İleriden bandosu, mızıkası, omzunda tüfekleriyle, merasim düzeninde bir askeri birlik geliyordu. Bunca yıldır Paris'te, 14 Temmuz dışında, sokakta askerî birlik hiç görmemiştim. Yürüyüşü benim gibi şaşkınlıkla izleyen birkaç kişiye sorarak merakımı gidermeye çalıştımsa da, doyurucu bir bilgi edinemedim. Verilen cevaplar, benim gibi askerî merasim gelenek ve göreneklerinin bol olduğu bir ülkeden gelen birisi için tatmin edici değildi. Neyse, merasimin peşine takıldık ve biraz sonra mahallenin belediye binasının önüne vardık. Bir dizi emir ve onları izleyen mekanik hareketlerden sonra, albayın "merasimin anlam ve önemini" belirten konuşmasıyla merakımız giderildi.

Efendim, albay yeni erlerin yemin törenini, yıllardır yapıldığı gibi kışlanın içinde, birkaç dakikada, yasak savar gibi yapmak yerine, kışlanın dışında, halkın gözü önünde yapmak istemiş. Bunun için belediyeden ve emniyetten izin almış. Amaç, halkın ordu karşısındaki ilgisizliğini biraz olsun kırmak, yeni yetişen kuşakları askerlik kurumuna ısındırmakmış.

Sonradan öğrendik, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, bu tür törenler, hele Paris'te, sokakta yapılmazmış. Gerçekten de, özellikle Paris'te insan yıllar boyu sokakta subay elbisesi görmeden yaşayabilir. Televizyonda da asker üniformasını, savaş filmleri dışında görmek pek zordur. Oysa beş bine yakın subay, assubay görevli Paris'te. Üstelik, cuma akşamları on binlerce er evlerine dönüp, pazar akşamları da kışlalarına giderlerken Paris'te bir gardan öbürüne koşuştururlar. Hani trenlerde er elbisesini çıkarmamış tek tük askere rastlanır da, subaylar büroları, kışlaları dışında üniformayla hiç dolaşmazlar. Üniformalı Fransız subayını en iyi ihtimalle Millî Savunma Bakanlığı kaldırımında görebilirsiniz. Subaylar evlerine dönerlerken veya pazar gezmesine çıkarlarken muhakkak sivil elbiselerini giyerler. Nedenini sordum bilenlere. Toplu taşıma vasıtalarında tatsız laflar işitmek, üniformasında farkına varmadan küçük sürprizlerle karşılaşmak, bunun hiçbiri olmasa, etrafın mesafeli bakışlarından rahatsız olmamak için subaylar iş zamanları dışında üniformayla dolaşmazlarmış. Zamanında birkaç olay olmuş. Örneğin metroda, subay farkına varmadan, üniformasının sırtını jiletle ince ince doğrayıvermişler.

Üniformaya, rap-rap ve tam-tama bu kadar alerjik bir çevrede, bir anda sokakta, bayram değil seyran değilken, bir askerî birlik gören Paris halkının tepki göstermesi beklenir, değil mi? Çevrede birkaç kişinin omuz silkip, dudak bükmesinden, bir de bir haneberduş sarhoşun el ve koluyla malûm işaretleri yapması dışında tepki görmedim. Hani izleyicilerin gözleri kıvançla parlıyordu desem, yalan olur. Ama, "bu da olur, n'olucak" der gibi bir halleri vardı.

* * *

Bizim çocuklar Paris'te ilkokula gidiyorlar. Yazın Türkiye'ye gide gele, televizyon sayesinde millî marşımızı öğrenmişler, olmadık yerde birkaç mısra söyleyiverirler. Ama Fransız milli marşını bilmezler. Onlar değil, ilkokula giden çocukların büyük çoğunluğu, sıkı milliyetçi bir öğretmen veya anne-babaya düşmemişlerse, milli marşı bilmezler. Galiba lisede öğreniyorlar. Okulda, bayrak çekip, milli marşın söylendiği vaki değildir. En azından ben bu kadar yıldır hiç şahit olmadım.

Yeni milli eğitim bakanı, sosyalist partinin sol kanadının lideri Chevenement, birkaç gün önce bu eksiğimizi giderecek bir karar aldı. Gelecek yıldan itibaren ilkokul programlarına Fransız millî marşının öğretilmesi de konulacakmış.

İş bununla da bitmiyor. On beş yıllık bir aradan sonra, ilkokullarda yeniden yurttaşlık bilgisi de okutturulacak gelecek yıldan itibaren. Belli başlı tarihler de ezberlettirilecekmiş. Belli konulardan hareketle tarih bilgisi oluşması yerine, kronolojik tarih bilgisi daha önemli ve acilmiş. Öneriler bununla bitmiyor elbette. Coğrafya, matematik vb... programların hepsi aynı tarzda bir değişime uğrayacaklar.

Bu işten zararlı çıkanlar, tahmin edilebileceği gibi güzel sanatlar, müzik, beden eğitimi ve daha genel olarak, şahsiyetli, oturmuş bir bilgi oluşumunu hazırlayabilecek, yönetici ve otoriter olmayan pedagoji metodları.

Fransa'da III. Cumhuriyet (1875-1939) için **ilkokul öğretmenleri cumhuriyeti** veya **gri önlüklüler cumhuriyeti** derler. 1968'den sonra, bu gri önlüklü, jakobencumhuriyetçi, laik-din düşmanı, radikal-sosyalist, aşırı merkeziyetçi ve korporatist öğretmenlerin ilkokulu epey değişikliğe uğramıştı. Anlaşılan, böyle gri önlüklü bir üçüncü cumhuriyet öğretmeninin oğlu olan Chevenement'ın eski günlere, mutlu "otoriter-paternalist" yöntemlere dönmeye kararlı olduğu.

Ama asıl önemli olan, Mayıs '68 sonrası Fransası'nın bu nostaljiye pek tepki göstermemesi. Sağ muhalefet bu konuda zaten Chevenement'dan daha fazla "Chevenement'cı". Sosyalist ağırlıklı, güçlü ilkokul öğretmenleri sendikasının ezici çoğunluğu da bakanını alkışlıyor. Aileler derseniz, onlar da galiba, yaşadıkları çocukluğun çocukları tarafından yaşanmasından huzur duyuyor gibiler. Mayıs '68'i yapanların çocukları şimdi ilkokula gidiyor!

Merakla bekliyorum. Önümüzdeki günlerde yeni bir kararnameyle öğretmen sınıfa girince çocukların ayağa kalkması kuralı da yeniden getirilecek mi diye. Kesin olan bir şey varsa, o da gelecek yıldan itibaren ilkokullarda ev ödevinin yeniden başlatılacağı. Böylece çocukların yeterince "çalışmamasından" şikâyet eden veliler huzura kavuşacaklar. Gerçekten de, on, on bir yaşına kadar çocukların haftada sadece yirmi yedi saat okulda "çalışmaları" kabul edilebilecek bir hafiflik değildi!

Neyse ki Japonya hayranı sosyalist bakan iş disiplinini ilkokullarda yeniden restore edecek. Fransa'da çarşamba günü okullar tatildir. Cumartesi ise okula yarım gün gidilir. Chevenement'ın gelecek yıl için projelerinden biri de, cumartesiyi tatil yapıp, çarşamba günü okulları açmak. Böylece eğitim sistemi bütünüyle üretim sistemiyle bütünleşecek. Yurttaşlar altı yaşından itibaren haftada beş gün, 30-40 saat çalışmaya alışacaklar. Kaşarlanmış bir Mayıs '68 artığı olan komşum, bari okulların girişine bir "pointeuse" (kontrolör) koysunlar dedi. Zor ağzını kapattım. Duyan falan olur da, gider fikir verir diye.

Ama Fransa ile buzların çözüldüğü şu günlerde, bizim Milli Eğitim Bakanlığı bir jest yapıp, Chevenement'a yardım edebilir. Örneğin milli birlik ve beraberliğin sağlanması, devletine sadık vatandaşların yetişmesi için, her sabah çocuklar öğretmen girince ayağa kalkıp, "Fransız'ım, doğruyum..." diye iman tazeleyemezler mi? Bu konuda Fransa bizden geri.

* * *

Galiba önceki gündü. Dört-beş yıl önce terkettiğim eski evimin önünden geçiyordum. Merak edip içeri gireyim, eski havayı teneffüs edeyim dedim. Ben otururken apartmanın kapısı gece-gündüz açık olur, isteyen girer çıkardı. Kapıya elimi attım, kapalı. Zil yerine kodlu bir anahtar koymuşlar. Artık apartmanın dış kapısı gece gündüz "yabancıya" kapanmış.

* * *

Fransa'ya ilk on üç yıl önce gelmiştim. Havaalanında polis, pasaportuma şöyle bir bakıp, geç demişti. Ne damga, ne kontrol. Elimde valizler çıkarken gümrük memurunu gözlerimle boşuna aramıştım. Şimdi uzun kuyruklar, çelik kapılar, sorgu, sual ve damgalardan sonra, el çantalarınız ve bavullarınız için ayrı ayrı gümrük denetiminden geçip giriyorsunuz Fransa'ya.

* * *

Jean Luc Godard'ın son filmi Meryem'in hayatı üzerine. Filmde Meryem çıplak gözüküyor birkaç kez. Bu sahneler yüzünden Katolik Kilisesi temsilcileri filmi yasaklatmak için her çareye başvurdular. Hatta Versailles şehri belediyesi, cabbar bir Katolik meclis üyesi sayesinde, filmi yasaklayıverdi. İçişleri Bakanlığı müdahale edip yasağı kaldırttı. Tutucu Katoliklerin bir kısmı bunun üzerine sinema basmaya kalktılar. Filmin Roma'da gösterilmesiyle, tarihte ilk kez bir papa da, vizyonda olan bir filme açık cephe alıp, protesto gösterilerini kutsamış.

Bundan on yıl önce, Paris arşöveğinin bir filmi yasaklatmak için talepte bulunması olacak şey değildi. Kıyamet kopardı. Hattâ böyle bir talepte bulunabileceği arşöveğin aklına gelir miydi, bilmiyorum. Olay üstelik tek değil. Bundan hemen sonra, başka bir filmin yapımına Kültür Bakanlığı'nın avans vermesini engellemek için Paris arşöveği resmen müracaatta bulundu. Kamuoyunun tepkisi ise yok denecek kadar azdı.

* * *

2000 yıllarında Fransa'nın geçen beş-on yılının tarihini yazanlar, sağla sol arasındaki iktidar çekişmesini anlatacaklar. İktisadi bunalımdan söz edecekler. Solun iktidar olmasından sonra ırkçı, aşırı sağın hızla güçlendiğini yazacaklar. Ve herhalde sağın güçlenmesini solun iktidar olmasına tepki olarak inceleyecekler. Halbuki muhafazakâr eğilimlerin bu gözle görünmez, küçücük adımlarla, gün be gün, günlük hayatın en ince ayrıntılarında ilerleyişini görmeden, anlamadan, sağın yeniden iktidar olmasını, aşırı sağın güçlenmesini anlamak mümkün olur mu? 1986'da muhtemel bir sağ koalisyonun milli eğitim bakanı, sosyalist Chevenement'ın yolunda devam etmekten başka ne yapabilir?

Fransa yıllardır Mayıs '68'i hazmetmekle meşguldü. Tarihin şu cilvesine bakın ki hazmın son aşamasını gerçekleştirmek sosyalistlere düştü. □

Jean-Pierre Chevènement

Yunanistan-ABD ilişkileri

Eski dostun yeni postu

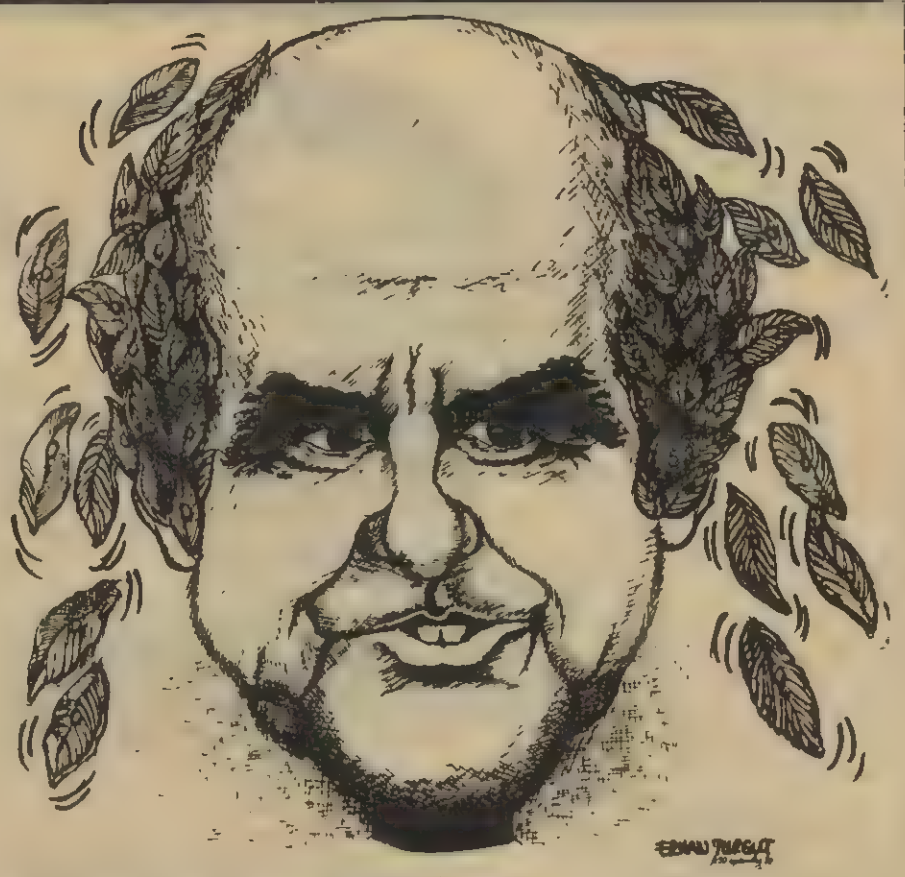

ŞEBNEM ATİYAS

"... Yunanistan'ın mevcut hükümetiyle ayrılıklarımız olduğunu görüyorum. Yunanistan hükümeti Amerikan üslerinin Aralık 1988'den sonra Yunanistan'da istenmediklerini tekrarlamakta ısrar ediyor. Bu sürekli tekrarlanan açıklamalar veri alındığında, beklenmedik bir ihtimal için hazırlıklı olmanın ihtiyatlılık olacağını düşündük. Eğer gerçekten Yunan hükümeti böyle birşey yaparsa ki, -umarım yapmaz- biz de fenersiz yakalanmayacağız. Kısacası, beklenmedik bir duruma hazırlık planlaması olarak bilinegelen çalışmalara başlıyoruz. Ve henüz ne seçeneklerimize, ne de Türkiye'yi ya da başka bir yeri ilgilendirip ilgilendirmeyeceklerine karar vermiş değiliz."

Başbakan Turgut Özal'ın Washington ziyareti öncesinde bir Amerikan hükümet yetkilisi gazetecilere üslerin Türkiye'ye taşınma ihtimaline ilişkin bu açıklamayı yapıyordu. Açıklama, Yunanistan'a belli bir tehdit mesajı niteliğinde görünse de son derece ihtiyatlı ve özenli bir açıklamaydı. Öte yandan son günlerde Yunanistan konusunda Amerika'da esmekte olan "eski dostun yeni postunu isteksiz kabullenme" havasını da sezdirmekteydi.

1981'de Papandreu hükümetinin kurulmasıyla birlikte Yunanistan dış politikasında ABD düşmanlığı ve Batı düşmanlığının resmî bir dil haline gelmesi hem ABD, hem de Batılı ülkeleri çok şaşırtmıştı. Özellikle eski cumhurbaşkanı Konstantin Karamanlis'in sık sık tekrarladığı "Yunanistan Batı'ya aittir" sözüne çok alışmış olan ABD için bu oldukça şaşırtıcı bir durumdu. Bu nedenle önce, komünizmle demokrasi mücadalesinde II. Dünya Savaşı'nda kaybettiğinden fazla insan kaybetmiş bu ülkenin, Sovyetler Birliği'ne kaymakta olduğunu söylemeye başladılar. Daha sonra bu değişikliğin sosyolojik kökenlerini açıklayan tartışmalar yapılmaya, makalaler yazılmaya başlandı.

Yunanistan'ın koskoca Batıcı ordusu sapasağlam dururken Sovyetler'e kaymasının pek kolay mümkün olmayacağı ABD'li stratejistlerce bilinen bir şey.

"Latin tacı mı Türk kavuğu mu?"

Yunanistan'ın koskoca Batıcı ordusu sapasağlam dururken Sovyetler'e kaymasının pek kolay mümkün olmayacağı ABD'li stratejistlerce bilinen bir şey. Buna rağmen Papandreu'nun halen güçlü olmasında başlıca nedenlerden birinin de Yunanistan'daki geleneksel Batı ve ABD düşmanlığını son derece iyi kullanabilmesinden kaynaklandığı düşünülüyor.

Atina'da EURODIM adlı anket şirketinin yöneticisi Panayote Dimitras Yunanistan'da mevcut olan Batı düşmanlığını Yunan Ortodoks kilisesinde resmî Batı düşmanı doktrinin oluştuğu 1054'te Hıristiyanlığı ayıran Doğu-Batı hizbine bağlıyor. Dimitras'a göre Yunan Ortodoks kilisesinde bir dogma olan Batı düşmanlığı 1204'te İstanbul'un Haçlılar'ca yağmalanmasında en yüksek noktasına erişmiş ve bu nefret Bizans Yunanlıları'na "Türk kavuğunu Latin tacına" tercih ettirmişti.

1982-84 arası yapılan anketlere cevap verenlerin üçte ikisi her iki süper güç konusunda olumsuz görüşe sahip; yarısından fazlası ikisini de sevmiyor. Buna karşılık, üçte biri Yunanistan'ın Avrupa ve ABD ile iyi ilişkiler içinde olmasından yana. Cevaplar böyle olmasına rağmen Amerikan hayranlığı, Avrupalı davranış biçimleri ve gelenekler, bluejean, televizyon "Dallas" ve "Dynasty" dizilerinin popülerliği gözle görülür derecede artıyor.

Yunanlılar genelde Papandreu'nun dış politikada Yunanistan'ın konumunu güçlendirdiğine inanıyorlar. Tüm cevap verenlerin yüzde doksanının üzerinde birleşebildikleri bir tek konu var, o da Türkiye'nin Yunanistan'ın güvenliğini tehdit etmekte olduğu.

Papandreu'nun kişisel seçimi: ABD

Geçtiğimiz hafta New York Times gazetesinin pazar ekinde Papandreu hakkında ABD'nin yarı resmî görüşü sayılabilecek uzun bir makale yayınlandı. Papandreu'nun yaşamına ve görüşlerine geniş yer verilen makalade yazar "eğer zorunlu olsaydınız iki süper güçten hangisini seçerdiniz" sorusuna Papandreu'nun cevabını şöyle aktarıyor: "Bir bilim adamı olarak (bu seçimi) yapabilirdim, bir insan olarak da, fakat Yunanistan'da bir politikacı olarak, bir başbakan olarak kendime iki süper gücün kendilerine özgü özelliklerini tartışma lüksünü tanımamalıyım".

"George" deyince başbakan anlaşılır

Papandreu ailesinde başbakanlık iki kuşaktır bir gelenek gibi sürüyor. Papandreu'nun babası George Papandreu 1944'te iç savaş patlak verdiği zaman başbakandı. 1963-65 arasında da başbakanlık yaptı. Amerika doğumlu oğlu George ise şu anda PASOK üyesi; 32 yaşında, Parlamento'daki koltuğuyla parlak gelecek vaadeden bir politikacı. Ailenin bu geleneği ve Amerika bağlantısı Yunanistan'da bir şaka haline gelmiş, Yunanlılar yakında başbakan kelimesi yerine "George"un geçeceğinden korktuklarını söylüyorlar.

Papandreu'nun ABD ile yakın ailevî bağları herkesin malumu. Dış politikadaki ABD'ye saldıran tutumu ise giderek daha az sayıda insanı şaşırtıyor. Bu konuda eski deneyimli bir büyükelçi şunları söylüyor: "Amerika'nın, birlikte geçmekte oldukları dar boğazda, eski dostuna yapacağı yardım kulaklarına değil, gözlerine inanmasıdır; ortada ne olup bittiğine bakması, gerçeklerden öte söylenmekte olanlara inanmamasıdır. Ve ayrıca, Amerika, Yunanistan'ın bağımsızlığını abartılı bir biçimde de olsa ilan eden bir hükümetin iş başına gelmesindeki sorumluluğunun farkına varmak zorundadır. Bir büyük güçle bir küçük güç arasında egemenlik veya köleliği önleyebilecek bir mesafenin yer almadığı ilişkinin maliyeti er veya geç ödenir. Amerika'nın liderliğini şimdiye değin sorgusuzca kabullenmiş Yunanistan için böyle bir kayış kaçınılmazdı. Ve böyle geniş olması da gerekliydi. Bazı açılardan tehlikeli. Ama gelmeliydi ve daha kötü de gelebilirdi." □

Adamantia Pollis:

Yunanistan tavır değiştirdi

Papandreu'nun iktidara gelişinden bu yana, Yunanistan'ın dış politikasında, eskiye kıyasla, farklı bir tutum gözlemlenıyor. ABD'nın "Yeni Yunanistan" imajı da giderek belirginleşiyor. Şu anda New School'da (New York City) Siyasal Bilimler Fakultesi'nde öğretim görevlısı olan Dr. Adamantia Pollis ile Yunanıstan'dakı bu tavır değişikliği uzerine kısa bir görüşme yaptık.

— ABD, Yunanistan'ın dış politikasındaki değişimin farkında... Ama, resmi beyanatların da aksettirdiği üzere, ABD bu soruna, Papandreu'nun saldırıları ölçüsünde sert yaklaşmıyor. Bunun sebebi ne olabilir?

— Sanırım şu anda ABD'de karışık bir duygu var. Yunanıstan, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana hep "iyi bir müşteri" idi. Yunanlı siyasetçiler, ABD'nin dediğinden dışarı çıkmadılar. Bu bağımlı tutum, özellikle cunta doneminde pek yoğundu. Halk sonunda bu tavrı farkettı, cunta ile birlikte ABD de halk gözunde buyuk olçude prestij kaybına uğradı. Üstelik, ABD'nin cuntaya sağladığı açık destek, Yunanlı siyasetçilerın de kendı kendilerını yonetme ozgurlukleri olmadığını farketmelerine ve giderek tedirgin olmalarına yol açtı. Papandreu'nun seçim öncesinde "Amerikan duşmanlığı" temasını işlemesi, bu nedenle, seçimi kazanmasında çok etkili oldu. Hal boyleyken, Papandreu soylediklerinin hıçbırını seçim ertesinde uygulamaya koymadı. Dış politikada hep ABD'den farklı tavırlar aldı, ama bu farklılığın ıkı ulke arasında ciddi bir çelişki yaratmamasına dikkat etti. İkincil önemde konuları seçti: Kore uçağının düşurulmesi olayında ABD'yi suçlaması, Kaddafi ile goruşmesi, Sovyetler Birliği'nı ziyareti, Polonya'da KOR'u desteklemesi gibi... Aslında ABD'nin Avrupalı muttefikleri de benzer şeyler yapıyorlar. Ancak, ABD açısından yeni ve beklenmedik olan, Yunanistan'ın da aynı şeyleri yapmaya başlaması

— ABD'de strateji sözkonusu olduğunda, basit bir sorunun cevabı birden önem kazanır. O da, Sovyetler ile bir savaş çıktığında, kimin ABD'nin yanında yer alacagıdır. Bu "Yeni Yunanistan" imajı, bu soruya ABD için doyurucu bir cevap vaadediyor mu?

— Yunanistan'da da bu mesele tartışılıyor. Ama şu anda, Türkiye'ye karşı besledikleri korku her şeyin uzerinde. ABD'de bu noktada, "Türkiye ile yaşadığı çelişkinin ne yonde gelişeceğini bilemeyeceğimiz için, Yunanıstan'a guvenemeyiz." şeklinde meşru bir kaygı mevcut. Ve sanırım bu kaygı oldukça yeni. Bunu söyleme nedenim şu: Cunta donemindeki resmî Amerikan belgelerine baktığımızda, "Yunanistan'a itimat edebiliriz, ama ulkedeki istikrarsızlık ve mevcut huzursuzluklardan oturu Türkiye'ye aynı derecede guvenilemez." ibaresine sık sık rastlamak mumkun. Sozun kısası, ABD bu hesapta istikrara ve sozunu geçirebildiği liderliklere oncelik tanıyor. Fakat, değişkenlik goze alınırsa, bunun donemsel yaklaşımlar olduğu ortaya çıkar. Gelecek yıllarda bu iki ulkede meydana gelecek gelişmeler bu yaklaşımı yine değiştirebilir. Öte yandan, Yunanistan ordusu ne kadar değişirse değişsin Sovyetler Birliği'nin yanında kesinlikle yer almaz. ABD de bunu biliyor zaten. □

Nikaragua Devlet Başkanı, Gorbaçov ile elele: Eski dostu ziyaret

Ortega: "Reagan faşizmi teşvik ediyor. (...) Amerika'nın tehditlerine karşı tedbir almak zorundayız."

NİKARAGUA

Reagan'ın yeni toplama kampı

"Reagan Avrupa'da, Almanya'da ve dünyada Faşizm'i teşvik ediyor. Faşizm demokrasi ile bağdaşmaz. Reagan Latin Amerika'da askerî rejimleri teşvik ediyor ve demokratik görüşleri tehdit ediyor. Reagan Nikaragua halkını açlığa mahkûm ederek ve katlederek, ülkemizi bir toplama kampına dönüştürmeye çabalıyor."

Nikaragua Devlet Başkanı Daniel Ortega, büyük tartışmalara yol açan Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı ziyaretlerden sonra geldiği Madrit'te kendisiyle görüşen **Newsweek**(27 mayıs 1985) muhabirine bunları söylüyordu. Reagan'ın **fırtınalı** Bitburg askerî mezarlığını ziyaretine nazire olarak kullandığı "Nikaragua'nın bir toplama kampına dönüşme" tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğu şeklindeki ifade, aslında, biraz mübalağalı görünüyor. Tıpkı, Reagan'ın **contra**'lara "insanî yardım" etiketi altında silah ve para desteği sağlanmasına muhalefet eden ve başkanı beklemediği bir mağlubiyete uğratan Kongre üyelerinin, Ortega Moskova'ya gidince, "Biz adama yardım etmeye çalışıyoruz, o kalkıp komünistlerin kapısına gidiyor." şeklinde konuşmaya başlamaları gibi...

Ortega'nın Moskova ziyareti, neticede, Reagan'ın Nikaragua'ya karşı uygulamaya koyduğu ticaret ambargosuna bahanesi oldu. Ortega ise "acil durum"dan dem vuruyor. Ve, ülkesi saldırı ve açlık tehdidi altında iken, Amerikalı Kongre üyelerinin düşüncelerini dikkate alamayacaklarını öne sürüyor. Dahası, Moskova'ya gitmek mecburiyetinde kalmasının sorumluluğunun büyük ölçüde, Nikaragua'da barışçı bir çözüm istemeyen Amerikalılar'a ait olduğunu vurguluyor.

"Peki, Sovyetler'den ne alabildiniz?" sorusuna Ortega'nın verdiği cevap şöyle:

"ABD'nin iktisadî ablukası ile saldırgan emellerinin üstesinden gelmemize yardımcı olacak destek bulduk. Sovyetler gıda maddeleri, çeşitli gübreler, yedek parçalar ve hammaddeler konusunda işbirliği teklif ettiler. Moskova'ya siyasî ve iktisadî programımızı izah etmek gayesiyle gittik ve olumlu bir tavırla karşılaştık. (...) Amerikan ambargosu açıklandığında ben henüz Belgrad'da idim. İktisadî müeyyidelerin menfi etkisini en aza indirebilmek için neler yapabileceğimizi hemen tartışmaya başladık. Nikaragua halkına yanlış bir fikir vermek istemiyoruz. Sovyetler ile işbirliğinin tüm meselelerimizi halledeceğini söylemeyeceğiz. Bunalım büyük çapta ve uzun süreli olacak. En fazla da tarım sektörü zarar görecek. Çünkü, gübrelerin çoğunu ABD'den ithal ediyorduk. Burada akıldan çıkarılmaması gereken husus, tarım sektöründe özel işletmelerin çoğunlukta bulunduğu ve bu insanların devrimi tasvip etmediğidir. En büyük hasar burada olacak; çiftçiler iktisadî yaptırımlara büyük tepki gösterecek... Ama yine de, silah alımları konusundaki moratoryumdan vazgeçemeyeceğiz. Yani, karadan havaya füze sistemleri, uçaksavarlar almayacağız. Bize Mirage savaş uçağı bile teklif edilse, reddedeceğiz." □

Britanya Komünist Partisi'nde Sovyet yanlıları kaybetti

Britanya Komünist Partisi 1956 Macaristan olaylarının ardından meydana gelen bölünmelerden sonra en çalkantılı günlerini yaşıyor.

Geçtiğimiz ay Hammersmith'de yapılan partinin özel kongresinden sonra tasfiyeler gerçekleşmeye başladı.

Parti Genel Sekreteri Gordon McClennan ve partinin gayri resmî yayın organı **Morning Star**'ın editörü Tony Chater partideki iki farklı görüşü temsil ediyorlar. Partide daha esnek bir çizgiyi savunan McClennan ve yönetimde bulunan yandaşları Avrupa komünizmi eğilimli. "Gerçeklerin göz önüne alınması gerektiğini" savunan McClennan bir işçi hükümetinin gerçekleşmesi için geleneksel destekçilerin yanı sıra barış hareketi, feministler ve çevreciler gibi yeni gruplar içinde de ittifaklar aranması gerektiğini söylüyor. McClennan, Thatcherizmi "klasik muhafazakâr hükümetler geleneğinden bir kopuş" olarak nitelendiriyor. Dolayısıyla anti-Thatcherist güçler arasında yakın işbirliği gibi farklı stratejiler uygulanmasını savunuyor. McClennan ve yandaşları ayrıca SSCB ve Doğu Avrupa'daki müttefiklerini hayli eleştirel bir bakışla değerlendiriyorlar, Polonya'daki sıkıyönetimi ve Afganistan'ın işgalini sert bir biçimde eleştiriyorlar.

Buna karşılık Chater öncülüğündeki **Morning Star** hizbi, partinin aylık resmî yayın organı **Marxism Today**'i (ve dolayısıyla McClennan ve dergi editörü Martin Jacques gibi yandaşlarını) revizyonizmle, işçi sınıfının tekelci kapitalizme karşı mücadelesini önemsememekle ve SSCB'ye karşı hasmane bir tavır almakla suçluyor.

Yaklaşık on sekiz aydır partide yaşanmakta olan bu bölünme karşısında Avrupa komünizmi eğilimli McClennan grubu doğrudan kontrol etme imkânına sahip olmadığı **Morning Star**'ı etkisiz kılmakta aciz kalıyor. Ortaklarının çoğunu komünist olmayan kişilerin oluşturduğu People's Press Printing Society adlı bir kurumun denetiminde olan **Morning Star**, SSCB tarafından da destekleniyor. Önümüzdeki haftalarda tabloid boyutta yayınlanmaya başlayacak olan **Morning Star**'ın bu değişiklik için ihtiyaç duyacağı finansman, gazetenin önemli bir miktarının her gün SSCB tarafından toptan satın alınmasıyla karşılanacak. **Morning Star**'ın yeni Moskova muhabirine SSCB tarafından parti yönetimine danışılmadan itimatname verilmesi de parti yönetimini şaşırttı.

Anti-parti ögeleri şiddetle eleştirerek, "partiyi birleştirelim" sloganıyla kongreye giren McClennan grubu kongre öncesinde aylıkçı eylemlerde bulunmakla suçlanan kırk üyeyi partiden ihraç etti. 18 Mayıs'ta başlayan kongrenin ilk oturumunda yapılan oylama sonucu **Morning Star** hizbinin görüşlerini mahkûm eden bir kararın 73'e karşı 158 oyla kabul edilmesinin ardından partide tasviyeler başladı. Ertesi gün yapılan gizli oturumda ise kırk iki "ayrılıkçı" üye partiden çıkarıldı. □

ABD Levrek yasağı

New York eyaletinin başkenti Albany'de yapılan bir açıklamada, ticarî amaçlı levrek avının yasaklandığı bildirildi. Yasaklamanın geçerli olduğu bölge, başta New York City limanı olmak üzere, Batı Long Island'ın iki sahilini kapsıyor. Levrek avının yasaklanmasına, balıklarda hayatî tehlike yaratacak ölçüde aşırı dozda kimyevî madde tespit edilmesinin yol açtığı belirtildi. □

Rajiv Moskova'da: Eski dostu ziyaret.

HİNDİSTAN

Rajiv'in Moskova seferi

Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi 21 Mayıs'ta başladığı Moskova ziyaretini sürdürüyor. Annesinin trajik ölümünden sonra, ciddî meselerle yüzyüze bulunan, ülkesinin idaresini tümüyle eline almak zorunda kalan Gandhi'nin, bu, ilk resmî dış gezisi.. Pencap olayları, Bhopal faciası, mahalli seçimler ve Sikh terörü gibi badirelerden sonra, sıra, dış temaslara gelmişti çoktan. Moskova ziyaretini, Kahire, Paris, Cezayir ve Washington gezileri izleyecek.

Bu ziyaret programı dahi, Rajiv'in annesinden devraldığı dengeleri gözeten dış siyasetinin ana hatlarını aksettiriyor. Rajiv geniş yelpazeli bir dış gezi programlarken, Bandung Konferansı'nın 30. yıldönümünde ülkesinin Bağlantısızlar Hareketine bağlılığını vurguladı. Beri yandan da, ülkesinin modernizasyonu için Batı ve Japon teknolojisine yöneleceklerini de açıkça ifade etmekten çekinmedi. Amerikan yönetiminin İndira Gandhi'nin ölümünden hemen ertesinde, Hindistan ile arasındaki mesafeli ilişkiyi yakınlaştırma gayreti içine girdiği bir dönemde, Moskova'nın Rajiv Gandhi'nin eyalet seçimlerinde kazandığı zaferi "fevkalade önemli" bulduğunu açıklaması anlamlıydı. Sikhler'in son terör olaylarını, "emperyalist güçlerin bir oyunu", "Hindistan içinde ve dışında ülkenin parçalanmasını bekleyenlerin tepkisi" olarak yorumlaması daha da anlamlıydı. Nitekim, Yeni Delhi'de görevli Sovyet diplomatlarından birinin Batıya iltica etmesi ve sanayi casusluğu ile ilgili bir başkasının da sınır dışı edilmesi gibi birkaç tatsız olaya rağmen, Sovyet lideri Gorbaçev Rajiv'in Moskova zaferini "çok büyük bir hadise" olarak tanımladı.

Amerikan yönetimi ise, Hindistan ile aradaki mesafeyi aşma çabasını, ülkenin yeni yöneticilerinin Sovyetler'e aşırı yakınlıktan biraz tedirgin oldukları varsayımına dayandırıyor. ABD Savunma Bakan yardımcısı Ickle, Hint ordusunun modernizasyonu için gerekli ileri teknolojinin sağlanması konusunun bu noktada hayli yardımcı olabileceğini düşünüyor. Ancak Amerika'yı Hindistan karşısında en çok zor duruma düşüren unsur, kuruluşundan bu yana Pakistan'ın Hindistan için arzettiği tehlike ve ABD'nin de Pakistan'ın askerî gücünün artışında hatırı sayılır ölçüdeki katkısı.

Sovyetler Birliği ise, İndira Gandhi'nin defaatle belirttiği Rajiv Gandhi'nin de sık sık tekrarladığı üzere, Hindistan'ın en müşkül anlarında -Çin ve Pakistan ile savaş gibi- yanıbaşında oldu. Ve, uzun yıllardır Sovyet yardımı Hindistan için "vazgeçilmez" olageldi. Hindistan'ın Bağlantısızlar Hareketi nezdindeki itibarına -Rajiv Gandhi 1986'ya kadar dönem başkanlığını sürdürecek- rağmen, Sovyetler'in Afganistan'ı işgali (ki bu işgal ABD tarafından Pakistan'daki yoğun askerî yığınağın bahanesi olarak kullanılıyor) konusunda eylemsiz kalışı da bu güçlü bağdan kaynaklanıyor. Yine de, söz konusu bağın Hindistan için tek seçenek olduğunu öne sürmek yanlış olur. Sovyetler'in temin ettiği askerî teçhizat kimi durumlarda Hint ordusunun ihtiyaçlarına cevap veremediğinden, İndira Gandhi döneminden itibaren Batı teknolojisine yöneliş başlamıştı.

Rajiv Gandhi'nin Moskova'da çok önemli iktisadî anlaşmalar imzalaması bekleniyor. Hindistan'ın kömür, petrol ve elektrik üretimini geliştirebilmesi için gerekli Sovyet teknik yardımını öngörüyor. Bu antlaşmalar, ayrıca Sovyetler, Hindistan'ın tekstil ve buğday gibi ürünleri için geniş pazar imkânları sunuyorlar. Sovyetler bu sene Hint tekstil ürünlerinin yaklaşık üçte birini ve beşyüz bin ton Hint buğdayı satın aldılar. Hindistan'ın Sovyetler ile toplam ticaret değeri, geçen sene 4.12 milyar dolara yükselerek ABD'yi geride bıraktı bile. Ama bu meblağ bile, Hindistan'ın Sovyet silâhları ile 1985 için öngörülen beşbuçuk milyon tonluk petrol alımını karşılayamıyor. Sovyet hava ordusunun kumandanı ve savunma bakan yardımcısı Mareşal Alexandre Yefimov'un geçenlerde tamamlanan Yeni Delhi ziyareti esnasında da, Hindistan'ın hava savunma donanımı, karadan havaya gönderilen füzeler, nükleer denizaltılar ve tanklar için gerekli teçhizat gibi açıklarının giderilmesi ve ayrıca, Hint haberleşme uydularının uzaya gönderilmesi amacıyla uzay işbirliği yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştı. □

POLONYA

Polis şefi Milewski'ye işten el çektirildi

Polonya Komünist Partisi'nin siyasî bürosu tarafından 14 Mayıs'ta yayınlanan kısa bir bildiride, Polis Şefi General Miroslaw'ın siyasî bürodan ve tüm görevlerinden istifasının kabul edildiği açıklandı. Komünist Parti merkez komitesinin basın sorumlusu M. Jerzy Majka, Milewski'nin "istifası"nın tamamen kişisel nedenlere dayandığını öne sürdü. Siyasî gözlemciler, Majka'nın, müstafi generalin "kişisel nedenleri"nin ne olduğunu açıklamaktan kaçınmasının, Peder Popieluszko'nun öldürülmesi ile Milewski'nin istifasının doğrudan ilişkisini doğrular nitelikte olduğunu belirtiyorlar.

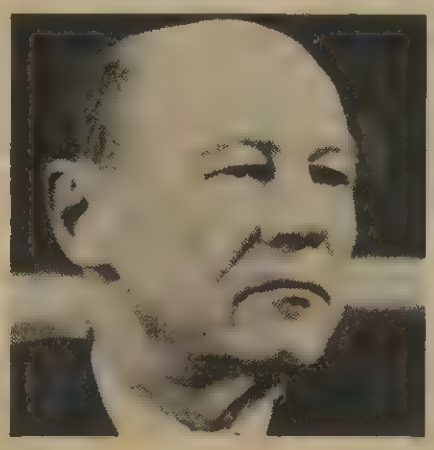

Dayanışma yanlısı Popieluszko'nun İçişleri Bakanlığı'na mensup görevliler tarafından, geçen ekim ayında, kaçırılıp öldürülmesi, bilindiği gibi Batı basınında ve Polonya'da büyük tepki yaratmıştı. Peder Popieluszko'yu kaçırmak ve öldürmek suçlarından yargılanan bakanlık görevlileri ise, mahkeme esnasında, beklenenin aksine, tüm olayı kendi başlarına tasarlamışlar izlenimini yaratacak yönde ifadeler vermişlerdi. Böylece General Jaruzelski'nin "adaletin yerini bulması için elinden geleni yapacağı" vaadine rağmen, cinayeti planlayan albayın idamdan kurtulması sağlandı; ve en önemlisi, sanık albayın bakanlığın yüksek kademelerindeki görevlilerden hiçbirinin ismini vermeyişi, tüm askerî yönetime rahat bir nefes aldırdı. Mahkemenin askerî rejim açısından kazasız belasız sona ermesi siyasî skandalın boyutlarını küçültmediği gibi, Peder Popieluszko'nun şehit olmasının Polonya halkının vicdanında açtığı yarayı da işileştirmedi. Bilakis, Polonya halkı kendisini rencide edilmiş hissediyor.

General Milewski'nin görevden uzaklaştırılması, Popieluszko davasının askerî rejimde yarattığı rahatsızlığa ve muhtemel bir tasfiye zincirinin başlangıcına işaret ediyor. Yönetimin, General Milewski'nin Popieluszko'nun öldürülmesinde en ufak bir **dahli** olduğuna ilişkin her türlü imayı reddetmesi durumu değiştirmiyor. Çünkü, Polonya halkı, mahkemede adı ifşa edilmediği halde, Peder Popieluszko'nun öldürülmesinden birinci derecede General Milewski'nin sorumlu olduğuna inanıyor. Bu arada, Bytom çelik fabrikalarında çalışan merkez komitesi üyesi M. Zimnicki'nin, Komünist Parti'nin (**POUP**) yönetim ilkelerine karşı geldiği için, partiden ihraç edildiği, resmî haber ajansı PAP tarafından açıklandı. Bakalım, sırada daha kimler var? □

Politbüro'da yenilik

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin (MK) geçtiğimiz ay Gorbaçov başkanlığındaki ilk toplantısında partinin üst kademelerinde değişiklikler yapıldı. Çernenko'nun ölümünden sonra 10 kişi kalan Politbüro'ya Gorbaçov'a yakınlığı ile bilinen üç üye daha katıldı.

Politbüro'nun üç yeni asil üyesinden biri Andropov'dan sonra KGB'nin başına gelen Politbüro'nun yedek üyesi Çebrikov. 1968 yılında Andropov tarafından KGB Başkan Yardımcılığı'na getirilmiş olan Çebrikov "Sovyet gençliğinin Batı kökenli düşüncelerle kirletilmesine" karşı çıkmakla, "gerici teolojik kavramlara (din)" ve siyonizme karşı yürüttüğü kampanyalarla tanınıyor. 62 yaşında olan Çebrikov 1983'te Politbüro yedek üyeliğine seçilmişti.

Politbüro'nun diğer iki yeni üyesi Ligaçev ve Rizkov ise yedek üyelik prosedüründen geçmeden doğrudan bu göreve geldiler. Oy verme hakkı olmayan yedek üyelik aşamasından geçmeden, Politbüro'nun beş yedek üyesini "atlayarak" asil üye olan Ligaçev ve Rizkov'un durumları "ilk" olmamakla birlikte istisnai bir özellik taşıyor. 1973 yılında Gromiko ve daha önceki Savunma Bakanı Greçenko da aynı şekilde Politbüro'ya katılmışlardı.

Mühendis olan Ligaçev askerî sanayi kuruluşlarında görev yaptıktan sonra, 1983 yılında Andropov tarafından Moskova'ya getirilmişti. Ligaçev, Gorbaçov döneminde daha önce üst düzey parti personelinin atanmasından sorumlu olarak MK Sekreteryası'nda görev yapıyordu. Rizkov ise Urallar bölgesinde ağır sanayi kuruluşlarında görev aldıktan sonra 1975 yılında Moskova'ya geldi. 1979-82 döneminde Gosplan başkan yardımcısı olan Rizkov, MK Sekreteryası'nın ekonomi bölümünde 12. Beş Yıllık Plan'ın (1986-90) hazırlanmasından sorumlu olarak çalışıyor.

Ayrıca Politbüro'ya yedek üye olarak iki atama daha yapıldı: Savunma Bakanı Mareşal Sokolov ve Gorbaçov'dan sonra MK'nın tarımdan sorumlu sekreteri olan Nikanov. Böylece Politbüro'nun üye sayısı 13'ü asil, 7'si yedek olmak üzere 20'ye yükselmiş oldu. □

Çebrikov: Yedeklikten asliliğe...

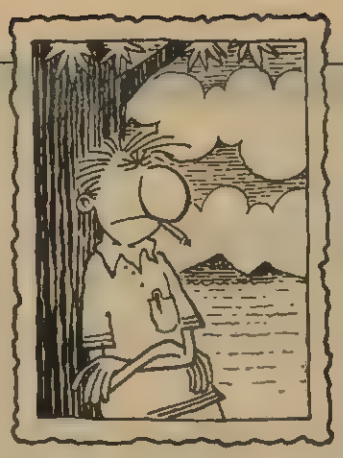

Futbol taraftarları

Benden uzak dursunlar

SADIK ÖZBEN

Bir Pazar akşamı trenle Ankara'dan İstanbul'a geliyordum. Trenin lokantasında alışılmadık adamlar doluşmuş. İlk bakışta, maç seyircisi oldukları anlaşılıyor. Bazılarının kafalarında sarı-lacivert takkeler. Öyle ya, Pazartesi günü Beşiktaş'la maçları var. Çaresiz, üç tanesinin yanına sığıştım.

Ben öyle trende, vapurda, tanımadığım insanlarla yarenlik etmekten hoşlanmam. Ama bu adamlardan kurtuluş yok. Daha genç olanı, "Abi, sen kimi tutuyorsun?" diye konuya girdi. "Ben kimseyi tutmam" dedim. Sanki, "Ben yemeğimi kulağımdan yerim" demişim gibi hayretle baktılar yüzüme. Genç olanı, içinde hafif tehdit sezilen bir tavırla, "Yoksa Beşiktaşlı mısın?" dedi. Allah Allah, bunlar adamı döverler de. Doğrusu biraz telâşlandım. Çünkü, niçin futbolla ilgilenmediğimi anlatmaya kalksam, hayatı takım tutmaya bağlı bu insanları küçümsemiş gibi olacağım. "İş güç, vakit bulamıyorum. İzleyemiyorum. Onun için de takım tutmuyorum. Çocukluğumda Beykoz'da oturuyordum. O zaman Beykoz'u tutardım, sonra unuttum" dedim. Ciddiye almasınlar diye uydurmuştum Beykoz'u. Adamlar gene pek memnun kalmadılar. O ara şef garson geldi, biraz matiz olduğu belli: "En büyük Fener, beyler" deyip masaya bira şişeleri koydu, bira içip sarhoş oluyorlar, olur şey değil!

Masamdaki üç kişi azıttı. Bir süre, lokantadan başkalarının da katılımıyla, "En büyük Fener, başka büyük yok!" diye bağırdılar. Nedendir, bilmiyorum, hep böyle tuhaf şeyler geliyor başıma. Tezahüratları biter bitmez, tam karşımda oturan dört köşe suratlısı, "Abi, bizim Hasan maç başlar başlamaz Kovaçeviç'in bacağını kıracak, o zaman bu iş tamam" dedi. "Kovaçeviç'i boş ver, abi" dedi, beni sorguya çeken, "asıl Metin'i durdurmak gerek. Ona bir kafa geçireceksin..." Yanlışlıkla futbol maçına giden pankreas seyircileri galiba bunlar.

Ankara'da Beşiktaşlı yok mu, ne? Treni Fenerliler doldurmuş. "Abi" diyor konuşkan olanı, "Fenerbahçe deyince ben kendimi kaybederim, tamam mı? Babam olsa vururum." Ben bu kadar yakını olmadığıma göre durumum ciddi. "Fenerbahçe iyi takım diyorlar..." diye kekeliyorum. Ama sanki büsbütün sinirleniyor. "İyi takım ne demek?" diye gürlüyor. Allah'tan o ara, en az konuşanı bilimsel bir laf açıyor: "Takım iyi de kardeşim ben bu Veselinoviç'i tutmuyorum. Adam Yugoslav, ille Repciç'i oynatacak..." "Abi, Repciç'in nesi var? Onun gibi orta yapan..."

Ben şu vagon restoranda, rakı içerek gitmeyi severim. Bu sefer dayanamadım, yemeği yarım yamalak bitirip kaçtım. Olacak gibi değil.

Doğruca yayınevine geldim sabahleyin. Birikmiş paramı almaya. Futbol meraklısı bir genç var, Can Kozanoğlu, tutturdu ille "seni maça götüreyim" diye. "Canım, benim merakım yok. Zevk almıyorum" dedimse de ısrar ediyor. Çarnaçar kabullendim. Meğer Hakan Keni'de iki numaralı bilet varmış, onları bize satacakmış. Bu Hakan da karaborsacı mı, ne?

Numaralıya bile girmek mesele. Ben yıllardır maça gitmiyorum. Ne kadar değişmiş. Pankreas seyirciliği bir yana, tribünlerde daha çok bir seks filmi seyirciliği havası esiyor. Seyircilik de bir yana, bazı adamlar seks filmini bizzat çevirmekteymiş gibi jestler yapıyorlar. Bizim Can da Fener hastası, kapıda polis herkesi takımına göre ayırdığı için biz gene Fenerlilerin oturduğu yere gittik. Biraz ileride trendeki adamları görmez miyim! Hani Fenerli kısmında olduğum için nispeten emniyette sayılırım; ama, "hani meraklı değildin, niye bizi aldattın? Sen ajan mısın?" diye üstüme yüklenirler mi, beni bir endişedir aldı. Elimdeki gazeteyi yüzüme doğru tutup, omuzlarımı büzüp oturdum. Maça daha vakit var, ama bağırma çağırma kıyamet! Ve ne laflar. Futbol genellikle belden aşağısıyla oynanan oyundur, ama seyredilmesi tamamen belden aşağıya inmiş.

Neyse ki, öbür yanımda sakin, efendiden bir adam oturuyor. Can şimdilik akla yakın bir heyecan dozunda, ama maç başlayınca ne yapar bilmiyorum -daha doğrusu, biliyorum. Uzaktan birini gösterdi, "Bak, bu Beşiktaşlı amigo Orhan" dedi. "Stankoviç'i dövdüğü için almıyorlardı. Affetmişler, bugün gelmiş." Anlaşılan bu futbol karma bir spor, içinde boks da var, dekatlon gibi bir şey, yalnız hepsi bir arada.

Trendeki Fenerliler başlarını çevirdikçe suya dalan ördek gibi yerlere eğilmekten usandım. Şu maç hayırlısıyla başlasa.

Başladı. Sıkıcı bir oyun. Mahalle futbolu. Bunu seyredebilmek için gerçekten böyle fanatik taraftar olmak gerek. Başka türlü çekilir gibi değil! Derken Fener ilk golü attı. Bizim trendeki can havliyle ayağa fırlarken dirseğiyle arkasında oturan adamın burnunu kanattı. İyice ürktüm, adam kazayla burun dağıtıyor, kasıtlı davransa neler yapar... Ama en çok öbür yanımdaki sakin, efendiden adama şaştım: hüngür hüngür, iki gözü iki çeşme, "Ya ya ya, şa şa şa..." diye bağırıyor. En sakini böyle... gol de gole benzese bari. Trendeki Fenerli dönmüş burnunu dağıttığı adamdan özür diliyor. Adam -deli mi, ne- oralı değil. "Helâl olsun, kardeşim, değil mi ki Fener'in golüne sevindin, zarar yok" yollu saçmalıyor. Sonra kan revan içinde sarılıp sarmaştılar. Yüzü bana dönük, önümüzdekilerin omuzları arasından, kafama gazeteyi tutarak bakıyorum. Yahu, Can, ne vardı beni buraya getirecek? Can bu ara bulutların üstünde, öbür yanımdaki hâlâ burnunu çekiyor.

Neyse, gerisini anlatmayayım. Zaten farklı bir şey yok. Trendekilerden dayak yemeden kurtulabildiğim için, kendimi bir şey başarmış gibi hissederek çıktım. Ama çıkana kadar zaten dayak yemiş gibi oldum. Meğer sabah karanlığı buralarda harp çıkmış zaten.

Akşam yemeğinde, "Bir daha maç falan, Allah göstermesin" dedim. "Aman Sadık" dedi Nejla, "hiçbir şeyden eksik olmazsın, sonra da söylenirsin." Bak şimdi, sanki ben bayıldığımdan gittim maça. Çocuk ısrar etti, ben de "yaşantı olsun" diye düşündüm. Ayşe, "Baba, beni de bir kere götürsene" dedi. Kız çocuğu maça götürmek, olacak iş değil. Bunun yanında randevu evine götürsem "Uykudan Önce" gibi terbiyevi kalır. "Bakalım" filan deyip geçiştirdim.

Kimseye karışacak değilim. Herkes istediği gibi yaşasın. Tıbbî imkânı varsa isteyen kanını sarı-laciverte boyatsın. Kınamıyorum, övmüyorum; kısacası karışmıyorum. Ama benden uzak dursunlar. Stankoviç'i dövebilirler, Ziya'yı çıkardı diye. O futbol adamı, sonuçlarına katlanır. Ama Stankoviç Ziya'yı çıkardı diye ben dayak yemek istemiyorum. □

GENÇLİK

Tehlikeli bir lüks

Gençlik Yılı'nın haldeki uygulanış tarzına karşı çıkan insanların büyükçe bir bölümü, rahatsızlıklarının temel nedenini devletin gençliğe yeterince sahip çıkmaması olarak ortaya koyuyor. Sorunlara bu yönden yaklaşanlara göre devlet gençlere okul, yurt, iş sahası açmakla kalmamalı, bundan önemlisi onları her alanda sahiplenerek yönlendirmeli. Örneğin Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gençlerin boş zamanlarının tümünü kapsayan, onları kahve köşelerinden koruyup özel görevlilerin gözetiminde müzik öğrenip bando, orkestra kurmalarını sağlayan halkevlerini, halkodalarını sitayişle anıyor (**Cumhuriyet**, 10 Mart 1985). **Gençlik ve Toplum** dergisinde 200'den fazla genç arasında yaptığımız ankete katılanların birçoğu da, gençliğin sorunlarının çözümünü devletten bekliyor; "devletin planlı çalışması", "gençlere gereken değeri göstermesi", "devletin gençlere gereken dersi vermesi" gibi çözüm önerileri oldukça revaçta.

Ulusu hükümetinin Gençlik ve Spor Bakanı Vecdi Özgül'den en hoşgörülü gençlik-bilimcilere ve "sert" muhaliflere kadar bütün Gençlik Yılı kutlayıcıları, bu anlamlı yılın verdiği "fırsattan" yararlanarak gençleri sahiplenme gereği üzerine hemfikirler. Bazı yazarlar da, devletin kendilerine eğilmemesinin gençler üzerindeki olumsuz etkilerinden dem vurarak uyarılar yapıyor, gözdağları veriyorlar. Bütün bunlar tartışılırken, Türkiye'de devletin gençlere ancak asayiş icaplarıyla eğildiği de veri.

Avrupa'da ise Gençlik Yılı ile ilgili olarak üzerinde en fazla tartışılan "katılım" ilkesini, gençliğin devletin vesayetinden arınması bağlamında yorumlamaya çalışan gençler ve büyükler var. 1983 Eylülü'nde Romanya'da BM tarafından yapılan toplantıda, Gençlik Yılı ile ilgili her türlü etkinliğin öncelikle gençler tarafından hazırlanıp yürütülmesi üzerinde durulmuş ve şu ilke kararı alınmıştı: "Bunun için gençler ve özellikle hükümet dışı gençlik örgütleri milli koordinasyon komitelerine dahil edilmelidir." Hatta "organize olmayan gençliğin de (en azından) Gençlik Yılı ile ilgili faaliyetlerinde temsil edilmesi için gerekenin yapılması" kararlaştırılmıştı. Danışma merkezlerinin, rehabilitasyon ve sosyal yardım kurumlarının gençlere alabildiğine hizmet sunduğu Avrupa'da, birçok genç kendilerine yardım edilmesine karşı çıkıyor. Çünkü bu yardım, kişiye hiç söz hakkı tanımayacak bir kurumsal "mükemmellik" arzediyor. Gençler artık hayatlarının hemen tüm içeriğini dikte eden türden bir veli yardımı değil, kendi kendilerine, kendi ihtiyaç duydukları noktalarda yardım edebilmeleri için gerekli koşulları sağlayacak nitelikte bir yardım istiyorlar. Yani en büyük yardım, varolan yardım etme tarzından vazgeçilmesi olacak.

Türkiye bu tartışmaların çok dışında. Gençlik Yılı örgütleme çalışmalarına katılacak herhangi bir hükümet-dışı gençlik örgütü olmadığı gibi, ona ruhsal sorunlarında (bile) yol gösterici olacak (bu "senin ruhen şöyle olman gerekir" demek anlamına gelir) "yardımcı" kurumlar yok. Yalnızca her cenahtan herkesin dilinde, gençliği "sahiplenmek, yol göstermek" **lafı** var. Mükemmel biçimde işlediği Batı'da da tartışma konusu olan toplumsal velilik kurumlarının/tutumlarının bari lafı da edilmese herkes daha bir yerli yerine oturacak.

Türkiye'deki gençlerin "bize kimse yardım etmesin"de ısrarlı olup yalnızca kendi kendilerine yardım etmekle uğraşmaları bir lüks değil. Tersine, ideolojik ve kurumsal yapıları gereği emredici vesayetten başka bir işlev göremeyecek olan yapıların "yardımcı" bir misyon kazanmalarını ummak çok daha tehlikeli bir lüks.□

Tanıl BORA

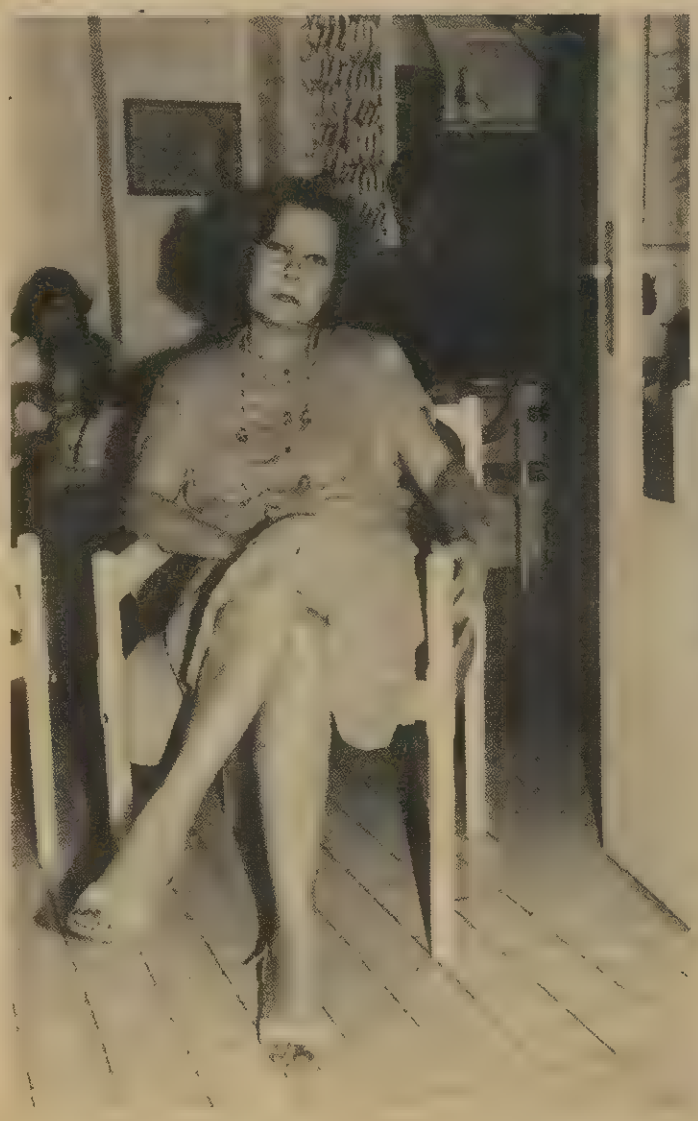

Tutkulu hayvansever Oral:

Hayvan sevmeyen insan sevemez

HAKAN KENİ

Sahibinin mirasına konan şanslı kedi-köpek haberleri Türk basınında hâlâ birinci sayfada yer bulabildiğine göre, Batılıların bu "patolojik" hayvan sevgisi biz "Üçüncü Dünyalılar" için "anlaşılmaz" olma özelliğini koruyor demektir. Hayvan sevgisi konusunda Batı'nın önde gelen ülkelerinden Fransa'yla ilgili yabancı bir gazetedeki ilginç haberi görünce Türkiye'deki insan-ev hayvanları ilişkileri konusunda bilgi almak için Hayvanları Koruma Derneği'ne gittik. Derneğin ikinci başkanı olan Nurten Oral tutkulu bir hayvansever olmasının ötesinde hayvan sevgisini herkese aşılamayı kendine misyon edinmiş biri. Apartman dairesinde oturmasına rağmen ikisi köpek on ikisi kedi on dört hayvanı evinde besleyebilen Nurten Oral 13 yaşından beri derneğin üyesi.

Kimya mühendisi olan ve halen Belediye Temizlik İşleri'nde müfettiş olarak görev yapan Oral, hayvanlar konusunda yaygın olan yanlış düşüncelerden şikâyetçi. Köpeklere ve kedilere karşı olan antipatinin onları katletmeye kadar varmasını şöyle değerlendiriyor:

"Hayvan sevmeyenin insanı sevebileceğine inanmam. Ecnebi, çok küçük yaşta hayvana kıymet vermeyi öğretir çocuğuna. Ona kendinden küçük bir varlık emanet ederek, sorumluluk üstlenmeyi, fedakârlık yapmayı öğrenmesini sağlar. Çünkü çocuk, insanı sevmekten daha kolay sever kendinden küçük bir kedi ya da köpek yavrusunu. Sevgi böyle aşılanır. Kendinden başka birini düşündüğü anda o çocuk terbiye oldu demektir. Bizde şimdi çocuklar maalesef sadece sevilmeyi öğreniyorlar, sevmeyi değil. Sokakta kedi köpek öldürüldüğünü gören çocuklar vahşi bir biçimde aynı şeyi yapıyorlar. Bugün kedi-köpek öldüren, bundan zevk duyan, yarın insan da öldürebilir. Çünkü acizi öldürmeye alışmış, can almaya alışmış..."

Oral hayvan katline "doğal denge"yi bozduğu için de karşı olduğunu söylüyor:

"Trollerle uskumruları bitirdik. Şimdi bizim zamanımızda pırıl pırıl olan Marmara bulut gibi, deniz anasından geçilmiyor. Çünkü deniz analarını uskumrular yer yalnızca."

Doğal denge konusunda kedi-fare örneğini veriyor bir de. Temizliğe pek dikkat edilmeyen bir ülke olan Türkiye'de şimdiye kadar fare sayısının olağanüstü boyutlara varmamasını kedi nüfusunun bolluğuna bağlıyor.

Denge konusunda Oral köpeklerle ilgili bir şey söylemiyor. Çünkü bu konuda "hassas bir denge" mevcut:

"Ben bir milyon köpeğin arasından geçsem bir şey olmaz. Çünkü hayvanın altıncı hissi vardır, bilir ona bir kötülük yapmayacağımı. Halbuki bir başkası korkar, sopa almaya kalkar. Vücutta korku sonucu salgılanan bir lakdik asit vardır. Onun kokusu köpeği irrite eder, size saldırabilir. Onun için köpekten korkmak yersizdir."

Yanlış düşünce

Oral, basının hayvanları değerlendirme tarzına da karşı:

"**Hürriyet** o pis Ermeni teröristlerine 'köpekler' lafını taktı gitti. İnsanlar nasıl nefret etmesin köpekten? 'Köpekler gene azdı', 'Köpekler gene kudurdu'... Niçin köpek? Köpek sadık hayvandır, sahibini ısırmaz, köpek arkadan vurmaz."

Hayvan beslemenin zenginlere mahsus olmadığını, kendi hayvanlarını hemen hiç masrafsız, evdeki yemek artıklarıyla beslediğini söyleyen Oral "Çocuğuna et bulamayanlar varken hayvanlarına bonfile yediren densizler çok. Kasaplarda 'köpeğim için hiç yağsız bonfile istiyorum' demiyorlar mı, onları gırtlaklamak geliyor içimden. Bizim köpeklerimiz, Anadolu'da unla suyu karıştırırlar 'yal' derler, aslan gibi çoban köpeklerimiz onla yaşar. Bonfile yemeleri şart değil" diyor. Oral'ın evde beslenen köpeklerle ilgili bir çeşit "milliyetçiliği" de var: "Döviz karşılığı gelen köpeklerden nefret ediyorum. Onlar orada daha mutlu, neden getirtiyorlar ki? Ben sokak köpeklerini alıp besliyorum. Onlar da dört ayaklı. Üstelik bizim köpeklerimiz kırma oldukları için daha zeki."

Oral, öte yanıyla köpeklere olan antipatiyi bir başka sebebe de bağlıyor:

"Köpeklere olan antipati aydın kişilerin, hani biraz kusura bakmayın açık söyleyeceğim, komünist kişilerin yarattığı antipatidir. 'İnsanlar aç dururken hayvanlar niye iyi bakılıyor' denir. Komünistçe bir düşünce, başka hiçbir şey değil."

Türkiye'deki kedi-köpek katliamının uluslararası hayvan koruma kuruluşlarına götürülmesi halinde büyük gürültüler çıkacağını ve dünya kamuoyunun tepki göstereceğini söyleyen Oral, "Konuyu uluslararası kuruluşlara götürmeyi çok düşündük, ama zaten dünyada 'Barbar Türk' olarak anılıyoruz, bir de bu çıkarsa..." diyor.

Türkiye'deki uygulamalarında insan haklarının "gelişmişliği" ile hayvan haklarının "gelişmişliği" arasındaki paralelliği düşünürken Oral, "Bizde insana kıymet verilmiyor ki hayvana verelim" gibi bir yakınmada bulunuyor.

Şu anda 185 üyesi olan Hayvanları Koruma Derneği'nin üye sayısının yıllardan beri artmamasından şikayetçi Oral: "Hiç kimse üye olmak istemiyor. Çünkü iki türlü tanımlanıyoruz. Ya skeçlere konu olan koket, sosyetik ne yapacağını bilemeyen, kürkler içinde süslü kadınlar olarak, ya da zavallı, sapık, ikinci sınıf madamakiler olarak..."

Görüşmemizin sonunda bize de bir parça olsun hayvan sevgisi aşılayıp-aşılamadığını soran Oral'ın bir başka dileği de dünyada olduğu gibi Türkiye'de "devlet büyükleri"nin derneğe ilgi göstermesi hatta üye olması... □

Fransızların hayvan sevgisi

International Herald Tribune gazetesinde birinci sayfada yer alan habere göre Paris'te 700 bin sahipli köpek bulunuyor. Yani ortalama her üç Parisli'den birinin köpeği var. Tüm Fransa'da ise sahipli köpek sayısı 9 milyona ulaşıyor. Dolayısıyla her köpeğe 9 Fransız düşmekte. Köpeklerin yanı sıra, 7 milyon kedi ve 20 milyon diğer cins ev hayvanı besleyen Fransızlar'ın ev hayvanları için yaptıkları yıllık harcamaların toplamı 3 milyar doları buluyor.

Aynı habere göre Paris'teki bu kedi köpek bolluğu bazı sorunlara da yol açıyor. Tabii, bu sorunların en önemlisi kirlilik. Özellikle parklarda, kaldırımlarda dolaştırılan köpekler abdest bozma konusunda nedense pek titiz davranmamaktaymışlar. Bu işin meraklılarınca yapılan bir araştırmaya göre Paris kaldırımlarında yürürken her 262 adımda kunduralarınızın bir öbek köpek def-i hacetine isabet etme şansı varmış.

Giderek vahimleşen bu durum karşısında tedbir almaya karar veren sosyalist hükümet ilk olarak köpeklerin Louvre Müzesi civarındaki yeşillik alanda dolaştırılmasını yasaklamış. Köpek sahiplerinin bu karara gösterdikleri tepki son derece sert. Bu kararla sosyalistlerin seçilme şansını tümden kaybettikleri kanısında olan bir köpek sahibi şöyle diyor: "Köpekleri bugün yeşil alanlardan çıkardılar, yarın şehirden kovarlar, Allah bilir öbür gün de köpek katliamına girişirler."

Fransa'da köpekler konusundaki bir diğer sorun da bu hayvanların zaman zaman dışlerini insan tenine deydirme isteğinden kaynaklanıyor. Geçen yıl 500 bin Fransız köpekler tarafından ısırılmış. Posta ve Telgraf Bakanı Mexandeau'nun açıklamasına göre geçen yıl içinde her gün 10 postacı "bak postacı geliyor" diyen meraklı köpeklerce karşılanmış. Sonuç olarak postacıların telafatı yalnızca 3500. □

Halûk Şahin'le "Basın Dünyası":

Gazeteciler, patronlar ve gazeteler

— Türkiye'de basının gidişatında bir tuhaflık görüyor musun?

— Türk basınında bir bunalım olduğundan söz ediliyor, epey zamandır. Hattâ benim şahsi görüşüme göre birbirleriyle çelişkili bunalımlar var. Bunu biraz açıklayayım. Bir tarafta patronların bunalımı var. Patronların bunalımı doğrudan doğruya gazetelerin kârlarının düşmesiyle ilgili. Bunun ötesinde basının bir meslek olarak geçirdiği bir bunalım var. Meslek değerleri, meslek ideolojisi açısından geçirdiği bir bunalım var. Bu, ilk bunalımın bir parçası ama yer yer onunla çelişen bir bunalım. Okurların bunalımından da söz edebiliriz. Daha doğrusu okurların gözünde basının bir kurum olarak saygınlık bunalımından söz edebiliriz. Ayrıca, dünyada gazetenin bir iletişim aracı olarak geçirmekte olduğu bunalımdan söz edebiliriz ki, o da bir yerde Türkiye'deki gazetelerin bunalımına bağlanabilir.

— Bu saydığın türler içerisinde mesleki bunalım dediğin türden başlasak...

— Gazeteciliğin meslek sayılıp sayılmayacağı tartışmasına girmeyelim. Biliyorsun bir zamanlar gazeteciye kız vermezlerdi. Bu kız vermeme konusu bir mesleğin toplumda edindiği değer ölçütlerinden birisidir. Ampirik, operasyonel başka ölçütlerin eksik olduğu bir yerde bunu bir ölçü olarak alırsak, bunun zaman içinde değiştiğini görüyoruz.

— Bu çok şeyde değişti ama. Bir zamanlar kız verilmeyen birçok meslek şimdi en çok kız verilen meslekler oldu

— Evet doğru. Aynı şey basın için de sözkonusu. Basında çalışan insanların demografik göstergelerine baktığımızda değişim görüyoruz. Yükseköğretim oranı artıyor, eskisi gibi başka hiçbir işte dikiş tutturamayan edebiyata meraklı vatandaşların en son yaptıkları iş olmaktan çıkıyor, belli bir uzmanlık alanı olduğu kabul ediliyor. Bunun içinde sendikalaşmanın, örgütlenmenin getirdiği birtakım avantajlar var. Özellikle 1960'larda basının bir meslek olarak gelişme gösterdiğini görüyoruz. Basının kazanımlarının çoğu 1960'larda.

— Bakışlardaki bu değişim, daha çok 27 Mayıs'tan sonra, basının kendi etkilerini bir çeşit koz gibi kullanarak birtakım haklar koparmasına bağlı gibi geliyor bana.

— Bir yerde bu basına verilen mükafat gibiydi. Çünkü basın Demokrat Parti'ye karşı daha sonraki dönemlerde görmediğimiz kadar sert bir mücadele verdi, pek çok basın mensubu hapise girdi. O dönemdeki değişim mücadelesinin önde gelen insanlarıydı basın mensupları. O dönemde ön saflarda mücadele vermiş bütün kurumlara ödüller verildiği gibi basın mensuplarına da ödüller verildi.

— Son sayımızda bir inceleme vardı. Millet Meclisi'nin mesleki yapısıyla ilgili. Mesela, orada da görülüyor, 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis ve ilk Meclis'te basın mensuplarının oranı o zamana kadar görülmediği biçimde artmıştı.

— O mücadele içinde çeşitli şekillerde mağdur olmuş kişileri Kurucu Meclis'e soktular. Ayrıca iki şey daha var, kişisel bir faktör Abdi İpekçi'nin gazeteci olarak saygınlığını yerleştirmiş olması ve Batı'daki birtakım örnekleri Türkiye'de uygulamak isteyişi. Bunlardan bir tanesi Basın Ahlâk Yasası, Şeref Divanı hikâyesi. Milli Birlik Komitesi'nden de buna destek geldi. Ve 1961 Anayasası'yla ilk defa yasal sınırlamaların büyük kısmı ortadan kaldırıldı. Bunun yanına sendikalaşmayı da koyduğumuzda, 1965-70 döneminde, Türkiye'nin çok büyük bir ekonomik büyüme içerisinde olduğunu, toplumsal gelişme dönemi içinde olduğunu da düşünürsek, basının bir anlamda altın yılları sayılabilir. Fakat 1970'lerden 1980'lerden sonra gerileme oluyor. Özellikle şurada gerileme oluyor: Meslek sosyolojisinde iki veya üç ölçüte bakılır, bir şeyin meslek olup olmadığına karar vermek için: bir, diploma, iki, odaya ya da meslek örgütüne üye olmak, üç, telaffuz edilmiş veya edilmemiş bir kurallar dizisine tâbi mi değil mi? Özellikle üçüncüsünde çok önemli bir bunalım görüyorum. Örneğin, ne iyi haberdir, ne kötü haberdir? Aynı şekilde iyi gazeteci nasıl insandır? Basının toplum içindeki görevi nedir , gibi çok temel birtakım sorulara verilen cevaplarda 1960'lara göre çok ciddi kaymalar, bozulmalar, yozlaşmalar görüyoruz.

— Ne gibi şeyler onlar?

— Mesela, yanmış çocuk cesetleri şimdi gazetelerde yayınlanıyor. Mesela baştan sona uydurma haberlerin gazetelerde yayınlanması gibi. Bunlar ciddi olarak düşünülmesi gereken şeylerdir. Bunlar yapıldığı zaman mesleğin içinden, o ideolojiye sahip çıkan insanların tepki göstermesi lazımdır.

— Halbuki tepki olmuyor. Hattâ, "bunu yaptılar çok başarılı oldular, demek ki böyle yapmak gerekiyormuş" deniyor.

— Tamam işte. İdeoloji orada bunalıma giriyor. "İyi gazeteci en iyi haber uyduran gazetecidir" ya da "iyi gazeteci en tüyler ürpertici resmi basan gazetecidir"e dönüşüyor. Bu tehlikeli bir şey. Çünkü bu türden bir ideolojik yozlaşma basınının kurum olarak saygınlığını yemeye başlıyor. Basının kurum olarak saygınlığının yenmesi demokrasinin işlemesi açısından çok büyük önemi olan bir kurumun kendi kendini yok etmesi anlamına geliyor. Bunun toplumsal, siyasal sonuçları uzun vadede çok daha ciddidir. Özellikle televizyon gibi tamamen devletin borazanı olarak yayın yapılan bir ülkede bilgi eksiklikleri, bilgi sapmaları, bilgi çarpıklıkları gibi sonuçlar kalıcılaşır.

— Şimdi bu dediğin şey, "sansasyon avcılığı", satış kaygısına dolayısıyla "patronların bunalımı"na bağlanır mı?

— Elbette... Onunla çok yakın bir ilişkisi var. Patronların bunalımının yapısal nedenlerini ortaya çıkaralım. Şu anda gazetelerin kârlılığı süratle düşmekte, hattâ gazetelerin büyük bölümü gazete satışından para kazanmıyor. Patronların bunalımı gerçekten ekonomik bir bunalım. Bunun nedenlerini araştırdığımızda, gazete kâğıdı fiyatlarının sürekli yükselmesi, kâğıt fiyatlarında sübvansiyonun kalkması, KDV, toplu sözleşmeler, bunun ötesinde tirajların beklenen oranda artmaması, reklam pastasının artmaması ve bunun aslan payının TRT'ye gitmesi, banka reklamlarına sınırlamalar konulması, gazetelerin pazarlama faaliyetlerine sınırlama konulması sayılabilir. Mesele şurada; Türk basını önemli bir değişim geçirmek zorunda. Bu teknolojik bir dönüşüm: bilgisayar teknolojisine geçiş. Önümüzdeki on yıl içerisinde bu gerçekleşecek. Bundan kaçınılmasına imkân yok. Bu büyük parasal yatırımlar ve büyük örgütsel dönüşümler getiriyor. Türk basını son derece sıkı bir rekabet içinde, bu bir. İki, bu teknolojik dönüşümün yapılması lazım. Üç, maliyetlerin süratli artması nedeniyle kendi kendini finanse edemiyor basın. Dört, dışarıdan finanse etmeye kalktığı takdirde sıkı para politikası ve kredi maliyetlerinin yüzde 75 ilâ yüzde 100 arasında değişiyor olması, karşısına aşılması zor duvarlar çıkıyor. Asıl bunalım burada. Bence şu anda tıkanıp kaldığı nokta bu. Şimdiye kadar pazarlama şirketleri ile idare ediliyordu. Pazarlama şirketlerinden temin edilen faizsiz para bu dönüşümün mazotu olabilir mi? Şimdi ona da engel olundu. O karar aslında o kadar afakî bir karar değil, o kararın arkasında birtakım daha uzun vadeli hesaplar arayanlar bence o kadar yanılmış değiller.

— Şimdi, konuşurken değindiğin şeyler şunlar: Tiraj daralıyor, reklam gelirleri artmıyor, okur yazar oranı artmasına rağmen okuyucu sayısı azalıyor. Basının bunları bir çeşit veri kabul edip sansasyona yönelerek okuyucu sağlamak gibi bir tutum benimsediği görülüyor. Bu da uzun vadede basının kendi kuyusunu kazdığı bir davranış olmuyor mu?

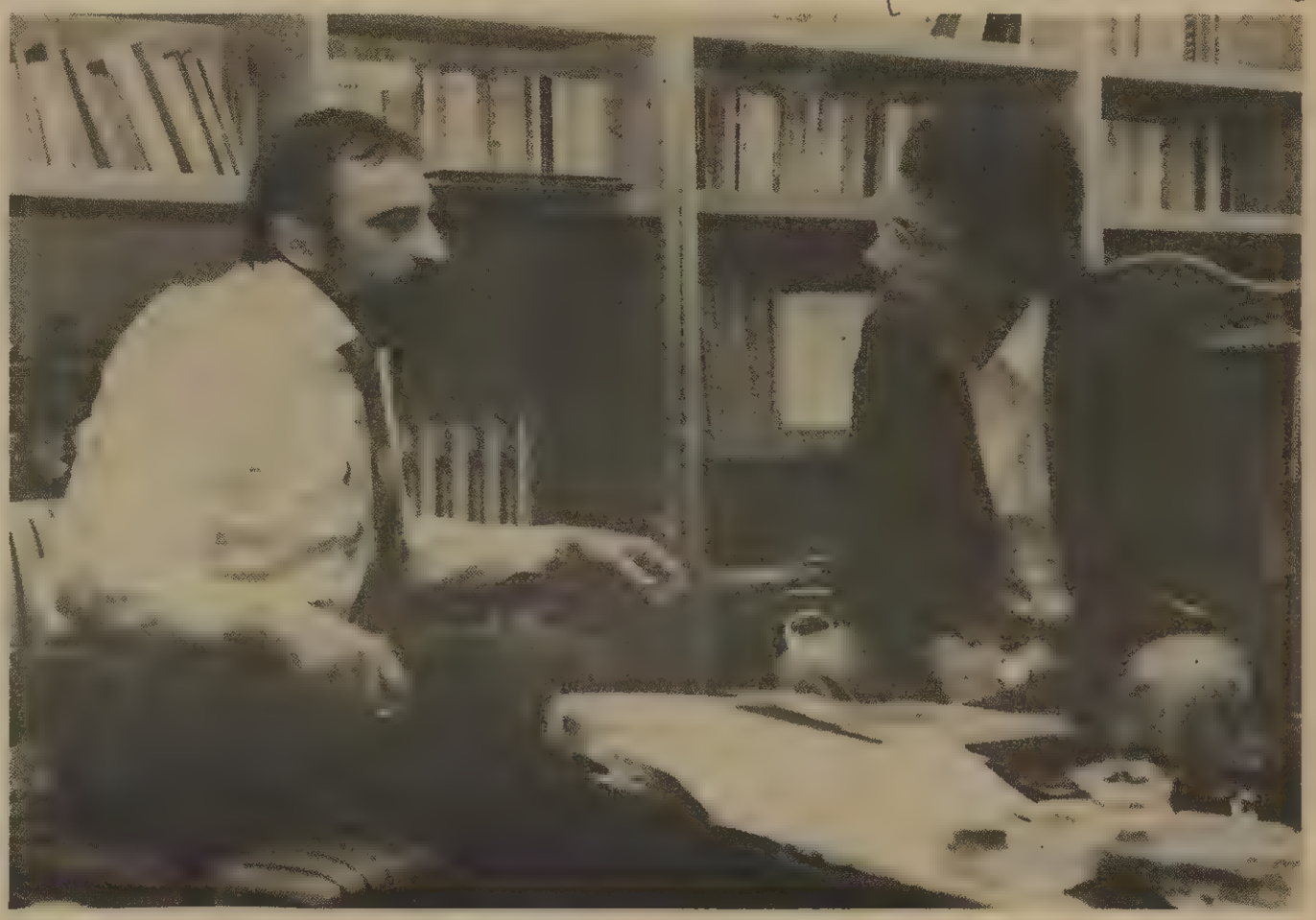

— Basının kendi saygınlığını koruması çok büyük bir önem taşıyor. Çünkü gazeteler günlük olarak çıkarılıyor, ama basın uzun süre içinde güven tesis edebilen bir kurum. Sansasyona gidişin nedeni acaba gazetelerin tirajının artmaması mı, yoksa şu anda varolan okuyucunun bölüşülmesi midir? Bence ikincisidir. Ben, Bab-ı Âli'nin en iyi çalışan kafalarının "biz nasıl yeni okuyucu yaratırız" sorunu üzerinde düşündüklerini sanmıyorum. Bence tam tersine "biz nasıl olur da varolan okuyucuyu kendimize çekeriz" düşüncesinde yoğunlaşıyor. O zaman da Bab-ı Âli'nin en yaratıcı insanları en iyi lotaryayı bulan insanlar oluyor.

Yeni okuyucu konusunda benim görüşüm şu: Türk basınında bugün sert bir rekabet, ama kendiliğinden yaratılmış bir rekabet var. Çünkü iletişime bir yelpaze olarak bakarsak, bu yelpazenin ortasındaki yerin çok dolu olduğunu görüyoruz. Bizim büyük altı gazetemiz, **Cumhuriyet**'i hariç tutarsak, birbirlerine benzeyerek birbirleriyle yarışma halindeler.

Bütün bunlar bir tür iletişim ihtiyacı doyumsuz kalırken, bir türün de aşırı doyuma ulaşmasına yol açıyor. Bu altı gazetenin altısının birden yelpazenin bu alanında kalarak hayatlarını sürdürebilmelerine imkân yok. Bunlardan bazıları elenecektir. Bu elenme yelpazenin başka dilimlerine yayılarak olabilir veya yelpazenin kapanmasıyla olabilir. "İşlevsel odaklaşma" dediğimiz türden bir şey olması gerekmektedir. Basının artık "ben nasıl en başarılı örneğe benzerim" sorusu yerine, "ben nasıl öteki örneklerden farklı olurum" sorusunu sormaya başlaması gerekiyor.

— Dünyada gazetenin iletişim aracı olarak bunalımından söz etmiştin. Benim ondan ilk çıkardığım -kafamda olduğu için- ulusal gazetelerin satışının düşmesi, buna karşılık oldukça yüzeysel olan yerel gazetelerin giderek popülerleşmesi. Senin değindiğin bunalım da bu türden bir şey mi?

— Hayır, sadece o değil. Konu olarak farklılaşma, yöre olarak farklılaşma var.

— En büyük Amerikan gazeteleri Amerika'da satılmaz.

— Ama Amerikan basını kökünden itibaren yerel bir basın. Bu Amerika'ya özgü bir olay.

— Ama sanırım Fransa'da da böyle durum...

— Evet, Fransa'da da yerel basın gelişiyor, ulusal basın birtakım sıkıntılar geçiriyor. Aynı şey İngiltere için de öyle ama...

— Türkiye'de yerel basın ortaya çıkmıyor, ulusal basındaki gazetelerin doyurucu tarafları olmamasına rağmen. Mesela Orta Anadolu, Güney basını gibi şeyler oluşmuyor...

— Evet, son derece zayıf. Ama mutlaka gelişecek yerel basın. İnsanlar kendi dolaylarında olan şeyleri öğrenmek istiyorlar. Bu, belki ilân bazının gelişmesini, teknolojisinin gelişmesini bekliyor.

Dünya basını ile Türk basınını karşılaştırırken şöyle bir şeyi gözönünde tutmamız lazım: Dünyanın başka ülkelerindeki yazılı basın gelişimini başka elektronik iletişim araçları doruğa çıkmadan tamamlamıştı. Amerika'da gazede satışının dorukta olduğu yıl 1910 yılıdır. Türkiye'de hepsi birden oluyor. Bizim değişimimizin karmaşıklığını yaratan etkenler basın için de sözkonusu. Türkiye'de gazete okuru ortaya çıktığında radyo dinleyicisi de ortaya çıkıyor. Dergi okuyucusu ortaya çıktığı zaman televizyon izleyicisi de ortaya çıkıyor. O bakımdan basın yeterince gelişmemiş olmasına rağmen bu yeni teknolojik kanallarla yarışmak zorunda. Oysa dünyada yeni bir işlev bölüşümü ortaya çıkıyor. Hattâ deniyor ki, "ulusal basın televizyondur". Ama genel ve yorumsal basın, yazılı basındır.

— Basında genel bir magazinleşme var. Buna ne diyorsun?

— Aslında çok yönlü bir olay magazinleşme. Bu olayı ele alırken tamamen negatif bir tavır takınmak istemiyorum. İçinde olumlu ve olumsuz yanları var. Türkiye'de magazin basını 1980'den sonra çıktı diyoruz, fakat magazin basınıyla birlikte ekonomi basını da ortaya çıktı. İkincisi, Türk basınında magazin olayı ne gibi psikolojik doyumlar yaratmaktadır. Bir iletişimci olarak bir iletişim aracına baktığım zaman üzerinde yazılanlara, üzerinde görülenlere bakmıyorum. Aynı zamanda onun okur açısından ne gibi doyumlar yarattığı meselesi beni ilgilendiriyor. Magazin basını ile bir gazetenin birinci sayfası arasında müthiş çelişkiler var. Yani birinci sayfadakilere taban tabana zıt mesajların verildiğini görüyoruz. İdeolojileri kırmanın yollarından bir tanesi başka şeylerin de mümkün olduğunu göstermek veya söylemektir. Magazin olayına bakarken de, sonuçlarını değerlendirirken de çok boyutlu olarak bakmalıyız. Ama niye var magazin, şundan dolayı var: Siyasal haberlerin kaynakları kurumuş, belki şunu da demek lazım, insanlar başkalarının hayatlarını öğrenmeye meraklılar.

— Şöyle bir işlev de düşünülebilir. Amerika'da biliyorsun öğleden sonraları soap-opera dedikleri diziler vardır. Bunlarda son derece karmaşık aile sorunları anlatırlar. Hiçbir zaman bilemezsin kimin çocuğu kimden olmuştur, kim kime ihanet etmiştir. Amerikalı ev kadınları öğleden sonra günlük varoşsal hayatın sıkıntılarıyla televizyonun önünde oturduğunda, "evet benim hayatım tatlı değil, ama bunların hayatı hiç değil" diyebiliyorlar. Böylece bu tür programların insanların kendilerini doğrulama gibi etkileri olabiliyor.

— Bizde son zamanlarda magazin dışı birtakım olayların verilişi de tamamen magazinleştirildi.

— Dediğine katılıyorum. Magazin dışı olaylara magazin türü yaklaşma yaygın bir hal kazanıyor. Olayın içine, özüne, değişimin kendisine değil, içindeki birtakım ilginç ayrıntılara bakılıyor. Bu da acaba toplumun siyasallıktan uzaklaştırılışı sürecinin bir uzantısı mıdır? Yoksa bir nedeni midir? Bunların arasında bir ilişki var. İnsanlar yaptıkları işlere, konuştukları konulara daha fazla ilgi duyan yaratıklar. Politika hayatlarının bir parçası olmuşsa, evde, işte politika konuşuyorsa ertesi gün gazetelerin politika sayfalarına çok daha fazla ilgi gösterecektir.

— Basının tanımlayıcı özelliği, bu dünyayı olduğu gibi kabul edip, bu dünyada olup bitenleri insanlara duyurmaktır. Böyle olmayan basın-yayın organları da olabilir: Bu dünyayı beğenmeyip, bu dünyanın bir şekilde değiştirilmesine katkıda bulunmak üzere çıkan. Bunları, militan ideolojik yayınlar diye ayrı bir sıfatla anıyoruz ve normal basını bunun dışında tutuyoruz. Fakat bazı dönemlerde "olanı" duyurmak da yasaklanıyor. Böyle olunca ideolojik olmakla hiçbir ilgisi olmayan basının da dayandığı temeller sarsılmış oluyor, bastığı yer altından çekiliyor. Basın da buna belli bir tepki göstermez, normale dönülmesi konusunda üzerine düşen görevi yapmazsa o zaman ne olur?

— Basının hiçbir koşul altında ideolojiden tamamen arî kalabileceğini ikimiz de kabul etmiyoruz. Çünkü nihayet belirli sayıda sayfan var, belirli yerlerden haber geliyor, bunların arasından bazılarını seçiyorsun, bazılarını büyütüyorsun, bazılarını küçültüyorsun, bazılarını atlıyorsun. Bu arada bilinçli veya bilinçsiz birtakım tercihler yapıyorsun, bunlar ideolojik tercihler. Fakat genellikle biz diyoruz ki, bunları profesyonel ölçütlerle yapalım. Sen kendi ideolojini bir tarafa bırak, ben de kendi ideolojimi bırakayım, gazetecilik ölçüleri hangisini büyütmemizi gerektiriyorsa onu büyütelim. Türkiye'de bu anlaşma yıkılmaya başlıyor. İkincisi, toplumda belirli şeylerin yazılmaması veya yazılamamasından dolayı ortaya çıkan sonuçlar. O zaman istemeseler de, kendileri gazetecilik ölçülerine göre hareket etseler de ideolojik bir işlev kazanıyorlar. Çünkü söylemenin değil, söylememenin aracı oluyorlar. Bazı şeylerin söylenmemesi de bunların söylenmesi kadar önemli, belki yer yer daha önemli. Söylenmeyenin ideolojik sonuçları daha sinsi bir şey. Burada gazetecilik ölçüleri daha geçerli olsa, mesleğe saygı olsa bunun olmaması için çeşitli şekillerde mücadele edilir, meslek ölçüleri içerisinde mücadele edilir. Amerikan gazetecilerinin her şeyleri bir yana, neredeyse fetişizme varan bir enformasyon kovalama tarafları vardır. Ve burada karşılarına çıkan en ufak bir engelde kıyameti koparırlar. Türkiye'de biz bu açıdan duyarsızlaşmış durumdayız.

— Dünyada varolan eğitim koşulları, insanların kültürel düzeyleri istendiği kadar yüksek değil, diyebiliriz herhalde. Basını belli bir özgürlük ortamı içinde olan ülkelerde ister istemez bir ayrım çıkıyor ortaya: seviyeli basın, seviyesiz basın gibi. Sansasyon basın bütün dünyada var, Türkiye'de de var. Bu konuda ne düşünüyorsun? Meselâ halkoyunun duyarlı olduğu konularda "köpekler, kansızlar" gibi seviyesiz lâfları manşete çıkarmak, birtakım önyargıları daha da kuvvetlendirmek gibi tavırlar. Bunun otokontrolu sence ne olmalıdır?

— Türkiye'de ve dünyada bu türden istismarların çeşitli örnekleri var. Amerikalı Mencken'ın bir lâfı var, "Amerikan halkının zevksizliğine seslenen hiçbir gazete şimdiye kadar pişman olmadı" diyor. Ancak tek tük istisnaların kural olmaya başlaması beni korkutan şey. Bu tür istisnaları basın kendi dışına itip, soyutlamalıdır. Ama basını çok tehlikeli bir araç haline getirebilir. Şovenliğin en büyük silahı haline getirebilir; Yunan basını bunun çok iyi bir örneğidir. Her yalan haber bir doğru haberi, hattâ daha fazla doğru haberi götürür. Bir insanın özel hayatı onu aşağılayacak, küçültecek biçimde umuma teşhir edilmez. Böyle birtakım kurallar var. Buradan geliyoruz müeyyideler konusuna. Meslek mensuplarının dayanışması ve meslek mensuplarının dolaylı olarak uygulayacağı yaptırımlar gerekir.

— Ben bu sorunların kanuna bağlanarak çözümlenmesinden yana değilim. Bu meslek kendi içerisinde saygıdeğerliğini sağlayabilir. Birtakım basın organlarının bu yoldan çok başarılı olmasını kanunla engellemek anlamsız. Zaten böyle bir başarı kazanılıyorsa, o başarının temelleri toplumda vardır. Bülent Ersoy'un sahneye çıkması engelleniyor, ama çıktığı zaman da yer yerinden oynuyor. Demek ki bu toplumda böyle bir eğilim var, bunun suçlusu da Bülent Ersoy değil, herhalde. Ama bu tür sansasyon gazeteciliği yapan adamı biz kendi içimizde belli bir yere koymuşsak, başarı kazanmış gibi hattâ bir de itibar gösteriyorsak, o zaman basının da içinde bir ayrışma olamıyor ve gazeteler arasında türsel bir fark ortadan kalkıyor.

— Hattâ tersine bir ayrışma oluyor; gayriciddi gazeteci ciddi gazeteciyi küçümsüyor ve "kaç satıyorsunuz arkadaş" diyor. Her şey tepetaklak oluyor. Meslek örgütlenmesi ve meslek kurallarının tartışılarak açık seçik konulması gerekiyor. Ben de basın üzerinde yasayla kısıtlama konulmasına taraftar değilim. Öyleyse basın için bir eleştiri tezgâhının kurulması gerekiyor. Bu biraz basının içinden, biraz da dışından yapılmalı. ABD'de üniversiteler ve alternatif basın kurulu düzenin basınını sıkı bir eleştiriden geçirir ve bütün gazeteciler bunları okur ve ciddiye de alırlar. Türkiye'de bu yok. Üniversitelerin eleştirel bir işlevleri kalmamış, onun dışında bu eleştiriyi sağlıklı bir biçimde yapacak kurumlar yok. □

MURAT BELGE

Kemal Tahir Yaşar Kemal'le

Tipik bir erkek romancı:

Kemal Tahir

ENGİN YILMAZ

Kemal Tahir, romancı yönünün yanısıra kültür, siyaset, tarih, toplumbilim gibi geniş bir alanı kucaklayan düşünceleriyle edebiyat ve düşün hayatımızda büyük yankılar uyandırmış, verimli birçok tartışmayı başlatmış, özgün, renkli bir kişi. Hem hayattayken, hem ölümünden sonra birbiriyle derinden çelişen değerlendirmelere konu olması açısından da bir eşine zor rastlanır. Üretken bir yazar ve düşünce adamı olması onun kolayca unutulacak birisi olmasını engeller. Hayattayken o denli önem verdiği kendi toplum yapımıza ve siyasal hayatımıza ilişkin araştırmaların son yıllarda çoğalması ve içinde bulunduğumuz dönemde solun kendini yeniden değerlendirmeye tabî tutması şu ya da bu yoldan onu yine gündeme getirecek gibi görünüyor. Özellikle Osmanlı-Türk toplum yapısı, siyasal düzeni ve Batılılaşma hareketleri gibi konular üzerinde yeniden düşünülen bu dönem onun geçmişte karşı çıkılan kimi tezlerinin daha geniş destek bulmasıyla sonuçlanabilir. Her neyse, bu ayrı bir tartışma alanı. Ancak geçmişte Kemal Tahir'e ilişkin edebî-düşünsel tartışmaların daha çok romanlarında açıkça, söylev biçiminde belirtilen tezler çevresinde olduğunu, yapıtlarının daha gizil yanı, birtakım ögelerin metnin ideolojik örgüsü içinde nasıl yer aldığının yeterince çözümlenmediğini belirtmek gerek. Bu yazının konusu da sınırlı bir alanı kapsıyor: Yapıtlarında çizilen kadın imgesi. Bir bakıma öykü ve romanlarında yer alan önemli bir ideolojik boyutun sergilenmesi anlamına geliyor bu.

Sanat ve ideoloji

Genel olarak sanatın toplum ideolojisinin bir parçasını oluşturduğunu biliyoruz. Dolayısıyla sanatçı da kendi özgül alanı içinde ideolojilerle uğraşıyor. Edebiyatta bu görece daha belirgin. "Tüm sanat, dünyanın ideolojik olarak kavranmasından kaynaklanır" diyen Terry Eagleton edebiyat eleştirisinin bir boyutunu da metinde dilegelen ideolojileri anlamak olarak sunuyor. Eagleton'a göre bir yapıtın anlaşılması demek, "her şeyden önce içinde yer aldıkları ideolojik ortamla aralarındaki girift, dolaylı ilişkilerin anlaşılmasıdır." (Edebiyat Eleştirisi Üzerine-Eleştiri Yay.)

İdeoloji insanların belirli yer ve zamanlardaki toplumsal ilişkilerinin ürünü. Althusser'in tanımıyla da "bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla hayali ilişkilerinin bir tasarımı." Edebiyat bu tasarımlar zincirinin bir parçası. Nasıl dil ideolojinin içerildiği bir iletişim aracıysa, edebiyat dili de benzer biçimde metnin edebî örgüsü içinde toplumdaki egemenlik ilişkilerini ve ideolojisini gösteriyor. Bunu belirtmemin nedeni, K. Tahir'in yapıtlarında "kendi ideolojisini değil, toplumdaki nesnel gerçekliği yansıttığı" biçiminde gelebilecek bir itirazı daha baştan önlemek. Romancı yapıtlarında birtakım nesnel olgulardan kuşkusuz yararlanıyor, bize toplum hakkında, insanların yaşayışları, ilişkileri, değerleri hakkında bilgi veriyor, ama bu, bilimsel bilgi değil, ideolojik bilgi. Nesnel gerçekliği ortaya koymak romanın işlevi değil. Bu alanda devreye girmesi gereken bilimdir olsa olsa..

Althusser'in belirttiği gibi, "ideolojinin dışında (...) geçtiği sanılan şeyler gerçekte ideolojinin içinde geçerler. Demek oluyor ki, gerçekte ideolojinin içinde geçen şeyler onun dışında geçermiş gibi görünüyor. Bunun içindir ki, ideolojinin içinde yer alan kişiler kendilerini tanım gereği ideolojinin dışında sanırlar: İdeoloji aracılığıyla, ideoloiinin ideolojik karakterinin fiili yadsıması ideolojinin etkilerindendir: İdeoloji hiçbir zaman 'Ben ideolojik'im' demez." (İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları-Birikim Yay.)

Dil ve ideoloji

Dil, başka işlevlerinin yanısıra ideolojinin hem iletim, hem de paylaşım aracı. İnsanlar dil yoluyla anlaşılırken dilin içerdiği ideolojiyi de paylaşıyorlar. Her ideoloji kendi sözcüklerini üretiyor, değerlerle yüklüyor ve birbirleriyle iç-bağlantılarını kurarak bir söylem biçiminde vurguluyor. Kadını aşağılayıcı bir ideolojiyi içeren erkekler-arası özel dil bunun bir örneği: Baskı, ele geçirme, nesnelleştirme, kadın bedenini düşman kale gibi fethetme, incitme vb. duyguları açığa vuruyor. Böyle ideolojik ögelerin edebî söylem içinde eklemlenmiş haliyle sık sık karşılaşmaktayız çeşitli romanları okurken.

Erkek yazarların romanlarında kadınlara nasıl baktıklarına ilişkin ilginç bir analize Kate Millet, **Cinsel Politika**'da girişmişti. Aynı biçimde Türk yazarlarının yapıtlarının incelenmesi de yararlı bir çaba olacak. Ahmet Oktay'ın "Cinsellik, Erotizm ve Ötesi", daha başka boyutta olan Füsun Akatlı'nın "Türk Yazınında Kadın İmgesi" başlıklı yazıları bu alanda önemli örnekler.

Kadına bakış biçimi

Tekrar Kemal Tahir'e dönersek, kuşkusuz onun kadınlara ilişkin ne düşündüğünü yazmak gibi özel bir kaygısı olmamış, ama bakış biçimi tüm yapıtlarına sinmiş ister istemez. Tipik bir erkek romancı o. Yarattığı tiplerde, olaylarda, diyaloglarda kısaca her şeyinde belirgin sahip olduğu ataerkil ideoloji. "Sözcüğün tam anlamıyla bir kadın düşmanı olduğu söylenebilir. Kemal Tahir'in" diyordu A. Oktay bir panelde yaptığı konuşmada. "Özellikle işçi ve köylü sınıfından gelen kadınlara karşı açık bir horgörüyle doludur anlatıları." Yapıtlarında genellikle bir karikatür, bir figüran olarak ele alınmış kadınlar. Kişilikleri seks düşkünlüğünden, oburluktan öteye gidememiş. İstisna olarak belki **Devlet Ana**'da Bacıbey, **Esir Şehir** dizisinde Nedime ve Fatma hanımlar gösterilebilir. Ama kadını olumlu tip olarak çizdiği bu yerlerde bile onu "erkek kadın" olarak sunmayı ihmal etmez.

Cinsellik

Kaba bir ayrım yaptığımızda, ister kırsal kesimde ekonomik-toplumsal yapı ve dönüşümü, ister Osmanlı-Türk tarihini konu alanlar olsun ilkinden sonuncusuna tüm yapıtlarında değişen ağırlıkta yer alan temel bir temadır cinsellik. Ama cinselliğin edebî anlatımında estetik-erotik düzeye erişebildiği kanısında değilim. Cinsellik kendini "çeşitlilik" biçiminde gösteriyor. Tüm yapıtlarında açıkça ya da anıştırmayla alışılagelenin dışındaki cinsel ilişkiler, alışılagelen biçimiyle aynı toplumsal ortamda yeralıyor. Bu açıdan A. İlhan'ınkiler gibi cinsellik sözlüğüne benzer onun yapıtları da: Küçük kızlara düşkün yaşlı adamlar, oğlancılık, sevicilik, kuma anayla sevişme, röntgencilik, hayvanlarla cinsel ilişki, tecavüz gibi. A. Oktay, K. Tahir'in kırsal kesimi konu alan romanlarında "egemen ideolojinin köy ve köylü mistifikasyonunun bütünüyle" dıştalandığını, "Attilâ İlhan'ın ayrıcalıklı kişilere ve çevrelere, bu arada kimi aydınlara özgü saydığı, ancak oralarda ve onlar aracılığıyla dışa vurduğu sapkınlaşmış cinsiyeti, daha doğru bir deyişle 'çok yönlü sapık'ı" K. Tahir'in köyün günlük gerçeğine yerleştirip doğallaştırdığını belirtiyor. (Yazın İletişim İdeoloji-Adam Yay.)

Cinsellikle ilgili kadın ve erkeklerin konuşmalarını -uçkur sohbetlerini- oldukça sık yineliyor K. Tahir. Böylece anlatıları sürükleyecek bir ilgi odağı oluşturulmaya çalışılıyor. Cinsel entrikalar olay örgüsünün bağlantı noktalarını kurmaya yarıyor yer yer. Bir bütün olarak K. Tahir'in yapıtlarında kadınların bir av nesnesi olarak algılandıkları açık. Erkekler de onları ele geçirmek için binbir "oyun" kuruyorlar. Ancak bir dil ustası sayılan romancı kadınları betimlerken nedense çok yetersiz kalıyor. Kadın bedeninin erotik anlatımında dili kısırlaşıyor birden. Yazarın kurduğu bitmek tükenmek bilmeyen diyaloglar içinde anlatı kişilerine söylettiği kadınlara ilişkin sözler değişik yapıtlarında hep aynı. Ne zaman kadın sözü geçse önce "tıkız vücutlu" olduğu belirtiliyor. ardından oynak, rezil, orospu, kahpe karı olarak adlandırılıyor.

Fallocentrism ve kastrasyon

Kısrak benzetmesi özellikle çok önemli. "Kısrağa binmek: Karıya binmek" eşitliğindeki aşağılama ürkütücü. **Karılar Koğuşu**'nda yazarı simgeleyen İstanbullu da böyle düşünmüyor muydu: "Kısrağa dost gibi bakacak, düşman gibi bineceksin... Atalarımızın her hususta binici oldukları bu güzel ve zamparaca sözden de belli". "Körpe kızın iman tahtasına çökmek", "yavrunun körpe etini gevelemek", "kadına kurt gibi dalmak" ya da "Kahpe kısmı bildiğimiz kenef... Erkek orada sıkıntısını giderir, ama pisliği yere bir vakit yatmaz" **(Yediçınar Yaylası)** gibi ifadelerinde daha aşağı kalır yanı yok. Benzeri örnekler K. Tahir'in yapıtlarında bol miktarda bulunabilir ve genel bir izlenime varılabilir: Bir yanda penis egemenliğinin, öte yanda iğdiş edici kadın imgesinin dışavurumu. Bir yanda erkeklerin "bel gücü" anlatılırken, öte yanda kadınların çok küçük yaşlardan başlayarak her türlü "domuzluğu" bildikleri belirtiliyor. Erkeğini yiyen dişi örümcek tipini somutluyorlar her biri. Bitirip tüketiyorlar "pelvan gibi" erkekleri. Aslında K. Tahir'in yapıtları psikanalitik okuma için son derece zengin malzeme içeriyor.

Fethi Naci, **Büyük Mal** üzerine yazdığı bir eleştiride, "sevgisizliğin romancısıdır Kemal Tahir" diyordu. Ve kadın, K. Tahir'in nefret, sevgisizlik dolu roman dünyasında yalnızca bir sığıntı. O yapıtlarında Türk insan tipinin özelliklerini ve Batı'ya göre farklılığını ortaya çıkarmaya çalıştığını söylüyordu. Ama sonuç hiç de olumlu görünmüyor; özellikle de kadınlar açısından. □

Neruda'nın solgun mürekkebi

NECMİ ZEKA

Türkiye'de en çok tanınan yabancı şairlerin başında şüphesiz Pablo Neruda geliyor. Şiirle pek içli-dışlı olmayan kesimler bile, dergilerde, gazetelerde sık sık adı geçen, kitapları birbiri ardına Türkçeye çevrilen bu "büyük şair"i artık tanıyorlar. Özellikle son birkaç yıldır, Neruda'nın adını duymayan hemen hemen hiç kimse kalmadı. Yabancı bir şairin Türkiye'de bu kadar ünlenmesi hiç de olağan değil oysa. Şiir çevirileri genellikle yabancı şairleri değil, şiir çevirmenlerini tanıtmaya yarar. (Zaten şiirlerin çoğu da, çevirmenin becerisini ve gizli kalmış şairliğini kanıtlamaya yarayan bir araçtır sadece.) Neruda ise popülerliği ile yabancı şair olmaktan çok bizden biri oldu. Hattâ çoğu kişi için adı Nâzım Hikmet ile aynı hizaya yazılmayı hak eden ender şairlerden biri Neruda. Besbelli, sadece şairlik yeteneğiyle açıklanamayacak, alışılmadık, özel bir ilgi bu.

En anlamlı ülke

Pablo Neruda'yı Hilmi Yavuz ve Enver Gökçe gibi şairlerin Türkçeye çevirmesinin bu ilgide bir ölçüde payı var. Özellikle Enver Gökçe'nin çevirileri, çoğu zaman kendi yapıtlarının bir uzantısı olarak okunduğundan, Neruda'nın başka yabancı şairlere oranla daha avantajlı olduğu söylenebilir. Ancak Neruda'nın çevirmenlerine yenik düşmemiş biri olduğu da ortada; bu yüzden şaire gösterilen yakınlıkta çevirinin rolünü pek abartmamak gerekiyor. Tek şiiri bile çevrilmese, Türkiye'de Neruda'nın yine aynı sevgiyle karşılanacağı bir gerçek.

Öte yandan Neruda'nın popülerliğini, genelde Latin Amerika edebiyatına duyulan geniş çaplı ilgiye bağlamak da mümkün. Yine de Latin Amerika düzyazısı ile şiirinin Türkiye'de birbirinden tamamen ayrı iki serüven yaşadığını da unutmamalı. Farklı dönemlerde keşfedildikleri gibi, alıcı kesimleri de oldukça farklı bu iki türün. Örneğin Cortazar ile Neruda'nın birbirlerini tanıyor olmaları bile, Türk okurunun garibine gidebiliyor. Neruda'ya gösterilen ilgiyi, "Latin Amerika edebiyatı furyası" ile açıklamak bu bakımdan pek doğru olmasa gerek. Üstelik Latin Amerikalı pek çok usta şair-örneğin Cesar Vallejo- Türkçeye tek-tük çevrilmelerine karşın, Neruda'ya gösterilen ilginin onda birini bile görmemişlerdir.

Bu noktada sözkonusu ilginin, aslında Neruda'nın şiirinden çok, siyasal kişiliğine yönelik olduğu iddiası ileri sürülebilir. Bunda özellikle Neruda'nın Şilili bir siyasetçi olmasının önemi büyüktür. Ne de olsa hiç yabancısı olmadığımız bir ülke Şili. Önceleri Allende dönemiyle, sonraları Friedmancı monetarist ekonomi politikasıyla 15 yıldan beri sürekli dikkatimizi çekiyor. Nasıl ki Batı Avrupa için Polonya ayrıcalıklı bir tartışma konusu ise Türkiye için de Şili "en anlamlı" ülke olma durumunda; bazı şeyleri daha kolay ifade edebilmenin, somut bir örnek üzerinde tartışabilmenin bir yolu. Neruda da bu bağlamda, toplumsal, sanatsal vb. muhalefetin simgesel bir örneği.

Kaçınılmaz alınyazısı

Ancak yalnızca Şili ya da Latin Amerika ile sınırlı bir kişilik de değil Neruda. Uluslararası düzeyde oldukça geniş bir siyasal itibarı var. Ne de olsa Aragon'un sözleriyle "gözlerini, belleğini" partiden alan bir şair. Örneğin 1952'de Stalin-çağı'ndan şöyle söz ediyor bir şiirinde:

"Stalin'in insanları! Onurla taşıyoruz bu adı!

Stalin'in insanları! Budur çağımızın sıra düzeni!

Stalin'in işçileri, balıkçıları, köylüleri.

Stalin'in bilginleri, öğrencileri, köylüleri..."

Tabiî 1968'de artık bu sözler geçerli değildir; ancak Neruda için Sovyetler Birliği "bu çağın insanınca bilinen en büyük esin kaynağı", "heybetli bir fidanlık" vb. olmayı sürdürmektedir, Macaristan'a, Çekoslovakya'ya rağmen.

Şiirini siyasetin emrine veren bir şairin kaçınılmaz bir alınyazısıdır bu belki; H.M. Enzensberger'in deyişiyle, bu "yalnızca yoldaşların anladığı bir basitlik"e sürükler şairi. Gelgelelim Neruda'yı sıradan bir parti şairi, demagog saymak da büyük bir haksızlık olur. O dillere destan ününün uluslararası düzeyde çevrilen bazı dolaplara dayandığını ileri sürmek de, olsa olsa ucuz bir açıklama tarzıdır.

Oysa özellikle Türkiye'de Neruda'nın popülerliğini açıklayabilmek için doğrudan, Neruda okumalarının ne gibi işlevleri yerine getirdiğine bakmak gerekiyor. Neruda'nın nasıl algılandığı, nasıl -ve neden- sunulduğu kadar önemli çünkü.

Her şeyden önce öğretmen, kılavuz bir şair Neruda. Daha ilk bakışta, pek çok bakımdan dersler alınabilecek biri olduğu anlaşılıyor. Özellikle coşkumuzun, gelecek aydınlık günlere olan inancımızın azalmaya yüz tuttuğu günlerde, Neruda giderek daha fazla ihtiyacı duyulan bir şeyi sağlıyor; "dinç duygular" veriyor insana. Yüreklere su serpip, umut aşılıyor. Neruda 70'li yıllarda tüketilmiş, hâlâ coşku verebilen az sayıdaki **stimulus**'lardan biri.

Cüsseli biri

Bu arada estetik tartışmaları açısından da benzer bir işlevi var Neruda okumalarının. 70'li yılların şiirindeki ataklık, bilgiçlik, özgüven duygusu artık görünmez

olurken, şu ara, sanıldığı gibi, bir "ince eleyip sık dokuma" evresine girmedi pek; bir bilgilenme, hesaplaşma sürecinden çok, sessiz ama hırçın bir çaresizlik hali içinde. Dolayısıyla has şiire karşı "**poésie**" **impure**"ü, "şiir boşuna yazılmış olmayacak" derken de "**poésie engagé**"yi kendince savunmaya çalışan Neruda, yalın, kolay anlaşılır formülleriyle büyük bir rağbet görüyor. Hem toplumcu gerçekçi şiiri Neruda'dan öğrenmek, o "heybetli fidanlık"ta yetişen "edebiyat ve estetik bilimcileri"nin durmadan Türkçeye kazandırılan, tuğla gibi kitaplarından daha az zahmetli, üstelik daha güvenilir bir yol. En azından Neruda'nın kendinde sınadığı bu temel şiir kuralları, estetik alanındaki karmaşaya bir son verdiği gibi, hep bulandırılmaya, saptırılmaya çalışılan kafalara da aydınlık getiriyor.

Şiir okurları, yeni şairler

Kısaca Neruda'nın Türkiye'de bir boşluğu doldurduğu, "taze kan", mürekkep sağladığı söylenebilir. Şiir okurunu -yani şairleri- Neruda ya da Ritsos'a yöneltenin başka ülkelerin şairlerini tanıma merakı ya da buna benzer bir neden olmadığı açıktır. Cumhuriyet şiirinin, hep tam tersi ileri sürülse de, ne kadar sığ bir noktaya geldiğinin, çaresiz bir duruma düştüğünün kanıtıdır bu. Cumhuriyet şiiri hep "muhalif"miş gibi yapan, oysa merkezde üretilen, tekdüze olmasa da tek tip bir şiirdir.

Kendinden -örneğin dilinden- bayağı hoşnuttur; ortada herhangi bir suç ya da hata varsa, o da okurda, dergilerde, yaşlı şairlerin anlayışsızlığındadır. Toplu okumalarla, toplu eleştirilerle ve toplu üretimle ayakta duran Cumhuriyet şiiri, hiç farkında değilmiş gibi gözükse de, sürekli geri çekilmektedir. Nâzım Hikmet deneyinin hâlâ özümsenememesi, gözümüzde giderek devleşmesi bunu göstermektedir. Şairlerin hepsi kanla yazmak sevdasında olsalar da, kendi kanını akıtan pek çıkmamaktadır.

Yine de büyük bir üstünlük saplantısı içindedir Cumhuriyet şiiri. Batı'nın şiirimize neden kayıtsız kaldığı daha doğrusu tanımadığı, şairlerle yapılan her söyleşinin ortak sorusudur. Bu "ihracat olanakları" oldukça yüksek şiiri, Batılıların Türk düşmanlığına, kıskançlıklarına ve başka engellere karşın, Batı dillerine çevirip, tanıtmak işi sonunda yine bize düşmektedir. Neruda'nın solgun mürekkebiyle yazılan evrensel, toplumcu, gerçekçi, hümanist vb. şiirin değerini, Batılılar da bir gün mutlaka anlayacaktır. □

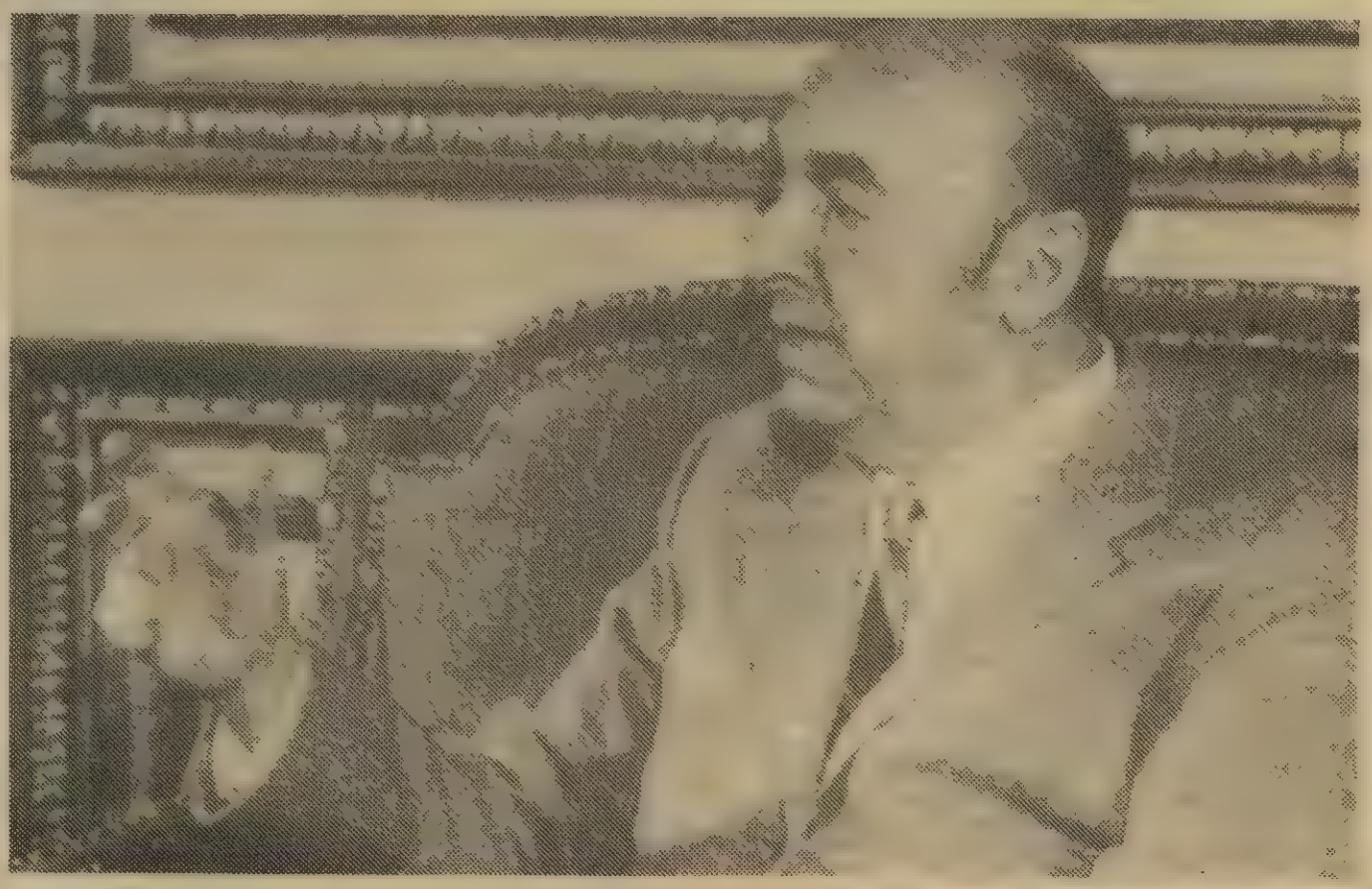

KİTAPLAR

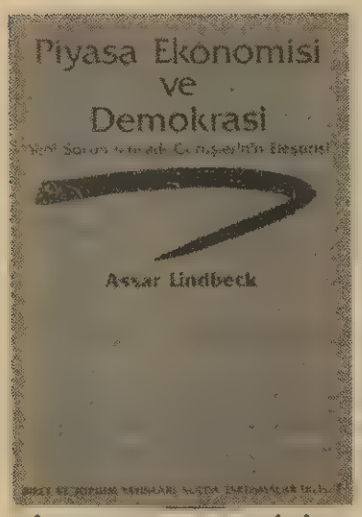

PİYASA EKONOMİSİ ve DEMOKRASİ

Assar Lindbeck
Çev: Şahin Alpay
(Birey ve Toplum)

Lindbeck'in kitabı, "Yeni Sol"un İktisadi Görüslerinin Eleştirisi" başlıklı 1971 yılında yayımlanan kitapla, "Çoğulculuk Yaşayabilir mi?" başlıklı 1979'da yayımlanan bir makaleden oluşuyor. İsveç'in uluslararası üne sahip iktisatçılarından biri olan Assar Lindbeck sosyal-demokrat hareketin liberal kanadında yer alıyor.

Lindbeck'in "Yeni Sol" adını verdiği grup oldukça heterojen bir bileşime sahip. Nitekim bu grup, Galbraith'den Mandel'e, Marcuse'den Myrdal'e, siyasi yönelimi ve esin kaynakları farklı çok sayıda iktisatçı-düşünürü içeriyor. Ortak yanları, kapitalizmle piyasa ekonomisini özleştirmeleri ve kapitalizmi çeşitli yönlerden eleştirirken piyasa kurumuna da karşı çıkmaları. Paylaştıkları diğer bir konu da, daha fazla demokrasi ve özgürlükten yana olmaları. "Yeni Sol"un bu yöndeki talepleri doğal olarak mevcut sosyalizmlerin eleştirisini de içeriyor. Lindbeck kitabında bu iki yargının karşılıklı tutarsızlıkları üzerine eğiliyor. Yazara göre çağımızda demokrasiyi ve özgürlükleri tehdit eden gelişmelere karşı mücadele piyasa ekonomisinden vazgeçerek olanaksızdır. Piyasa ekonomisi çoğulcu demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Sözünü ettiğim tutarsızlıklar esas olarak iki konuda ortaya çıkıyor:

1- Kaynak tahsisi ve karar alma sürecinde (hem üretim, hem tüketim süreçlerinde) piyasa yerine bürokratik yönetsel süreçler ve merkezi planlama tercih ediliyor. Ama aynı zamanda merkeziyetçiliğe karşı adem-î merkeziyetçilik savunuluyor. Ekonomik karar alma süreçlerinde adem-î merkeziyetçi olmadan siyasal karar alma süreçlerinde de adem-î merkeziyetçi olunamayacağını vurguluyor Lindbeck.

2- "Yeni Sol" eşitlikçidir. Kapitalizmde mülkiyetin dağılımındaki aşırı eşitsizlikler, ekonomik, sosyal ve politik eşitsizliklere kaynak teşkil ettiğinden özel mülkiyete karşıdır. Lindbeck, kapitalizmin doğurduğu eşitsizlikleri kabul etmekle birlikte, kolektif mülkiyetin bazı sorunları çözümleyemediği gibi, bazı yeni sorunları da kaçınılmaz kıldığı görüşünde. Örneğin, ücret eşitsizliklerinde halen başat bir rol oynayan beşeri sermayenin dağılımındaki eşitsizlik özel mülkiyete son verilmesiyle kendiliğinden çözümlenemez. Aynı şekildę, siyasi gücün dağılımındaki eşitsizlik de, dağılım farklılaşsa bile, ortadan kalkmayacaktır.

Ayrıca kolektif mülkiyet Lindbeck'e göre yeni sorunlar da yaratacaktır. Bunların en önemlisi, ekonomik gelişmenin temelinde yatan yeni girişimlerin nasıl özendirileceğidir. Son 60 yıl içinde tüm yeni teknolojilerin ve yeni malların kapitalist Batı'da geliştirildiği gözönüne alındığında Lindbeck bir hayli haklı görünüyor.

Lindbeck kolektif mülkiyete dayanan ve piyasayı dışlayan bir sisteme karşı olduğu kadar, "Laissez-faire"ci kapitalizme de karşı. Nitekim neo-liberal akımın önde gelen temsilcisi Hayek'ten ayrıldığı noktaları şöyle açıklıyor:

1- Öncelikle istihdam, çevrenin korunması, gelir ve servet dağılımı gibi alanlardaki devlet müdahalelerinin gerekçelerine Hayek'ten çok daha olumlu bakıyorum.

2- Hayek'e nazaran piyasanın çeşitli "zaafları" üzerinde çok daha fazla duruyorum.

3- Devletin (üretimi, yatırım mallarını, üretim tekniklerini, ücretleri ve fiyatları) doğrudan düzenlemek yerine, piyasaya uygun düşen müdahale biçimlerine (vergiler, transferler, sübvansiyonlar vb.) başvurması halinde, devletin müdahalelerinin doğurduğu tehlikelerin azaltılmasına daha büyük bir olasılık tanıyorum.

4- Hayek'ten farklı olarak, daha geniş ölçüde adem-î merkeziyetçiliğe, rekabete ve çoğulculuğa ulaşabilmek için ekonomik sisteme, yeni *bir dizi devlet müdahalesi yapılmasını öneriyorum: Gelir ve servet dağılımının adil bir hale getirilmesine yönelik önlemler alınması ve yurttaşların, şirketlerin mülkiyetine ve yönetimine dem-î merkeziyetçi bir biçimde katılmalarının sağlanması.*

5- Ayrıca, Hayek'in kamu planlamasına yönelttiği eleştirilerin bir bölümünün abartmalı olduğu görüşündeyim.

Lindbeck "Liberal-sosyal demokrat" bir çözümden yana. Yukarıda da belirttiği gibi, bu çözümün temel ögeleri, özel mülkiyetin geniş ölçüde dağıtılması ile devlet müdahalesinin, bölüşüm, çevre kirlenmesi, anti-tekel ve toplu hizmet alanlarında yoğunlaşmasından oluşuyor. Burada "liberal" deyiminin altını çizmek gerekiyor, çünkü merkeziyetçiliğe ve bürokratik yönetime (sendika bürokrasisi dahil) eğilimli sosyal-demokrat kesimin karşısında yer alıyor Lindbeck. Nitekim, sanayi mülkiyetinin önemli bir kısmının sendika yönetiminin denetimine girmesini öngören "Sendikalar Fonu Yasası"na şiddetle karşı çıkarak, 35 yıldır üyesi olduğu İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nden istifa etmesi tavrını yeterince açıklıyor.

Lindbeck "Liberal-sosyal demokrat" çözüme komşu bir diğer çözümün de mümkün olabileceğini gizlemiyor: "Piyasa Sosyalizmi", Lindbeck'in çözümünden esas olarak kolektif mülkiyetin ekonomiye egemen olması bakımından ayrılan bir çözüm sözkonusu. Yazar "Yeni Sol"un bu çözüme fazla sempati duymadığını belirtiyor. Ayrıca kolektif mülkiyet düzeninin merkeziyetçi-bürokratik versiyonuna göre belli üstünlükleri olsa da, "Piyasa Sosyalizmi"nin tüm sorunları çözemeyeceğini söylüyor. Ama bu konuda gerekçelendirme ve tartışma yok. Buysa kitabın önemli bir eksikliği olarak dikkat çekiyor. Kitabın ana bölümünün, 1968'de başlatılan Macar ekonomik reformunun henüz emekleme döneminde olduğu, Polonya'nın **Dayanışması**'nın ise henüz ortada olmadığı bir tarihte (1971) yazıldığı düşünülürse, bu eksikliğin mazur görülür nitelikte olduğunu söylemeliyiz.

Demokrasi, özgürlük, eşitlik, ve ekonomik gelişme gibi temel sorunlara çözümün ne mevcut kapitalist düzen içinde, ne de bürokratik sosyalist düzen içinde olanaklı olduğunu düşünen demokratik sol hareket için, mülkiyete sadık "liberal sosyal demokrat" çözüm ile "özyönetimci demokratik sosyalist" çözüm arasındaki tartışmaların önümüzdeki yıllarda sol cenahta temel tartışma eksenini oluşturması beklenmelidir. □

Seyfettin GÜRSEL

İNSAN HAKLARI

Thomas Paine
Çev: Hüseyin Sarıca (Belge)

Birisi durup dururken bana "Tarihsel bir olgu olarak Aydınlanma'yı anlamaya nereden başlayayım?" diye sorsa, kuşkusuz hiç düşünmeden "Tom Paine'den" diye cevap verirdim. Yalnızca **İnsan Hakları**, içerdiği radikal umutların soyluluğu ve çekiliciğiyle, yalın üslubunun güzelliğiyle, sağduyuya öykünmeyi düşünsel derinliğe tercih etmesiyle tipik bir Aydınlanma metni olduğu için değil. Daha da önemlisi bir kişi olarak Tom Paine Aydınlanma'nın sözcüsü olmaktan önce onun ürünü olduğu için. Bu bakımdan **İnsan Hakları**'nı bir kişi olarak Tom Paine'in yazgısıyla birlikte incelemek Aydınlanma ülküsünü anlamanın da ötesinde, 18. yüzyıl burjuvazisinin bu metinlerde dile gelmeyen, karanlık kalan yönlerini, bu tasarının iç çelişkilerini de anlamamızı sağlayabilir.

Bilindiği gibi, 18. yüzyıl boyunca, özellikle burjuvazinin iktidarı doğrudan doğruya devralmadığı ükelerde, burjuvazinin siyasal faaliyeti merkezî yönetimden kısmen bağımsız, ona eleştirel bir gözle bakabilen bir kamuoyu oluşturmaya yönelmişti. Ancak 18. yüzyıl kamuoyunu geçmişteki ve kendisinden sonraki tanışma ortamlarından ayıran özelliklerden en önemlilerinden biri, bu kamuoyunun çeşitli toplumsal kesimlerin çatışan çıkarlarının istişare edildiği bir meclis değil, evrensel aklın özelliklerinden hareketle hem evrensel insan haklarının neler olduğunu hem de neyin tartışılabilir olduğunu ilkeler düzeyinde bir karara bağlayan bir yargı mercii olmaya öykünmesiydi.

Kuşkusuz, bu kamuoyunun evrenselliği sınırsız bir evrensellik değildi. Tom Paine'in düşüncesinde bile bu evrenselliğin sınırları, "vergi ödüyor olmak" kisvesi altında açıkça dile getirilmişti: Mülkiyet evrensel insan haklarına sahip olmanın asgari koşulu idi.

Bir asgari koşul olarak mülkiyet, muhalefette kaldıkları sürece gözden düşmüş aristokratlardan küçük çiftçilere, tüccarlar ve sermayedarlardan bağımsız zanaatkârlara kadar çeşitli gruplara ortak bir kimlik ve eylem olanağı veriyordu. Ama mülkiyetin ve dolayısıyla giderek insan haklarının bu çeşitli gruplar için farklı farklı şeyler ifade etmesi kaçınılmazdı. Dolayısıyla Aydınlanmacılarca amaçlanan görüşbirliği ve hattâ evrensellik, ancak bu kavramları belli bir genellik düzeyinde dile getirilmesiyle gerçekleşebilirdi.

Bu yüzden, Tom Paine'i örneğin çağdaşı ve hamisi Benjamin Franklin'den ayıran mesafe, ikisinin de inandığı fikirleri, benimsediği ülküleri, kullandığı kavramları anlayarak değil, ancak tabir caizse, satır aralarına duyarlı bir okumayla ve her ikisinin de yaşamları incelenerek görülebilir. Çok kabaca da olsa bir örnek vereyim: Benjamin Franklin için mülkiyetin olanaklı kıldığı şeylerden biri de borç verip almadır. Tom Paine ise, borç verip alma üzerine doğrudan doğruya bir hüküm vermemekle birlikte, sık sık insanların haklarını gaspeden, onları mülksüzleştiren süreçlere örnek olarak borçlanmayı verir. Çünkü Benjamin Franklin için mülkiyet kavramı, son çözümde "sermaye birikimi"yle eşanlamlı olan geniş bir mülkiyet kavramı. Bu yüzden borç verme yoluyla başka insanları (henüz) yazgılarına değilse de siyasal etkinliklerine temellük etme hakkını içeriyor.

Oysa Paine mülkiyeti, bağımsızlığın garantisi olarak görüyor. Bunu açıkça dile getirmese de, okur, Paine'in mülkiyetten özellikle kişisel üretkenliği olanaklı kılan üretim araçlarının mülkiyetini anladığı izlenimini ediniyor. Bu tür emeğe dayalı ve bütün toplumsal örgütlenmelerin dışında bir bağımsız yurttaşlık kavramı ise ancak Yeniçağ'a özgü toplumsal oluşumların sonucunda ve Aydınlanma'nın sağladığı kavramsal aletlerle gelişebilirdi.

Kuşkusuz bu izlenimler ancak ayrıntılı bir metin çözümlemesi ile temellendirilebilir. Ama Franklin'le Paine'in yaşamları da Paine'i diğer çağdaşlarından ayıran mesafe hakkında daha açık ipuçları veriyor.

1790 yılında Benjamin Franklin öldüğünde, yalnızca genç Ameri-

alan yayıncılık

Dünya Sorunları Dizisi-I
DÜNÜN VE BUGÜNÜN DEFTERLERİ

KRİZ, NEO-LİBERALİZM VE REAGAN DOSYASI

O.KREYE/J.HEINRICHS/F.FRÖBEL
Kapitalist Gelişme, Eşitsiz ve Düzensiz Gelişmedir

URS MÜLLER-PLANTENBERG
Kapitalizmin Üçüncü Büyük Bunalımının Tarihsel ve Siyasal Bir Yorumu

ELMAR ALTVATER
Yeni Liberal Karşı-Devrimin Mübtezelliği

CHANTAL MOUFFE
Demokrasi ve Yeni Sağ

MARK GREEN/GAIL MACCOLL
Çağımızda Politikacının "Yönetmen"likten "Showman"liğe Dönüşümü

MIKE DAVIS
Yeni Sağın Yükselişi ve Reagan

ALAN WOLFE
Reaganizmin Anatomisi/Sosyoloji, Liberalizm ve Radikal Sağ

NOAM CHOMSKY
Yunanistan'dan El Salvador'a ABD Dış Politikası

HELMUT SCHMIDT
Dünya Ekonomisi Kumar Masasında

F.C.RUZ
Bağlantısız Ülkeler 1983 Konferansı'nın Dünya Krizine İlişkin Raporu

Alan Yayıncılık: Başmusahip Sok. Talas Han Kat 3 No: 302 Cağaloğlu-İSTANBUL
Dağıtım: CEMMAY, ADAŞ, DATİC, CUMHURİYET, BİLGE KİTAP KULÜBÜ

ka Birleşik Devletleri'nin en sevilen yurttaşlarından biri değil, aynı zamanda Avrupa'da da Voltaire'in yerini doldurmuş olan feylesof olarak anılıyordu. Bu yıl henüz Paine'in yıldızı da daha sönmemişti; Fransa'da devrimin dostu olarak seviliyor, ertesi yıl yayınladığı İnsan Hakları'nın birinci bölümü İngiltere'de büyük başarı elde ediyordu. Ama daha aradan iki yıl geçtikten sonra devrimlerini onca coşkuyla savunduğu iki ülke de onu reddedecekti. 1793'te Fransa'da hapse atılan Paine'i kurtarmak için ne Amerikan elçisi kılını kıpırdattı ne de kendisine başvurduğu eski devrim arkadaşı George Washington araya girdi.

Sorun yalnızca devrimci kargaşa esnasında devrimin kendi evlatlarını yemesi değildi. Paine ile Amerika ve Fransa'da kurulmasına katkıda bulunduğu yeni düzenler arasındaki uyuşmazlık arızi değil, yapısaldı. İktidardaki Aydınlanma akılcılığı kendi ürünlerini kendi kurduğu düzen içersinde barındıramıyordu. Paine, hapisten çıktıktan sonra giderek daha büyük bir yalnızlık içersine gömüldü ve 1809 yılında kimsesiz ve unutulmuş bir alkolik olarak öldü. İlginçtir ki, son yıllarını mali sermayeyi ve tarımda tekelleşme eğilimlerini eleştirerek geçirdi.

İnsan Hakları'nın Batı siyasal geleneğindeki merkezî yerinden ve özellikle Paine'in yaşamının bu metnin doğru anlaşılması için taşıdığı önemden ötürü, Belge yayınlarının bu metni Paine'in yaşamı ve yayınları hakkında etraflı bir incelemeyle birlikte yayınlaması çok sevindirici bir olay. Bu kadar özenilmiş olduğu aşikâr olan bir tasarının çeviri savrukluğu tarafından gölgelenmemesi tercih edilirdi. Ama, metni anlaşılmaz kılmasa da, çokça olan ufak tefek yanlışlar bir yana, çeviri okuru sürekli olarak cümleleri kafasında evirip çevirmeye zorluyor. Umarım Belge yayınları, yayınlayacaklarını ilan ettikleri diğer yayınlarda daha titiz bir çeviri ve redaksiyon politikası güder. □

İskender SAVAŞIR

TROYA'DA ÖLÜM VARDI

Bilge Karasu (Can)

Troya'da Ölüm Vardı'nın birinci baskısı 1962'de yayımlanmıştı. Aradan geçen 23 yıldan sonra, yeni gelen okur kuşakları için Türk öykü yazınının en önemli kişiliklerinden birinin ilk yapıtını yeniden yayımlamak Can Yayınları hanesine yazılacak çok olumlu bir puan olmalı bence.

"Sarıkuma Giriş", "Şarkısız Gecelerin İlki", "Beşinci Gün", "Odalardan Biri", "Kavruk", "Çatal", "Nereden de Andım Şimdi", "Anahtar" ve "Acı Kök Yağmurun Tadında" öyküleri dolaysızca birbirine örülü. "Dönenen Bir" ise bir ara-metin belki. "Zanzalan Ağacı" ile "Oda Oda Dünya", kitabın başat motiflerini başka kişiler bağlamında çeşitlendiren iki öykü. İsteyen, "Zanzalak Ağacı"nın Rızası'nın, "Oda Oda Dünya"nın Alekosu'nun karşısındaki kişiyi yine Müşfik diye düşünebilir bile... "Doğum" tek.

"Oda Oda Dünya"da, dünyalarının ayrılmışlığında iki eski dostun çekingen buluşmasını, bir sevginin eskitilmişliğinin hâlâ biraz acıtışını, "Zanzalak Ağacı"nda, olanca kemirgenliğiyle asıl "Acı Kök Yağmurun Tadında"da dip kanal olacak kıskançlığı anlatır yazar. "Kavruk"da çocukların; Müşfik'in, Suat'ın, Fikret'in, Sarıkum'daki dünyalarında yangın çıkar. Çoğul göndermeli bir yangındır bu. "Çatal" Müşfik'in ağzındandır. Suat'la ayrılışlarıdır. Suat'ın bir oyun oynadıklarını söyleyip sevi ile tutkuyu çatallaştırdığıdır. Bu öyküde, çocuk denecek yaştaki iki erkeğin, iki çocuğun, analarının baskılı, boğucu, neredeyse tutkulu sevgisine bilinçsiz bir tepki olarak arık, duru, oyunca bir ilişki kurmaları ilk kez eşcinselliğin tensel rengiyle karşımıza çıkar. Sevginin bencilleşmesine, tekelciliğine, kıskançlıkla kirletilmesine karşı, dostluktan, birbirini bütünlemekten, özgecilikten güç aldığı özellikle vurgulanan bu derin sevgi, artık sevi diyebileceğimiz bu sevgi, öbür öykülerin de dramatik çatısını oluşturan ana izlektir. Ama örneğin "Acı Kök Yağmurun Tadında"da Müşfik-Sadun ve Müşfik-Talha ilişkisinin eşcinsellik rengi, tensel boyutta vurgulanmaz. Tersine, tutkunun gemlenerek, sevinin olanca seviliğiyle yoğunca yaşanması gerektiğine inanç, öykü kişilerinin iç konuşmalarında, anlatılarında kendini öne çıkarır. Artık metnin satırlarında hiç sevişilmez.

"Nereden de Andım Şimdi" Dilaver Hanım'ın ağzından yazılıdır. "Acı Kök Yağmurun Tadında"nın Dilaver'ine ulanır. Müşfik'in ne onunla, ne onsuz olabildiği anasıdır. "Anahtar"da Dilaver Hanım-Müşfik-Reşit üçlü ilişkisini tanırız daha derinliğinde, Sarıkum'dan İstanbul'a göçmüşlerdir. Müşfik'in babası olur ve öyle ölür bu öyküde Reşit. Müşfik aslında hep babasız ve hep analı büyümüştür.

Son öyküde, hemen bütün motifler çeşitlendirilerek yinelenir. Müşfik genç bir adamdır artık. Ana-oğul ilişkileriyle serimlenen tutucu, bırakmayıcı, "tesahüp edici", sevgilikten çıkmış sevgi; kıskançlığın neredeyse içgüdüsel yıkıcılığı vurgulanarak karı-koca ilişkileriyle yinelenir. Sarıkum'un Suat'ı, belki Talha'dır şimdi.

Troya'daki sevgiler hep engellerle karşıkarşıya, olmadık yerde kesilen sevgilerdir. Troya'da ölüm, belki bunun için de vardır. Sevginin bir yük değil, bir yüküm olması gerektiği anlatılır. "Aşkın tüketilmez güçlüğü"nden söz edilir. Yehuda'nın İsa'yı öperek ele verişine koşuttur, "aşkın küçüklüğü, cılızlığı"dır analar ve karılar (kadınlar). Kıskançlığı, bu bağışlanmaz sevgi suçunu analara, kadınlara işletir yazar. "Erkek dünyasının katı yalnızlığı"nı bununla duyar. "Dönenen bir yalnızlık vardır erkeklerin içinde."

Öykülerin yazılışındaki yer yer soluksuz, yer yer soluk soluğa tartımı da, anlatılanın diyalektiğiyle örülü görüyorum ben. Sıradanla sıradan olmayanın ayırt edilmezcesine içiçe girmişliği, öykülerde yaşananların bunu gerektirmişliğidir **Troya'da Ölüm Vardı**'nın dokusunu böyle dokutan yazarına. "Güçlülüğün umudundayız" diye bitirten. □

Füsun AKATLI

THEO'YA MEKTUPLAR

Vincent Van Gogh
Çev: Pınar Kür (Ada)

Vincent van Gogh'un **Theo'ya Mektuplar**'ı, ilk kez 1969'da, "Yankı Yayınları"nda, Azra Erhat'ın çevirisiyle yayımlanmıştı. Bu kitap, dar kapsamlı bir seçme niteliğindeydi. Bu kez "Ada Yayınları"nda çıkan Theo'ya Mektuplar ise mektupların hemen tümünü kapsamakta. Mektuplar için kaynak olarak Mark Reskill'in derlemesi alınmış. Pınar Kür tarafından İngilizce'den yapılan çeviride, gerekli görüldüğü yerlerde metinlerin Fransızca aslına da başvurulmuş.

20. yüzyıl resim sanatının en büyük hazırlayıcılarından olan Van Gogh (1853- 1890), kısa yaşamına olağanüstü bir verimi sığdırdığı gibi, ölümünden sonraki yıllarda da yine olağanüstü sayılabilecek bir söylencenin kahramanı olup çıkmıştı. Bu söylence, yazın ve beyazperde için de zengin bir kaynak oluşturmuştu.

Theo'ya Mektuplar, iki açıdan büyük önem taşıyor. Her şeyden önce bu büyük Hollandalı ressamın kendi sanatına ilişkin en içten görüşlerin büyük bir bölümü, bu mektuplardan yansımakta. Öte yandan türlü söylencelerin kahramanı Van Gogh, bu mektuplarda bu kez tüm güçlü ve zayıf yanlarıyla karşımıza insan Van Gogh olarak çıkıyor. Bu nitelikleriyle kitap, hem genelde sanat ve sanatçı yaşamlarına, hem de özelde resim sanatına ilgi duyanlar için çok önemli bir kaynak.

Pınar Kür'ün titiz çevirisinin yanı sıra, yayınevinin kitabın hazırlanışında ve basımında gösterdiği büyük özen, Theo'ya Mektuplar'ın kitapseverlerin gözündeki değerini sanırız epey artıracaktır. □

Ahmet CEMAL

İLİM VE SANAT
1. sayı çıktı

Yeni Bir Çığır Açmağa Davet, *Prof. Dr. M.E.C.* • İletişim Yazıları (İletişim Devrimi Üzerine, Yeni Enformasyon Düzeni, Marchall McLuhan Üzerine, Enformasyon Toplumsal Bir İhtiyaç mı?, İletişim ve Üçüncü Dünya Ülkeleri, Enformatik Cehalet ve Gazeteler, Enformatik Cehalet ve Dergiler, Ekranların Arkasında Kimler Var?) *Hazırlayan: Enes Harman* • Hadis Öğrenimi İçin Yapılan Seyahatler, *Dr. Nüru'd-din Itr* • Amerikayı Kim Keşfetti, *Prof. Dr. Muhammed Hamidullah* • İslâmî Bankacılığın Hikayesi, *Kamil Yılmaz* • İslâm Dünyası ve Ekonomik Kalkınma, *Doç. Dr. Beşir Hamitoğulları* • 'Ateizm ve Çıkmazları' Üzerine, *Mehmet Sürüri* • Deliler Irmağı, *Tevfik el-Hakim* • Osmanlı Devletinde Faaliyet Gösteren İngiliz Misyonerleri, *Doç. Dr. İhsan Süreyya Sırma* • 'Teknolojinin Ötesi' Üzerine Ersin Gürdoğan'la Bir Konuşma, *Ali Sali* • 'Modern Bilimin Arkaplanı' üzerine İlhan Kutluer'le Bir Konuşma, *Adnan Tekşen* • Biyonik • Geleneksel Kuveyt Evleri.

2 ayda bir yayınlanır, fiatı 750 lira, yıllık abone bedeli 3500 lira.

Yazışma adresi : Selanik Cad. 64/8 Tel: 25 24 43 Kızılay-Ankara
Feyzullah Ef. Sk. No : 6 Tel : 524 16 00 Fatih-İstanbul

Kitabevlerinde

iktisat dergisi AYLIK DERGİ
Mayıs 1985 • Sayı 246 • 300 TL (KDV Dahil)

Ekonomi ve Teknoloji

Sevgin Akış
Şahin Alpay
Hacer Ansal
Ayşe Buğra
Şirin Tekeli
Ergun Türkcan

Cumhuriyet Cad. No 27/6 Taksim - İstanbul

KADIN

Bir düş kırıklığı

"Sekse Neden İzin Yok" başlıklı yazı dizisinin **Milliyet** gazetesinde yayınlanmasından sonra kadın açısını savunan bir kadın olarak hissettiklerimi kısaca aktarmak ihtiyacını duydum.

Duygularımın karışıklığını zaman içinde çözebildim ancak, çünkü kadın düşmanlığı kadınlardan yana gözükmek isteyen bir kılıf içinde sunulmuştu.

Kadınların cinselliklerini konuştukları ilan edilmişti ve benim açımdan kadınlara bu konuda söz hakkı vermek doğru, yerinde bir girişimdi. Nitekim konuşmaya katılanların söyledikleri kadarını dillendirmiş olmaları bana iyi geldi. Söylenen yeni, bilinmeyen bir şey olmasa da, başka yerlerde çeşitli biçimlerde söylenmiş bile olsa, konunun gündelik bir gazeteye girmiş olması sevindiriciydi, gerçekleri göz ardı etmektense biraz olsun hatırlatmak, dergilerinkinden daha yaygın ve karışık bir okur kitlesine sunmak iyiydi. Ancak bu "iyi niyet" nasıl gerçekleşti?

Boyalı basında alıştığımız sansasyonel başlıkla ve yine aynı basının tavrıyla.

Dizinin başlığından başlarsak. Hem sansasyonel hem yanıltıcı bir başlık. "Seks" kelimesinin çağrıştırdıklarına girmeye gerek bile yok. Kaldı ki, seks ne anlamda kullanılmış belli değil. Bir erkekle cinsel ilişki ise sözkonusu olan, (erkek dememin nedeni eşcinsel ilişkiye hiç değinilmemiş olması) bu kadınlara "yasak" değil. İzin verilmeyen kadınların cinselliklerinin öznesi olmaları. Yani bedenlerini tanımaları, istedikleri gibi kullanmaları, doğurganlıklarını ve cinsel hazlarını kendileri denetlemeleri. Bunun için ailelerinden, kocalarından, evlilik, aile, ahlak yoluyla da erkek-egemen toplumdan, giderek devletten bağımsız olmaları.

Bu yasağın nedenine gelince, ne konuşmalar ne de yorumlar buna açıklık getirmiyor. Oysa işin özü bu yasakların nedeninde yatıyor. Kadınları denetim altında tutmak niye? Ama kendine feminist demeyenler bu nedenlere girmezler. Çünkü yapılacak tahlil sonunda belki de taraf olmaları gerekecektir. Bu da herkesin işine gelmez. Kısacası başlık hem yanlış hem yanıltıcı. Konuşulanlara bakılırsa değinilen konu yasağın aldığı biçimlerdir. Yani kadınların cinselliği nasıl yasaklanıyor?

Bu konu da iddia edildiği gibi hiç de "kız gibi bâkir" değil. Daha doğrusu tam da kız kadar bâkir, ellenmiş, çiğnenmiş ama sonuna kadar gidilmediği, adı konmadığı için düzeni rahatsız edecek yanları geliştirilmeden bırakılmış bir konu.

Yazının giriş bölümünden sonuna kadar konuşmaların arasına serpiştirilmiş yorumlara gelince... Beni en çok onlar irkiltti. Nedenlere girmeden de olsa cinselliğimizin nasıl elimizden alındığını sergilemek anlamlı olabilirdi. Ancak dizinin bütününe bakıp "konuşulanlar iyiydi ama yorumlar..." demek mümkün değil, çünkü diziye damgasını vuran yorumlar, sansasyonel başlıklar oluyor.

Kadınlara "çaktırmadan" bakıp kimin nasıl giyindiğine, kimin ne kadar güzel, çekici, kibar olduğuna dikkat etmek gazetecilikle bile açıklanamayacak bir tutum. Kadınların dış görünüşlerine kim bu kadar dikkat eder? Kadınları kim bu kadar nesneleştirir? Sevecen, içten gözüküp inanılmaz bir dışardanlık hattâ düşmanlık içeren bir tavır bu, bence. Zaten oturuma katılanlar iki dakika sonra beklemedikleri bir yöntemle karşılaştıklarında oyuna getirildiklerini düşünmüşlerdir sanıyorum. Profesör olan kadının tepkisi bir polis romanının gerilimi havasında sergileniyor. Bu mu "kadın kadına"lık? Bu kadının gitmiş olması üstünde uzun uzun durmuş olmayı (ve de ne biçimde!) haksız bir davranışa gelen tepki sonunda suçluluk duymaktansa üste çıkmayı yeğlemek olarak anlayabiliyorum ancak. Tepkiyi anlamaya çalışmak vardı, yargılamak, küçümsemek yerine saygılı olmak vardı. Ardından dedikodu yapmaktansa dayanışma göstermek vardı. Aslında yukardan ve dıştan tavır, her şeye rağmen kalanlara da gösteriliyor: Kimilerine "aferin", kimilerine "yazık, yazık" değerlendirmeleri gerçek bir başöğretmen tavrı...

Pınar Kür'ün, konuşmaya katılanlardan birinin fazla "açılmamış" olmasını feminizmi eleştirmek için bahane etmesi de ayrıca ilginç. Feminizm bir anlama, kadınların isyanının dayanışmaya dönüşmesidir, kadınlık kimliğinin "biz kadınlar" diyerek yüklenilmesidir. "Biz kadınlar" diyebilmek ise yargılayıcı olmaktansa çözümleyici, açıklayıcı olmaktır en azından.

Başkaldırı kişisel olarak başlayıp, kendi ile aynı durumda olanlar arasında ortak yanlar keşfedince dayanışmaya dönüşebilir. Bu dayanışma, durumunu reddetmeyi değil, hesaba katmayı, genelleştirmeyi gerektirir. Bu yolu almayıp, cinsiyetini reddederek, sadece kendi durumlarını değiştirmekle yetinen, bunu ezenle özdeşleşerek ve öteki -kendi- gibilerin üstüne basarak, kendini onlardan soyutlayarak yapanlar da vardır. Onlar da durumlarını değiştirebilirler kuşkusuz, ama başkalarına yararları olamaz. Özgür birey olma yanılsamalarını sürdürürler. "Biz" diyemezler. Taraf değiştirmişlerdir sadece. Yabancılaşmaları sürüp gider.

Ben onlara erkek kadın diyorum. □

Stella OVADIA

TELEVİZYON

Hafif seyirlikler

Televizyon havalar ısındıkça film kalitesini yeniden düşürmeye başladı. Haziran'ın ilk yarısında gösterilecek hafif ve seyirlik filmler bu yargı için fazla söz gerektirmiyor. Bu dönemin tek yerli filmi 8 Haziran'da gösterilecek: Osman Seden'in yönettiği, Fatma Girik ve Tugay Toksöz'ün oynadığı 1973 yapımı "Rabia". Ramazan günlerinin mana ve ehemmiyetine pek uygun bu filmde 8. yüzyıl Basrası'nda yaşayan Arap tasavvuf şairi Rabia'nın yaşamı ve düşünceleri anlatılıyor. Çileli, acılı bir çocukluk ve gençlikten sonra dünyadan elini eteğini çeken ve herkesin böyle yapıp kendini ibadete vermesini öneren bu ünlü İslam sufisi kadın şairi Fatma Girik canlandırıyor.

Stewart Granger, Deborah Kerr ve Richard Carlson, "Hazreti Süleyman'ın Hazineleri"nde.

Seyirlik film programı, 1 Haziran'da "Hazreti Süleyman'ın Hazineleri" ile başlayacak. 1950 ABD yapımı filmi Compton Bennett ve Macar asıllı Endre Marton birlikte yönetmiş; Stewart Granger, Deborah Kerr, Richard Carlson oynamış. Herhalde hiçbirimizin tanımadığı Amerikalı serüven yazarı Rider Haggard'ın romanından yapılan üç filmden ikincisi bu. Hazreti Süleyman'la tek ilgisi, İngiliz serüvencilerinin onun olduğu söylenen efsanevi elmas madenlerini, değer bilmez Afrikalılardan alıp zengin olmayı düşlemeleri.

4 Haziran gecesi, Andrew Stone'un 1972'de yönettiği, Horst Bucholz, Mary Costa ve Rossano Brazzi'nin oynadığı "Büyük Vals" gösterilecek. 1950'ye dek hafif komediler ve müzikaller, 1950-60'larda küçük ve temiz gerilim ve melodram filmleri yöneten Stone 1970'te "Norveç'in Şarkısı"nda Grieg'in yaşam öyküsünü anlatmayı denemiş, ama becerememişti. En ünlü vals bestecisi Johann Strauss'u anlattığı bu ikinci besteci biyografisi denemesinde de başarı kazanamadı. Yine de Viyana'yı merak edenlerle Strauss rolünde Alman asıllı yıldız Horst Bucholz'u izlemek isteyenler için ilginç.

8 Haziran akşamı, Leslie Norman-Peter Medale'in yönettiği, Tony Curtis ve Roger Moore'un oynadığı "Büyük Şans" (Sporting Chance) adlı bir televizyon filmi yayınlanacak. "Kaygısızlar" dizisini özleyenlere duyurulur.

9 Haziran Pazar günü, Amerikan kovboyları resmî geçidi var: "Batı'nın Zaferi". 1962'de Henry Hathaway, John Ford ve George Marshall'ın yönettiği filmde kimler oynamıyor ki! Henry Fonda, Carroll Baker, Karl Malden, Gregory Peck, John Wayne, Richard Widmark, Debbie Reynolds, Eli Wallach, James Stewart, Lee Van Cleef... MGM Stüdyoları'nın kadrolu tüm kodamanları, üç boyutlu "sinerama" tekniğine yapılan bu dehşetengiz yatırımda yerlerini almışlar. İki buçuk saati aşkın pahalı, görkemli, hafif ve seyirlik bir film.

11 Haziran gecesi TRT, yıllar önce gösterdiği "400 Darbe"den (Okuldan Kaçış) ve yakın zamanda yayınladığı "Amerikan Gecesi"nden sonra bir başka Truffaut filmine daha yer veriyor: "Evlenmekten Korkmuyorum". Cahier du Cinema dergisindeki sinema eleştirileri ve yazılarının ardından yönetmenliğe başlayan François Truffaut, Yeni Dalga akımının seçkin isimlerindendi. Hayran olduğu Jean Renoir ve Alfred Hitchcock'tan etkilendiğini saklamayan yönetmenin "Piyanisti Vurun", "Jules ve Jim", "Fahrenheit 451" ve "Adele H.'nin Öyküsü" de aralarında olmak üzere birçok filmini Fransız Kültür Merkezi gösterilerinde ve büyük kentlerimizin sinemalarında izlemiştik. Daha çok Hitchcock etkisi görülen bu gerilim filminde Truffaut, Jean-Paul Belmondo ile

CANTUR

RENKLİ GEZİLER

Ekonomik Avrupa Turu
İSTANBUL - SOFYA - BUDAPEŞTE - VİYANA - VENEDİK - ROMA - NAPOLİ - BRİNDİZİ/PATRAS - ATİNA - KAVALA - İSTANBUL
17 Gün. 85.000 TL+295 $
15 Haziran - 01 Temmuz (Şeker Bayramı)
20 Temmuz - 05 Ağustos
24 Ağustos - 09 Eylül (Kurban Bayramı)

Egzotik Uzakdoğu
Program 1. 19 Gün
İSTANBUL - FRANKFURT - BANGKOK - MANİLA - TOKYO - KYOTO - TAİPEİ - HONG KONG - BANGKOK - FRANKFURT - İSTANBUL
195.000 TL+1990 $
18 Ağustos - 05 Eylül (Kurban Bayramı)
10 Kasım - 28 Kasım
Program 2. 15 Gün
İSTANBUL - FRANKFURT - BANGKOK - HONG KONG - (DENPASAR (BALİ) - JAKARTA - SİNGAPORE - FRANKFURT - İST
195.000 TL+1690 $
13 Temmuz - 27 Temmuz
24 Ağustos - 07 Eylül (Kurban Bayramı) / 09 Kasım - 10 Kasım

CANTUR
Valikonağı Caddesi No: 73
Kat: 5 Nişantaşı, İstanbul
146 74 04
148 51 27
A 1337
BROŞÜR İSTEYİNİZ

İMPERO TURIZM
Ekonomik Tatil İçin!
4916 TL den itibaren
6 eşit taksitle
MARMARİS Club Datça - Sultan Saray Otel 47 - Oylum
BODRUM-KALYON OTEL GÖLKÖY (KAKTÜS ÇİÇEĞİ)
BODRUM Gözegir - Fesleyen - TMT - Albatros
DİKİLİ PERLA OTEL
6 gün fiatına 7 gün tatil imkanı
KUŞADASI Kuştur Tatil Koyu - Martı Otel Ömer Tatil Koyu
ALANYA Alaattin Otel - Merhaba Otel Banana Otel
Yaz süresince dilediğinizce tatil yapın!
tel: 147 76 65 - 141 54 77 • BROŞÜR İSTEYİNİZ •
Halaskargazi Cad. Ferit Apt. No: 333/6 Şişli-İSTANBUL

James Stewart, Barry Harvey, Carrol Baker, Kim Charney, Brian Russel ve Karl Malden "Batı'nın Zaferi"nde.

Catherine Deneuve'ü yönetiyor.

15 Haziran'da "Kara Güneşte Yolculuk" adlı bir televizyon filmi gösterilecek. Bir sonraki sayının dönemine girmekle birlikte, 16 Haziran Pazar gününün şenlikli filmini de duyurayım: "Birkaç Dolar İçin." Bu yıl sinemalarda "Bir Zamanlar Amerika"sını, televizyonda ise "İyi Kötü ve Çirkin"ini izlediğimiz Sergio Leone'nin bol esprili, bol abartılı bir başka Westerni. Clint Eastwood ve Lee Van Cleef'in yanında Gian Maria Volonté namlı müthiş İtalyan da oynuyor. □

Ahmet GÜNLÜK

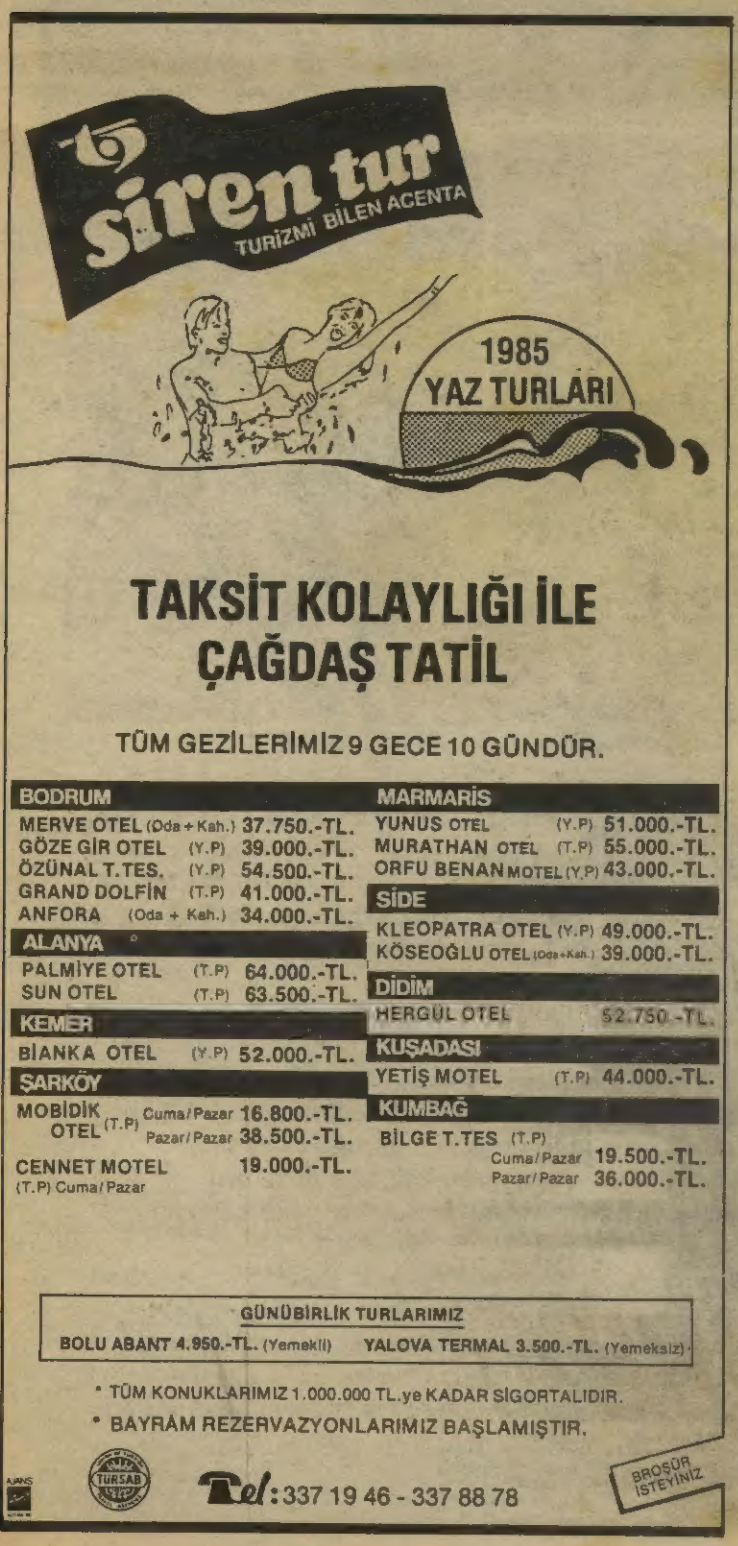

ŞENLİK

Türk kültürü Hollanda'da

10-12 Mayıs 1985 tarihinde, Hollanda'nın 4. büyük kenti olan Utrecht'te Türkiyeli sanatçıların katıldığı, yerel bir kültür şenliği düzenlendi.

Amacının, Batı Avrupa ve Hollanda'da yaşayan Türkler'e, Türk edebiyat, resim ve müzik sanatı hakkında kesitler sunmak olduğu belirlenen bu şenliğin düzenleyicileri, yerli halkın da dikkatini Türk kültürü üzerinde yoğunlaştırmak gerektiğini de ayrıca vurguladılar. Utrecht'te bulunan dört ayrı kuruluş şenliğin düzenlenmesini üstlendiler. Bu kurumlar, Utrecht Belediye Kitaplığı, Türkiyeli Devrimci İşçiler Derneği, Yabancı Kadınlar Merkezi ve RASA adlı kültür kuruluşu. Avrupa'nın çeşitli yerlerinden, müzikçi, tiyatrocu, edebiyatçı ve ressamların çağrıldığı şenliğe, ülkemizden de Adalet Ağaoğlu ve Latife Tekin çağrıldılar.

Çocuklara ayrılan ilk günde, Batı Almanya'da yaşayan yazar Yücel Feyzioğlu, kendi yazdığı Keloğlan kitaplarından parçalar okudu. Çocuk korolarının yanı sıra, Hollandaca basılan bir çocuk kitabından bölümler saydam gösterisi eşliğinde okundu ve ilgi çekti. Bunun ardından, Çetin Öner'in Gülibik adlı kitabından filme çekilen aynı adlı film, Hollandaca altyazılarla gösterildi ve çok beğenildi.

İlk günün akşamı, Utrecht Belediyesi yetkililerinin yaptığı açılış kokteylinde, çeşitli ülkelerden gelen Türk sanatçılar birbirleriyle tanıştılar.

Mozaik çalışırken

Hollanda'da yaşayan Türkiyeli ressamlar, Nuray Ataş, Nuri Can, Enver Öztürk ve Deniz, kültür merkezinin salonunda resimlerini sergilediler.

İkinci gün bütünüyle edebiyata ayrılmıştı. Adalet Ağaoğlu'nun yanı sıra, İsveç'ten gelen Özkan Mert, Hollanda'da yaşayan iki Türk yazarı Fehmi Özgök, Halil Gür ve Almanya'dan Mustafa Önal ile Duygu Atay, yapıtlarından parçalar okudular. Dinleyicilerin ilgiyle izlediği ve sohbet biçiminde sürdürülen konuşma programı ise, Türk ve yerli izleyiciler için iki ayrı bölümde ve iki dilde yapıldı.

Paris'ten gelen Esin Afşar'ın, müzik bölümünü oluşturduğu

programın en ilginç bölümü ise, kuşkusuz akşam yapılan, tartışmalı konuşmaydı. Tartışmanın ana teması, "Göçmen İşçi Yazını" olarak saptanmıştı. İzleyicilerin, özellikle bu temaya değil de, Adalet Ağaoğlu'na, ilgi göstermeleri ise, ülkemizden yurt dışına gelen bir yazara sahip çıkılması açısından çok sevindirici bir olaydı.

Zamanın kısıtlamasından, belli bir görüş birliğine varılamayan tartışma, özellikle Özkan Mert ve benim, "Yazın evrenselder, değerli olan yarına kalacaktır, önemli olan kalıcılıktır ve yazın şu ya da bu şekilde ad konarak parantez içine alınamaz" biçimindeki görüşlerimizle, "Göçmen İşçi Yazını" açısından olumsuzlukla sonuçlandı.

Şenliğin son günü, Amsterdam'dan gelen "El Kapısı Tiyatrosu"nun, -Vasıf Öngören'in ölümünden sonra adını "Öngören Tiyatrosu" olarak değiştiren- oynadığı, Brecht'in "Faşizmin Korku ve Sefaleti" adlı oyunu sunuldu.

Bu tür şenliklerin en önemli özelliği olan, çeşitli ülkelerde yaşayan Türkiyeli sanatçıların birbirlerini tanımaları olgusu, bu şenlikte de gerçekleşti ve katılanlar, arkalarında dostluk duyguları, fikir alış-verişleri ve karşılıklı imzalanan kitaplar bırakarak, bir kez daha başka bir şenlikte buluşmak üzere vedalaştılar. □

Duygu ATAY

KONSER

"Bir Bulutun Ardından"

Mozaik Müzik Topluluğu 4,5, 6 Haziran tarihlerinde Beyoğlu Küçük Sahne'de, 8 Haziran'da ise Moda Sineması'nda "Bir Bulutun Ardından" adlı repertuarıyla seyirci karşısına çıkacak. 1983 yılında "Ölümden Önce Bir Hayat Vardır", 1984'te ise "An Meselesi" adlı repertuarıyla konserler vermiş olan topluluk, çeşitli türlerden düzenleme ve icralarının yanı sıra bu konserde yeni bestelerini de seslendirecek.

Mozaik'in Haziran '85 konserinin kadrosunda, Saruhan Erim (vokal, akustik-, elektro-, bas gitar), Timuçin Gürer (vokal, perküsyon, blok flüt), Bülent Somay (vokal, akustik-, İspanyol-, elektro gitar, mandolin), Mehmet Taygun (vokal, İspanyol-, akustik gitar), Ayşe Tütüncü (vokal, piyano), Mehmet Tütüncü (keman), Murat Ünlü (bas gitar), Yağız Üresin (yan flüt, alto saksafon)'i izleyeceğiz. □

MOZAİKMÜZİKTOPLULUĞU
'85 KONSERİ
"BİR BULUTUN ARDINDAN"
4,5,6 Haziran, 20.00 Beyoğlu Küçük Sahne'de / 8 Haziran, 19.30 Moda Sineması'nda

"Küçük" bir ayrıntı

GÜLEN YAMANER

Kuşları hepimiz severiz. Kimimiz serçeleri, kimimiz güvercinleri, kimimizse martıları. Atalarımızın inancına göre, daha İslamiyet'in kabulünden önceki totemizm, şamanizm, manihaizm, budizm gibi dinlerin etkisindeyken, kuşlar uçabilen hayvanlar olduğu için özel bir güce sahip kabul edilmişler. Yer ile gök tanrısı arasında dolaşabilme, gök tanrısına ulaşabilme gibi ilahi bir özelliğe sahip olduklarından, kuşlara, korku ve sevgiden oluşan bir duyguyla yaklaşılmış. Bütün eski kentlerimizde olduğu gibi İstanbul'da da, leylek, güvercin, kumru, kırlangıç, serçe gibi kuşlar bu eski inançların etkisiyle sevilen ve korunan kutsal hayvanlardı. Bugün de bu geleneğin devamı olmak üzere cami avlularında güvercin beslenir.

İstanbul'un eski semtlerinde dolaşıyorsanız eğer ve çevrenizdeki yapılara alıcı gözüyle görerek bakıyorsanız, gözünüze kârgir bir evin, bir caminin, bir türbenin, daha birçok yapının en çok güneş alan, sert rüzgarlardan uzak, insan elinin ya da kedi köpek gibi hayvanların erişemeyeceği yükseklikte, yani en önemli yerlerine yerleştirilmiş, bulunduğu yüzeyden çıkıntı yapan bir şey çarpar. Siz kendinize "Bu, beceriyle işlenmiş, taş konsollar üstünde ileriye uzanan, cepheleri kemerli kapılar ve kafesli pencerelerle, bazen de sütuncukların taşıdığı revaklarla süslü, üstü bazen çatı bazen de kubbelerle örtülü küçük şeyler de nedir?" diye soradurun. Cevabı o şeyin içinden başını uzatan minik bir serçe verecektir. Lafı uzatmayıp, serçe, saka, kırlangıç gibi küçük kuşların barınması için yapılmış olan bu küçük evlerin adını hemen söyleyelim: **kuş köşkleri.**

XVI. yüzyıldan sonra Türk Mimarlık Sanatı'nda görülen kuş köşkleri, bazen minyatür tek katlı bir köşk, bazen de çifte minareli bir cami görünüşünde (cami cephelerinde) karşımıza çıkar. Geçmiş günlerin İstanbullular'ının doğaya ve hayata bağlılıklarının bir simgesi gibi, binaların geniş saçaklarının, büyük profilli kornişlerinin ya da konsollarının altlarını süsleyen kuş köşkleri, bize daha nice ayrıntıda olduğu gibi eskilerin doğayla olan ilişkilerinin ne denli sağlıklı olduğunu sessizce söylemektedir.

Ne yazık ki, toprakla, yeşille ve öteki canlılarla ilişkilerini kaybeden büyük kentliler, giderek insanca olan her şeye (kendilerine de) yabancılaşıyorlar. Bu kadar iş güç, hayhuy arasında, bir de bu kuş köşkleri nereden çıktı demezseniz eğer, İstanbul'un o güzelim sokaklarında (meselâ bir tatil günü) dolaşırken başınızı biraz kaldırın daha nice ayrıntıda yeni güzellikler yakalayıp, eskinin korunması gerektiğine inanacaksınız.□